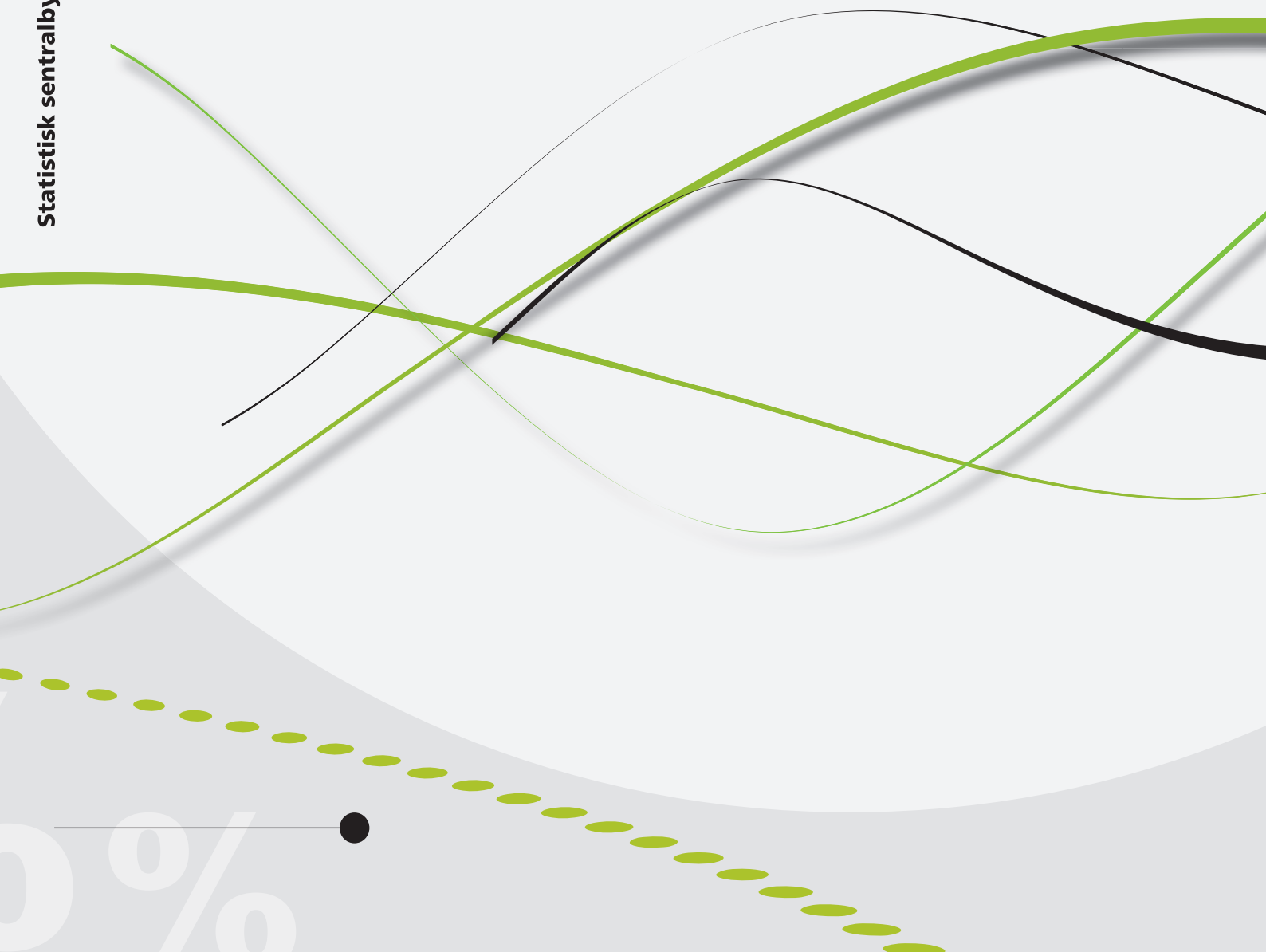

*Lars Dommermuth, Rannveig Kaldager Hart,
Trude Lappegård, Marit Rønsen og
Kenneth Aarskaug Wiik*

Kunnskapsstatus om fruktbarhet og samliv i Norge

*Lars Dommermuth, Rannveig Kaldager Hart,
Trude Lappegård, Marit Rønsen og
Kenneth Aarskaug Wiik*

**Kunnskapsstatus om fruktbarhet og samliv i
Norge**

Rapporter I denne serien publiseres analyser og kommenterte statistiske resultater fra ulike undersøkelser. Undersøkelser inkluderer både utvalgsundersøkelser, tellinger og registerbaserte undersøkelser.

	Standardtegn i tabeller	Symbol
© Statistisk sentralbyrå	Tall kan ikke forekomme	.
Ved bruk av materiale fra denne publikasjonen skal Statistisk sentralbyrå oppgis som kilde.	Oppgave mangler	..
Publisert juni 2015	Oppgave mangler foreløpig	...
	Tall kan ikke offentliggjøres	:
	Null	-
ISBN 978-82-537-9174-6 (trykt)	Mindre enn 0,5 av den brukte enheten	0
ISBN 978-82-537-9175-3 (elektronisk)	Mindre enn 0,05 av den brukte enheten	0,0
ISSN 0806-2056	Foreløpig tall	*
Trykk: Statistisk sentralbyrå	Brudd i den loddrette serien	—
	Brudd i den vannrette serien	
	Desimaltegn	,

Forord

Rapporten gir en oppdatert kunnskapsoversikt på områdene fruktbarhet og samliv. Kunnskapsstatusen tar utgangspunkt i statistikk og forskning i Norge av nyere dato. Rapporten gjennomgår hovedsakelig studier som benytter representative datakilder, som registerdata og spørreundersøkelser.

Rapporten er tilgjengelig i pdf-format på Statistisk sentralbyrås nettsider under adressen: <http://www.ssb.no/informasjon/publikasjonsserier>

Prosjektet er finansiert av Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.

Statistisk sentralbyrå, 15. juni 2015.

Torbjørn Hægeland

Sammendrag

Rapporten gir en oppdatert oversikt over norske studier på områdene fruktbarhet og samliv.

Til tross for nedgang de siste årene, ligger fruktbarheten i Norge fortsatt høyere enn i de fleste andre europeiske land. Kunnskapsstatusen viser at det er en nær sammenheng mellom fruktbarheten og en rekke ulike faktorer, som sosio-økonomiske ressurser. På noen områder er det gjort flere studier enn på andre. Det er blant annet blitt gjort en rekke studier av sammenhengen mellom utdanning og fruktbarhet. De senere årene har det også vært gjort flere studier av ulike sider av samliv og parforhold og fruktbarhet. Sammenhengen mellom fruktbarhet og familiepolitikk har også vært en sentral del av fruktbarhetsforskningen.

De fleste nordmenn gifter seg fortsatt, men ekteskapene inngås senere i livet. Alderen ved første samlivsinngåelse har imidlertid endret seg lite. En viktig grunn til denne utviklingen er økningen i samboerskap. De fleste nyere studier av samlivsinngåelse tar hensyn til denne utviklingen ved å inkludere samboerskap, og det er i den senere tid gjort en rekke studier av forskjeller mellom samboerskap og ekteskap. Forskningen på samlivsområdet har etter hvert også inkludert personer med innvandrerbakgrunn og likekjønnede par. Men fortsatt finnes det få studier av samboeres partnervalg og brudd blant samboerpar.

Abstract

This report provides an overview of studies using Norwegian data in the areas of fertility and co-residential relationships.

Despite of a decline in recent years, fertility in Norway is still higher than in most other European countries. The review of the recent Norwegian literature on fertility shows that there is a close relationship between fertility and various factors, such as socioeconomic resources. Several studies have, for instance, investigated associations between education and fertility timing and level. In recent years there have also been several studies of different aspects of family life and co-residential relationships and fertility. The relationship between fertility and family policy has also been a key part of the Norwegian fertility research.

Most Norwegians still marry, but marriages occur later in life compared with the situation in the 1960s and 1970s. This trend is partly due to the increasing popularity of unmarried cohabitation. Most recent studies on union dynamics take this development into account by including cohabitation, and several studies have investigated differences between cohabitation and marriage. Research on union dynamics has gradually also included immigrant-background individuals and same-sex couples. But there are still few Norwegian studies on cohabitators' partner choice and union dissolution among cohabiting couples.

Innhold

Forord	3
Sammendrag	4
Abstract	5
1. Innledning	8
2. Fruktbarhet	9
2.1. Fruktbarhetsutviklingen	9
2.1.1. Samlet fruktbarhetstall	9
2.1.2. Alder når barna blir født	10
2.1.3. Barnløshet i ulike aldre.....	11
2.1.4. Barnetallsfordeling	12
2.1.5. Nordisk fruktbarhetsregime?	13
2.1.6. Samlivsstatus ved fødsel	14
2.2. Fruktbarhet og samliv.....	15
2.2.1. Samlivstype og fruktbarhet.....	15
2.2.2. Samlivsbrudd, seriemonogami og fruktbarhet.....	15
2.3. Overføringer mellom generasjoner.....	16
2.4. Fruktbarhet og utdanning.....	17
2.4.1. Endringer i sammenhengen mellom utdanning og fruktbarhet over tid	17
2.4.2. Betydningen av utdanning for barnløshet.....	18
2.4.3. Betydningen av utdanning for når en får sitt første barn	18
2.4.4. Betydningen av utdanning for når en får andre og tredje barn	19
2.4.5. Betydningen av utdanningstype	20
2.4.6. Betydningen av barnefødsler for utdanning	20
2.5. Fruktbarhet og lønn/inntekt	20
2.6. Fruktbarhet og arbeid.....	22
2.7. Fruktbarhet og familiepolitikk	22
2.7.1. Generelt	22
2.7.2. Foreldrepermisjon og barnefødsler	25
2.7.3. Barnehager og barnefødsler	26
2.7.4. Kontantstøtte og barnefødsler.....	27
2.8. Personlige preferanser og barnefødsler	28
2.9. Fruktbarhet og likestilling	29
2.10. Fruktbarhetsintensjoner og realisering av intensjoner	29
2.11. Regionale variasjoner	30
2.12. Betydningen av besteforeldre	30
2.13. Psykologiske kjennetegn.....	31
2.14. Dødelighet.....	31
2.15. Innvandrere.....	31
2.16. Befolkningsframskrivninger	32
2.17. Kjønnspreferanser.....	32
2.18. Oppsummering og kunnskapshull	33
3. Samliv	34
3.1. Etablering av samliv før og nå.....	34
3.1.1. Utviklingen i antall ekteskap	34
3.1.2. Kirkelig eller borgerlig vigsel?	34
3.1.3. Ekteskapsrater	35
3.1.4. Alder ved første ekteskap	36
3.1.5. Utviklingen i antall samboere	36
3.1.6. Fortsatt vanlig å være gift.....	38
3.1.7. Likekjønnede ekteskap	39
3.2. Første samlivsinngåelse: type og alder.....	40
3.3. Sosioøkonomiske forskjeller i første samlivsinngåelse	41
3.4. Samlivsinngåelse blant (barn av) innvandrere	43
3.5. Hvem er ikke i samliv og hvor mange samliv er det vanlig å ha?	44
3.6. Partnervalg.....	46
3.7. Forskjeller mellom samboerskap og ekteskap	49
3.7.1. Forskjeller i lovverket	49
3.7.2. Hvilke samboere planlegger å gifte seg og å få barn?	51
3.7.3. Samlivskvalitet i samboerskap og ekteskap.....	52
3.7.4. Felles eller delt økonomi?	53
3.7.5. Samliv og helse.....	54
3.8. Oppløsning av samliv.....	55
3.8.1. Utviklingen i antall skilsmisser og skilsmisserater	55
3.8.2. Samlivsbrudd i ekteskap og samboerskap.....	57

3.9.	Hvilke par går oftest fra hverandre?	58
3.9.1.	Sosioøkonomiske forskjeller i samlivsbrudd.....	58
3.9.2.	Sosialt miljø og samlivsbrudd.....	59
3.9.3.	Helse og samlivsbrudd.....	59
3.9.4.	Overføring av skilsmisse mellom generasjoner.....	60
3.9.5.	Betydningen av barn for samlivsbrudd	60
3.9.6.	Skilsmisse blant likekjønnede par	61
3.9.7.	Skilsmisse blant innvandrere og deres barn	61
3.10.	Konsekvenser av samlivsbrudd.....	62
3.10.1.	Utviklingen i levekår etter samlivsbrudd	62
3.10.2.	Hvordan går det med barn etter foreldrenes samlivsbrudd?	62
3.11.	Oppsummering og kunnskapshull	64
	Referanser.....	67
	Figurregister	78
	Tabellregister	79

1. Innledning

Siden 1960-tallet har det vært store endringer i samlivsinngåelse og familieatferd i Norge. I tillegg til utsatte barnefødsler og giftermål, har samlivsbrudd blitt vanligere og de fleste er i dag samboere en eller flere ganger i livet, også når de har små barn. Mye av denne utviklingen fanges av den løpende statistikken. Det finnes etter hvert også en betydelig mengde studier av nordmenns fruktbarhetsmønster og samlivsattferd. Denne rapporten gir en oversikt over de nyeste studiene fra Norge på områdene fruktbarhet og samliv.

Først viser vi hva som finnes i den løpende statistikken på hvert av områdene vi ser på. Vi kommenterer den seneste utviklingen innen fruktbarhet, samlivsinngåelse og samlivsoppløsning, samt forskjeller mellom grupper. Vi har tatt utgangspunkt i den nyeste statistikken, og for de fleste områder vil det inkludere tall for 2014.

Deretter går vi gjennom forskningen rundt fruktbarhet og samliv. Vi tar primært utgangspunkt i publisert norsk forskning av nyere dato, det vil si fra årtusenskiftet og utover. I de tilfeller der det er lite kunnskap fra Norge, har vi inkludert forskning fra de andre nordiske landene. Når det også i Norden har vært lite kunnskap av nyere dato, har vi gått noe lengre tilbake i tid.

Studiene vi oppsummerer, bruker ulike datakilder. For å gi et samlet bilde av den norske befolkningens familieatferd, har vi valgt primært å fokusere på studier som har brukt representative datakilder. En slik datakilde er administrative registerdata på individnivå, som etter hvert er mye brukt i forskning på samliv og familie. Slike registerdata brukes dessuten til å produsere den løpende statistikken om fruktbarhet, ekteskap og skilsmisser.

Representative spørreundersøkelser med spørsmål om familieatferd og holdninger er en annen viktig kilde til kunnskap. Dette gjelder spesielt for å få kunnskap om samboerskap, men også holdninger og verdier. Norge deltok i den internasjonale spørreundersøkelsen Generations and Gender Survey. Denne undersøkelsen gir også gode muligheter for komparative studier hvor situasjonen i Norge sammenlignes med situasjonen i andre land. En rekke av de studiene vi gjennomgår har brukt data fra denne eller liknende spørreundersøkelser.

Vi går også gjennom de nyeste kvalitative studiene på de to områdene, som har benyttet seg av dybdeintervjuer, fokusgruppediskusjoner og offentlige dokumenter. Når det gjelder kvalitativ forskning, begrenser rapporten seg til studier som fokuserer på fruktbarhet og samliv. Når andre temaer er utgangspunkt for forskningen, og fruktbarhet eller samliv er en underordnet problemstilling, tas de ikke med i rapporten. Siden rapporten har som hovedmål å gi en oppdatert kunnskapsstatus for Norge, blir forskningsresultatene fra andre land ikke tatt med.

I den grad det har vært mulig, har vi fått frem forskjeller basert på kjønn, utdanning, inntekt og innvandrerbakgrunn. Vi oppsummerer funnene i de ulike studiene, men vi tar ikke stilling til fremgangsmåte eller konklusjoner.

For begge områdene oppsummerer vi ved å peke på ulike udekkede kunnskapsbehov, og i hvilken grad ulike kilder kan gi svar på dette.

2. Fruktbarhet

2.1. Fruktbarhetsutviklingen

Vi starter denne delen med først å gi en beskrivelse av utviklingen i fruktbarhet med de siste publiserte tallene ved hjelp av aggregerte statistiske mål. Deretter oppsummerer vi vitenskapelige studier som analyserer ulike sider ved norsk fruktbarhet i hovedsak basert på mikrodata.

2.1.1. Samlet fruktbarhetstall

I 2014 var samlet fruktbarhetstall (SFT) (periodefruktbarheten) for kvinner 1,76 barn per kvinne. Det er langt færre fødte barn per kvinne enn på 1960- og 1970-tallet, da periodefruktbarheten var over 2,5 barn. Samtidig er den norske fruktbarheten fortsatt mye høyere enn i de fleste andre europeiske land (Rønsen 2005). Selv om fruktbarheten i Norge fortsatt relativt sett er høy, har den falt med hele 0,22 barn per kvinne de fem siste årene. På toppunktet i 2009 ble det født 1,98 barn per kvinne i Norge – et samlet fruktbarhetstall blant de høyeste i Europa. Fruktbarheten hadde ikke vært så høy i Norge siden 1975 (Aase og Kaldager 2014). Mellom 1975 og i dag har SFT gått noe opp og ned, men alltid ligget mellom 1,6 og 2 barn per kvinne (figur 1).

Samlet fruktbarhetstall

Samlet fruktbarhetstall (SFT) viser gjennomsnittlig antall levendefødte barn pr. kvinne i løpet av livet, under forutsetning av at fruktbarhetsmønsteret i perioden gjelder i hele kvinnens fødedyktige periode (15-49 år) og at dødsfall ikke forekommer. SFT for menn er beregnet for aldersgruppen 15-54 år. Antall fødte er avhengig av tallet på kvinner i fødedyktig alder og deres fruktbarhet.

Fødealder

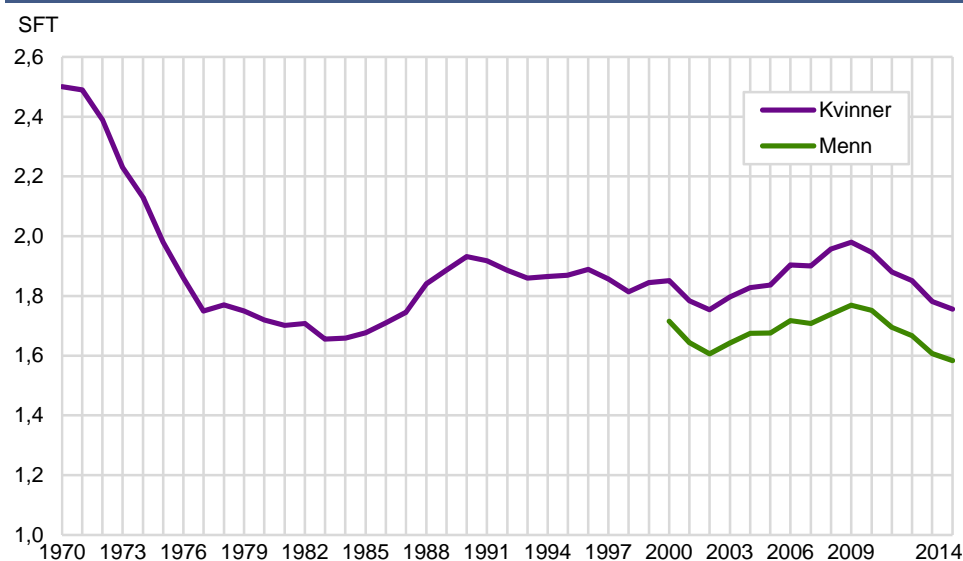
Fødealder er gjennomsnittsalder til mor basert på faktiske fødsler i perioden.

Aldersavhengige fruktbarhetsrater

Aldersavhengige fruktbarhetsrater er standardisert til å gi levendefødte pr. 1 000 kvinner i en aldersgruppe.

SFT for menn ble første gang estimert i 2000 og følger i hovedsak mønsteret blant kvinner, selv om nivået er noe lavere. I 2014 var SFT 1,58 barn per mann. At nivået er noe forskjellig for kvinner og menn har sammenheng med at SFT beregnes for ulike aldersgrupper, at noen barn ikke har registrert far, og at kvinner og menn har ulikt innvandringsmønster, noe som skaper ulikt befolkningsgrunnlag.

Figur 1. Samlet fruktbarhetstall 1970-2014 for kvinner og 2000-2014 for menn

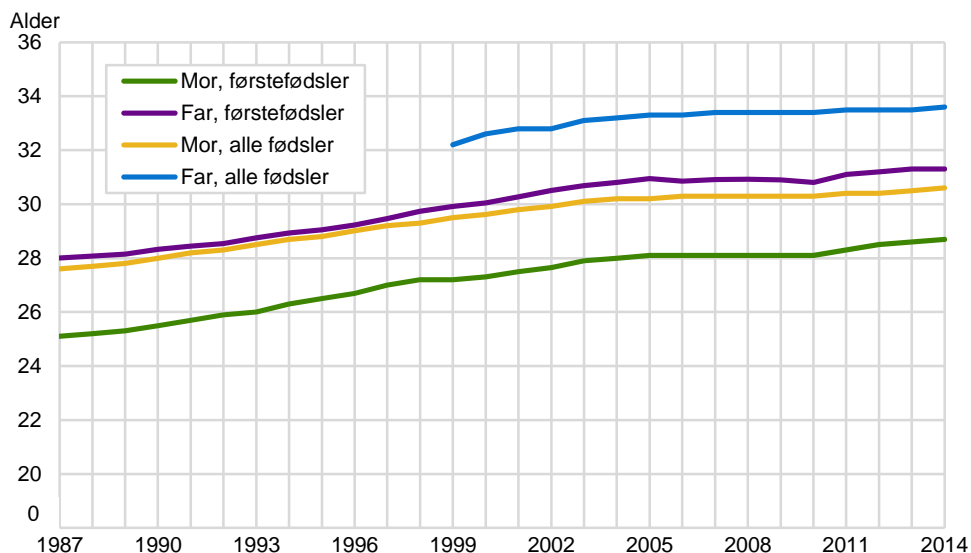

Kilde: Statistisk sentralbyrå

2.1.2. Alder når barna blir født

I 2014 var kvinner i gjennomsnitt 28,7 år når de ble mødre for første gang og menn 31,3 år når de ble fedre for første gang (figur 2). Fra 1987 til tidlig på 2000-tallet økte gjennomsnittsalderen for første foreldreskap med rundt 3 år. Deretter var førstefødselsalderen stabil frem til 2010 på rundt 28 år for kvinner og 31 år for menn. Fra 2010 har gjennomsnittsalderen igjen økt, og kvinner og menn blir nå foreldre for første gang enda senere i livet. Den nye utsettelsen skjer samtidig med et fall i periodefruktbarheten

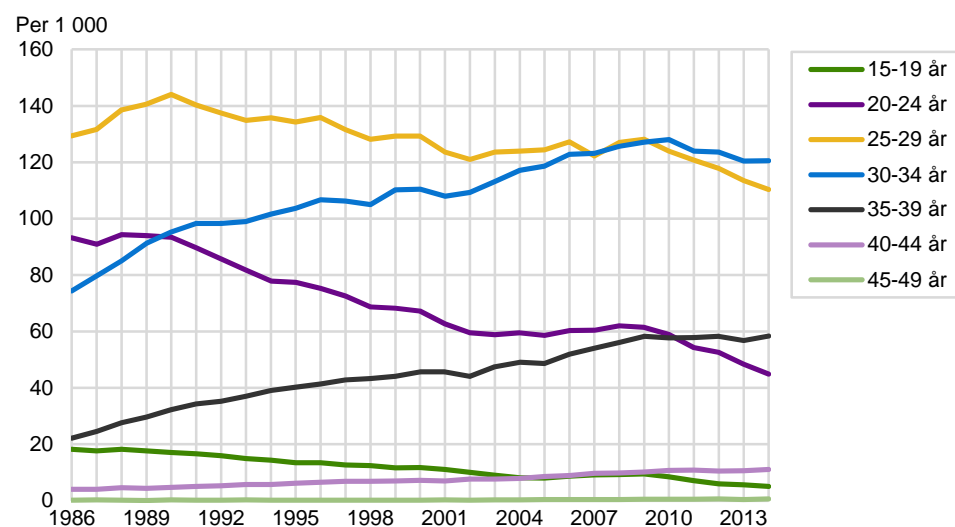
Figur 2. Gjennomsnittsalder ved alle fødsler og ved førstefødsler. Kvinner og menn. 1987-2014 (førstefødsler menn 2000-2014)

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Fallet i fruktbarheten de siste fem årene skyldes hovedsakelig at kvinner i aldersgruppene 20-24 år og 25-29 år føder færre barn (figur 3). Per i dag er det kvinner i aldersgruppen 30-34 år som får flest barn med 120,5 barn per 1000 kvinner, tett etterfulgt av kvinner i aldersgruppen 25-29 år med 110,3 barn per 1000 kvinner. Kvinner i aldersgruppen 35-39 år får i dag flere barn enn kvinner i aldersgruppen 20-24 år. Fruktbarheten til kvinner i aldersgruppen 40-44 år øker, men er fortsatt lav. I 2014 ble det født 11,1 barn per 1000 kvinner i denne aldersgruppen. Tenåringsfruktbarheten har aldri vært lavere enn den er i dag. I 2014 ble det født 5 barn per 1000 kvinner i alderen 15-19 år.

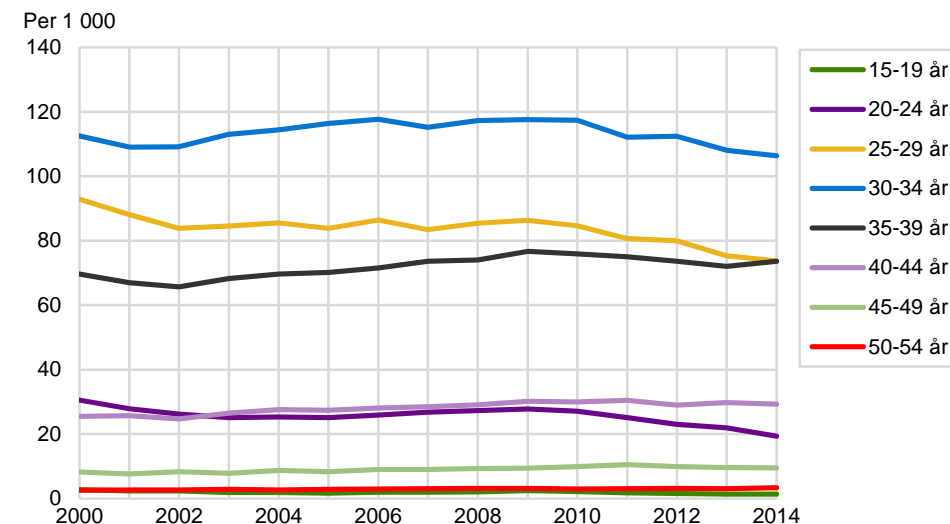
Figur 3. Aldersavhengige fruktbarhetsrater. 1986-2014. Kvinner

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Også blant menn (figur 4) er fruktbarheten høyest i aldersgruppen 30-34 år. I 2014 ble det født 106,4 barn per 1000 menn i denne aldersgruppen. Menn får barn stadig senere i livet: Mens fruktbarheten har gått ned blant menn i aldersgruppen 25-29 år, har den gått opp blant menn i aldersgruppen 35-39 år. I 2014 var den på vel 73 barn per 1000 menn i begge aldersgruppene. Fruktbarheten blant menn i de yngste aldersgruppene er også synkende med henholdsvis 19,4 og 1,4 barn per 1000 menn i aldersgruppene 20-24 år og 15-19 år i 2014. Fruktbarheten blant menn over 40 år er økende, men fortsatt fødes det få barn med fedre over 40 år.

Figur 4. Aldersavhengige fruktbarhetsrater. 2000-2014. Menn

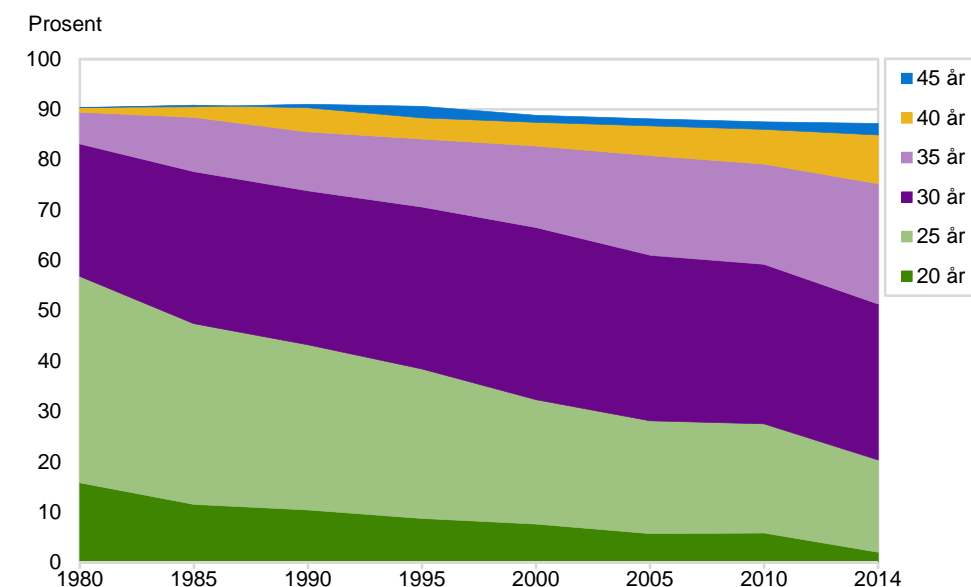

Kilde: Statistisk sentralbyrå

2.1.3. Barnløshet i ulike aldre

Kvinner og menn utsetter foreldreskapet og får barn i ulike aldre, men hvor mange ender opp uten barn? Ved å se på hvor mange som har fått barn ved ulike aldre, kan vi både finne ut når kvinner og menn blir foreldre og hvor stor andel som forblir barnløse. Mens nærmere 60 prosent var blitt mødre innen de fylte 25 år i 1980, har prosenten i dag falt til rundt 20 (figur 5). Dette skyldes hovedsakelig at kvinner blir mødre senere: Ved 45-årsalder var det i 1980 rundt 90 prosent som hadde blitt mødre, mens det i 2014 var rundt 87 prosent.

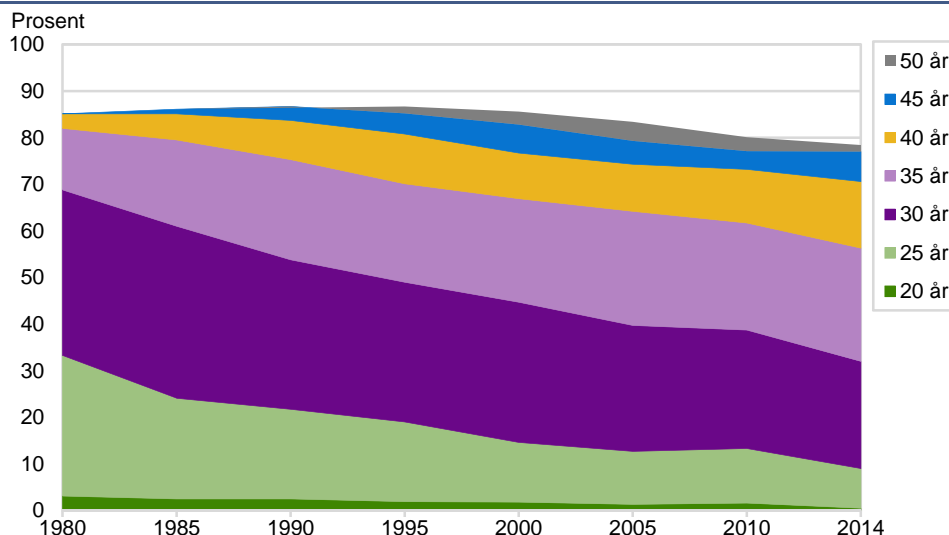
Figur 5 Andel som har fått barn ved ulike aldre. Kvinner. 1980-2014

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Bildet er noe annerledes når vi ser på menn (figur 6). Menn utsetter også foreldreskapet: I 1980 var det nærmere 70 prosent som var blitt fedre innen de fylte 30 år, i dag er det rundt 35 prosent. Blant menn har det imidlertid ikke vært en tilsvarende opphenting som blant kvinner, og det har derfor vært en relativt stor økning i andelen barnløse menn. I 1990 var det rundt 86 prosent menn som hadde blitt fedre når de fylt 50 år, mens det i dag er 78 prosent.

Figur 6. Andel som har fått barn ved ulike aldre. Menn. 1980-2014

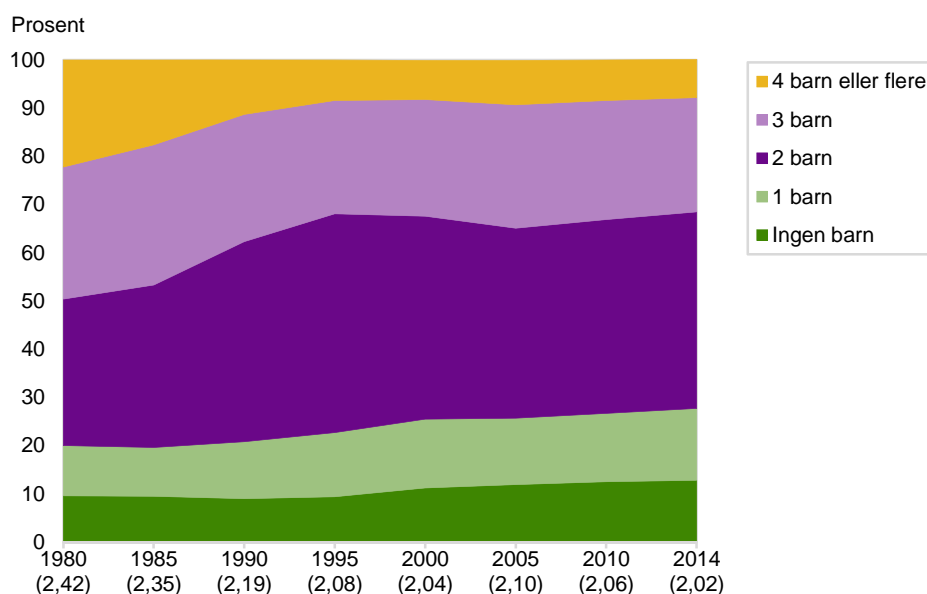
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Note: 20-45 år for perioden 1985-2014 og 20-50 år for perioden 1990-2014.

2.1.4. Barnetallsfordeling

Ved å se på antall barn kvinner og menn har fått ved 45-årsalder (pluss 50-årsalder for menn) kan vi se endringer i hvor mange barn kvinner og menn faktisk får i løpet av livet (kohortfruktbarhet). Selv om periodefruktbarheten (SFT) har variert over tid, har kohortfruktbarheten vært mer stabil. Kvinner får i gjennomsnitt færre barn i dag enn i 1980, men de får fortsatt over 2 barn i gjennomsnitt (figur 7). Rundt 40 prosent av norske kvinner får to barn, noe som tyder på at tobarnsnormen fortsatt står sterkt. Samtidig har andelen som får tre barn eller flere gått noe ned i løpet av de siste 10 årene, fra 35 prosent i 2005 til 32 prosent i 2014.

Figur 7. Barnetallsfordeling ved 45-årsalder. Kvinner. 1980-2014¹

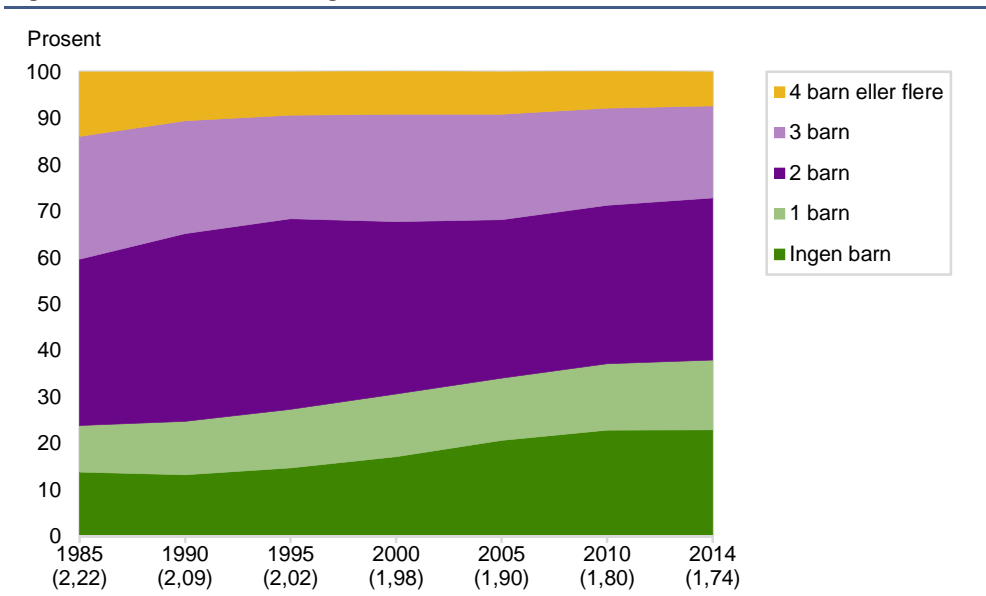

¹ Gjennomsnittlig antall barn i parentes.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

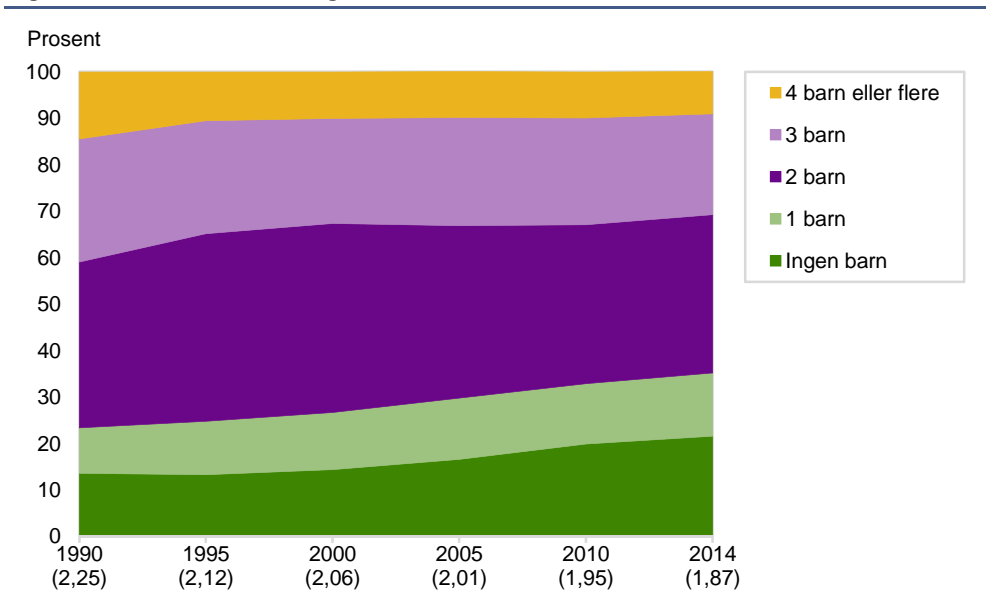
Blant menn har kohortfruktbarheten også gått ned (figur 8 og 9). Fra 2010 har norske menn i gjennomsnitt hatt færre enn to barn ved 50-årsalder. Barnetallsfordelingen følger mønsteret for kvinner, men som vi har vært inne på, har andelen som ikke blir fedre økt mer enn andelen som ikke blir mødre.

Figur 8. Barnetallsfordeling ved 45-årsalder. Menn. 1985-2014¹

¹ Gjennomsnittlig antall barn i parentes.
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 9. Barnetallsfordeling ved 50-årsalder. Menn. 1990-2014¹

¹ Gjennomsnittlig antall barn i parentes.
Kilde: Statistisk sentralbyrå

2.1.5. Nordisk fruktbarhetsregime?

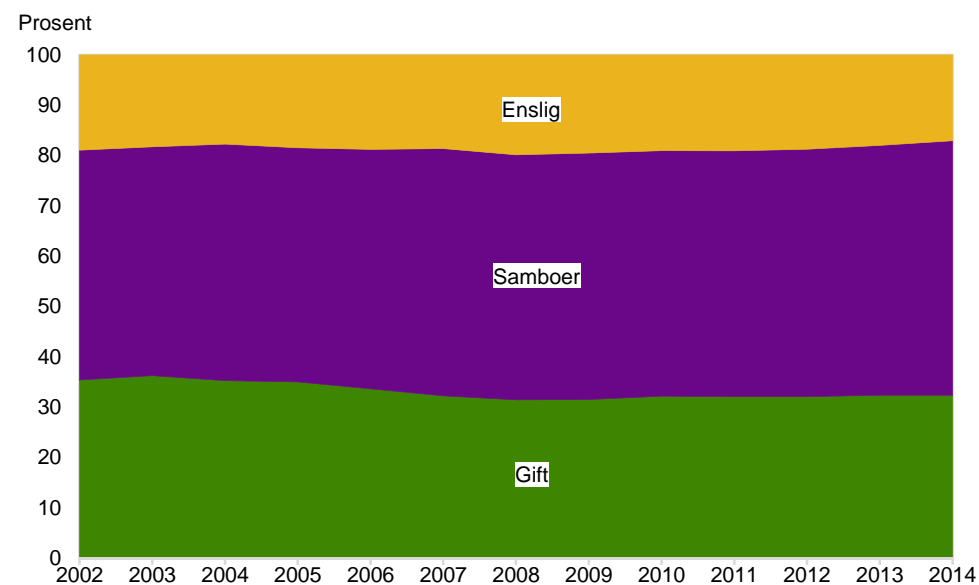
Tidligere forskning har påvist at det er mange fellestrekk ved utviklingen i periodefruktbarheten i Norden (f.eks. Andersson 2004). En gruppe forskere fra de nordiske landene har også studert hvorvidt dette gjelder kohortfruktbarheten (Andersson m.fl. 2009). Når de sammenligner fruktbarheten for fødselskohorter født i 1935 og senere blant kvinner i Danmark, Finland, Norge og Sverige, finner de svært like trender i de ulike landene. Medianalder for første fødsel er omtrent to til tre år høyere i 1960-64 kohorten enn i 1950-54 kohorten, men de yngre kohortene ender opp med samme antall barn som den eldste kohorten. De finner også noen forskjeller i nivået av barnløshet (høyest i Finland og lavest i Norge), men alt i alt konkluderer forskerne med at vi kan snakke om et felles nordisk fruktbarhetsmønster.

2.1.6. Samlivsstatus ved fødsel

Majoriteten av kvinner som får sitt første barn i dag er samboere (51 prosent), mens 32 prosent er gifte og 17 prosent enslige (figur 10). Dette bildet har vært relativt stabilt siden 2002, men andelen samboere har økt noe, mens andelen som er gift har gått tilsvarende ned.

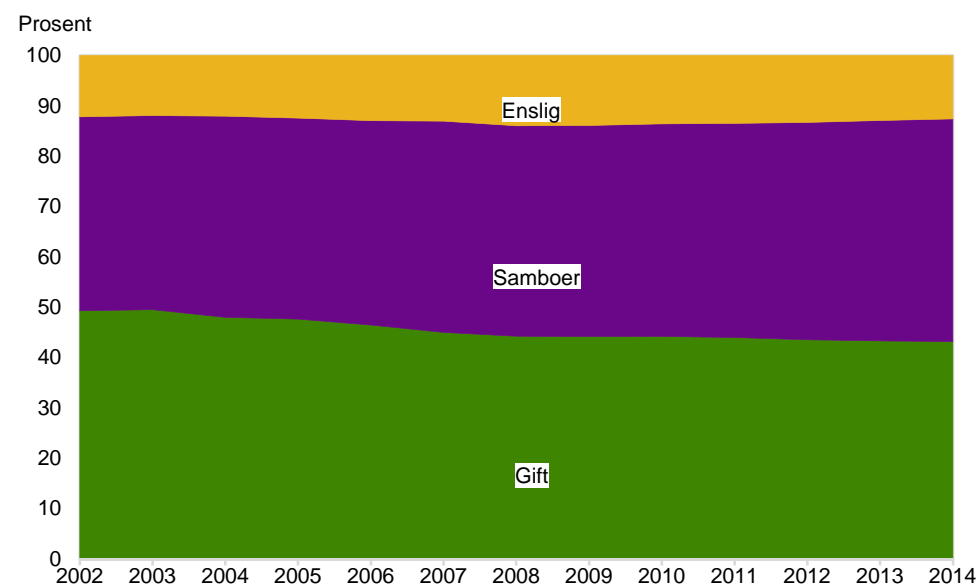
Når en ser på alle fødsler (figur 11), er mønsteret relativt likt, bortsett fra at det er en noe lavere andel enslige og samboere og noe flere gifte. Når vi ser på alle fødsler samlet, har det ikke vært noen endring i andelen enslige mødre siden 2002, men det har vært en økning i andelen samboere og en tilsvarende reduksjon i andelen gifte.

Figur 10. Samlivsstatus ved første fødsler. Kvinner. 2002-2014

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 11. Samlivsstatus ved alle fødsler. Kvinner. 2002-2014

Kilde: Statistisk sentralbyrå

2.2. Fruktbarhet og samliv

Vi går nå over til å oppsummere vitenskapelige studier som analyserer ulike sider ved norsk fruktbarhet i hovedsak fra mikrodata og starter med å se på sammenhengen mellom samliv og fruktbarhet.

2.2.1. Samlivstype og fruktbarhet

I Norge og i en rekke andre land har det vært en økning i barn som har samboende foreldre. Noen par starter sitt samliv i samboerskap og gifter seg før hun blir gravid, noen gifter seg i løpet av graviditeten eller rett etter at de har fått sitt første barn, mens andre forblir ugifte flere år etter første fødsel. Perelli-Harris m.fl. (2012) undersøker sannsynligheten for at kvinner som blir gravide som samboere, gifter seg, oppløser samlivet, eller forblir samboere. Forskerne finner at mønstre av samlivsetablering og fruktbarhet utvikler seg langs ulike baner i ulike land. I alle land inklusive Norge er mindre enn 40 prosent av kvinnene fortsatt samboere tre år etter første fødsel. Med andre ord, de fleste par velger ekteskap når de skal oppdra barn sammen.

At samboeres avgjørelse om å få et første barn henger sammen med valget om å gifte seg, finner også støtte i en studie av Hiekel og Castro-Martin (2014). Forfatterne lager en typologi over ulike «typer» samboere, basert på informasjon om holdninger til ekteskap, intensjoner om å gifte seg og opplevd økonomisk fattigdom. De finner at samboere som så sitt samliv som et forstadium til ekteskap, hadde høyest sannsynlighet for å planlegge barn i nær fremtid. Dette understreker at barn og giftermål er overganger som henger sammen for den store majoriteten av samboere i Europa.

Mens kvantitative studier fanger opp brede trender i populasjonen, kan kvalitative studier gi innsikt i hvordan menn og kvinner tenker om betydningen av parforhold, ekteskap og barnefødsler. Lappegård og Noack (2015) bruker fokusgrupper for å undersøke disse spørsmålene. Temaene for fokusgruppene er hva barn betyr for parforholdet, hvor mye det betyr å være gift når en planlegger å få barn, og hvilke andre grunner folk har for å gifte seg. Forskerne finner at betydningen av parforholdet har endret seg fra å være definert rundt ekteskap til å være definert rundt det å ha barn. Samtidig er det fortsatt slik at diskusjoner om hvorvidt en skal ha barn eller ikke, eller en graviditet, aktualiserer spørsmålet om ekteskap. Forskerne konkluderer likevel med at det ikke er noen norm at en bør være gift før en får barn. Likevel opplevde fokusgruppedeltakerne at barnefødsler og ekteskap hang sammen, men det var store forskjeller i hvordan de mente denne koblingen var.

For å forstå hvordan en type familieatferd sprer seg i ulike samfunnslag, kan en studere hvorvidt sannsynligheten for å få barn i samboerskap varierer med utdanningsnivå. Utdanningsnivå kan ses som et indirekte mål på de muligheter og ressurser kvinner har, og som kvinner igjen kan videreføre til sine barn. Personer med ulik utdanning kan ha ulike grunner for å velge ny familieatferd, grunner som reflekterer deres holdninger, muligheter og begrensninger. I en studie av Perelli-Harris m.fl. (2010), hvor Norge er inkludert, finner forskerne at kvinner med lav utdanning i større grad enn kvinner med høy utdanning får barn i samboerskap. Samtidig ser det ut til at økningen i andel barn født i samboerskap drives av økningen i kvinners utdanning: Vitali, Aassve og Lappegård (2015) ser på hvordan barnefødsler i samboerskap har spredt seg i Norge i perioden 1988 til 2011, og konkluderer at den viktigste prediktoren bak denne utviklingen, var utvidelsen av utdanning blant kvinner.

2.2.2. Samlivsbrudd, seriemonogami og fruktbarhet

Mange etablerer seg på nytt i nye forhold etter samlivsbrudd, og mange av disse kan og vil få et barn sammen med den nye partneren. I Norge er det blitt gjort flere studier av menn og kvinner som får barn med flere partnere. I disse studiene ser en på hvorvidt en person får barn med en annen person enn den en fikk sitt forrige barn sammen med – uavhengig av om de bor sammen eller ikke.

Lappegård og Rønsen (2013) finner at menns sannsynlighet for å få barn med flere partnere er høy både blant dem med lavest utdanning og inntekt og blant dem med høyest utdanning og inntekt. Forfatterne trekker frem at en mellomliggende faktor blant menn med lav utdanning og inntekt kan være at denne gruppen har høyere risiko for samlivsbrudd enn andre, mens en mellomliggende faktor blant menn med høy utdanning og inntekt kan være at de har egenskaper som gjør at de oftere velges som partnere og fedre til fremtidige barn, eller at de også selv har sterkere preferanser for å få flere barn.

I en studie av kvinner sammenligner Thomson m.fl. (2014) to liberale velferdsregimer (USA og Australia) og to sosialdemokratiske velferdsregimer (Norge og Sverige). Forskerne finner at sannsynligheten for å få barn med mer enn en partner økte dramatisk fra 1980-tallet til 2000-tallet, og fødsler med nye partnere utgjør nå en betydelig andel av alle fødslene i landene som er med i studien. Til tross for relativt ulik organisering av sosial velferd, er prediktorene for fødsler med flere enn en partner svært lik. Kvinner som fikk barn tidlig eller som har lav utdanning, har høyest sannsynlighet for å få barn med flere partnere.

Det ser også ut til å skje en overføring mellom generasjon i hvem som får barn med flere partnere. En studie som sammenligner Norge og Sverige, finner at menn og kvinner som selv har halvsøsken, har større sannsynlighet for å få barn med flere partnere enn andre (Lappegård og Thomson 2014). Forskjellene er større for de med yngre versus eldre halvsøsken, noe som kan ses i sammenheng med at de med yngre halvsøsken i større grad har opplevd at foreldrene går fra hverandre.

Studiene over tyder på at det å leve sammen med flere partnere, kan gi høyere fruktbarhet – men det motsatte kan også være tilfelle: Å oppleve mange samlivsbrudd kan henge sammen med å forbli barnløs. For å undersøke om dette er tilfelle i Norge, lager Hart (2015) en typologi av samlivshistorier for norske kvinner og menn ved hjelp av sekvensanalyse. Hun finner en gruppe der alle opplever minst ett samlivsbrudd og individene tilbringer mye tid som singel før og mellom samlivene. Her er barnløsheten høy, og individene i denne gruppa scorer også lavt på livskvalitet og selvopplevd kontroll. Det å ha mange partnere i løpet av årene da de fleste stifter familie, kan altså henge sammen med både barnløshet og å få barn med flere partnere.

2.3. Overføringer mellom generasjoner

Fruktbarhetsatferd kan overføres mellom generasjoner. Det gjelder både familjestørrelse og når en får barn. Riise, Dommermuth og Lyngstad (2015) finner at barn av foreldre som var forholdsvis unge da de fikk sitt første barn, også har en høyere sannsynlighet for å få sitt første barn tidlig. Dette gjelder for alle foreldre-barn dyader (dvs. mor-datter, mor-sønn, far-datter og far-sønn). Det ser ikke ut til at denne korrelasjonen utelukkende er et biprodukt av en statusoverføring mellom generasjoner i samme familie: Selv om man kontrollerer for både foreldrenes og barnas utdanning, er korrelasjonen av alder ved første fødsel mellom generasjonene signifikant. Forfatterne konkluderer at på tross av individualistiske verdier og universelle velferdsordninger forblir foreldres fruktbarhetsatferd en sterk prediktor for egen atferd.

At barn som vokser opp i store familier i gjennomsnitt får flere barn selv, kan skyldes at foreldre og barn deler mange karakteristika – miljø, preferanser og genetikk – eller at det å få et ekstra søsken i seg selv påvirker sannsynligheten for å få flere barn i voksen alder. Cools og Hart (2015) undersøker den siste forklaringen ved å estimere effekten av antall søsken på fruktbarhet i voksen alder ved hjelp av instrumentvariable. De finner at et ekstra søsken har en positiv effekt på menns fruktbarhet, blant annet ved at noen menn som ellers ville forblitt barnløse, blir fedre. For kvinner finner forskerne en negativ effekt, drevet av at kvinner med to søsken velger å få to heller enn tre barn. Forskerne finner at særlig guttemødre jobber mindre hvis de får et tredje barn. De trekker frem at en mulig forklaring på funnene dermed er at knapphet på foreldres tid i oppveksten gjør jenter oppmerksomme på ulemper ved å vokse opp i store familier, slik at de selv velger å få færre barn i voksen alder.

2.4. Fruktbarhet og utdanning

Sammenhengen mellom utdanning og fruktbarhet er et sentralt tema i forskningen om fruktbarhet. Utdanning har vist seg å ha betydning både for om kvinner og menn får barn eller ikke, når de får barn og hvor mange barn de får. Når det er snakk om utdanning er det viktig å skille mellom hvorvidt en er under utdanning eller ikke, hvilket utdanningsnivå en har og hvilken fagretning utdanningen har (Lappegård og Rønsen 2005). Kravdal og Rindfuss (2008) beskriver fire mekanismer som knytter utdanning sammen med fruktbarhet: Balansering av roller (hovedsakelig knyttet til ulik alternativkostnad («opportunity costs») ved å få barn, men også knyttet til at det å være student passer dårlig med foreldreskap), økonomisk mulighet til å få barn (inntektseffekt), kunnskap (om prevensjonsbruk etc.), og sjansene for å finne en partner.

2.4.1. Endringer i sammenhengen mellom utdanning og fruktbarhet over tid

To norske studier har sett på forskjeller i fruktbarheten til ulike fødselskohorter etter kjønn og utdanning. Den ene studien ser på utviklingen blant kvinner og menn i fødselskohortene 1940-1964 (Kravdal og Rindfuss 2009), mens den andre sammenligner kohortene 1945-49 og 1960-64 (Lappegård, Noack og Rønsen 2013). Begge studiene viser at det har skjedd flere endringer over tid, og at det er store forskjeller mellom kvinner og menn. Over kohortene som studeres, har samlet barnetall økt blant kvinner i den høyeste utdanningskategorien og sunket blant kvinner i den laveste utdanningsgruppen. Samlet barnetall synker blant menn i alle utdanningskategorier, med unntak av menn med aller høyest utdanning, og den synker mest blant menn i de laveste utdanningskategoriene.

Tallene i tabell 1 og 2 illustrerer de store forskjellene mellom menn og kvinner. For menn har utdanningsforskjellene økt over tid, både for samlet fruktbarhetstall og andelen barnløse. For kvinner har forskjellene etter utdanning blitt mindre, i hovedsak fordi andelen barnløse har gått ned og samlet fruktbarhetstall har økt blant de med høyere utdanning.

Tabell 1. Andelen barnløse og samlet kohortfruktbarhet ved 45-årsalder i ulike utdanningsgrupper. Menn

Menn	1945-49		1960-64	
	Barnløs	Kohortfruktbarhet	Barnløs	Kohortfruktbarhet
Grunnskole	19%	1.91	22%	1.81
Videregående	13%	2.01	17%	1.94
Høyskole/uni – lavere grad	12%	2.02	17%	1.95
Høyskole/uni – høyere grad	11%	2.10	13%	2.12

Kilde: Lappegård, Noack og Rønsen 2013, Tabell 9.1, side 143

Tabell 2. Andelen barnløse og samlet kohortfruktbarhetstall ved 45-årsalder i ulike utdanningsgrupper. Kvinner

Kvinner	1945-49		1960-64	
	Barnløs	Kohortfruktbarhet	Barnløs	Kohortfruktbarhet
Grunnskole	8%	2.29	10%	2.15
Videregående	8%	2.10	11%	2.04
Høyskole/uni – lavere grad	12%	2.03	13%	2.04
Høyskole/uni – høyere grad	18%	1.77	14%	2.01

Kilde: Lappegård, Noack og Rønsen 2013, Tabell 9.1, side 143

Lappegård m.fl. (2013) viser også at fedre har høyere yrkesdeltakelse over livsløpet enn barnløse menn. Forskjellen er størst blant menn med lav utdanning, men forskjellene etter utdanning har blitt mindre over tid. Når det gjelder kvinner, har mødre gjennomgående mindre yrkesdeltakelse enn barnløse kvinner. Unntaket er mødre med høyere universitetsgrad, som er like økonomiske aktive som kvinner uten barn med tilsvarende utdanningsnivå. Forskjellene i yrkesdeltakelse blant mødre og barnløse har utviklet seg ulikt over tid. Blant kvinner med høy utdanning har forskjellene blitt mindre, mens de har økt blant kvinner med lav utdanning. Dette indikerer en større polarisering av moderskap etter utdanningsnivå og økende sosiale forskjeller i mødres yrkesdeltakelse.

2.4.2. Betydningen av utdanning for barnløshet

Tabell 1 og 2 viser at blant kvinner er barnløsheten høyest blant dem med høyere utdanning, mens det blant menn er høyest barnløshet blant dem med lavest utdanning. Variasjonen i barnløshet etter utdanningsnivå er imidlertid størst blant menn (Lappegård m.fl. 2013). En studie som ser på utdanningsforskjeller i barnløshet i en rekke land, inklusive Norge, viser at disse varierer sterkt mellom land. For kvinner med høy utdanning er variasjonene i barnløshet spesielt store (Wood, Neels og Kil 2014). Forskerne forklarer dette med at kvinner med høy utdanning gjennomgående er den gruppen som har høyest alternativkostnader knyttet til å få barn – kvinner i denne gruppen taper mest på å redusere innsatsen i betalt arbeid for å ta seg av egne barn. Både alternativkostnadene og barnløsheten blant høyt utdannede kvinner varierer betydelig mellom land. Forskerne argumenterer at kvinner med høy utdanning er en gruppe som er spesielt sensitiv til hvordan velferdsstaten påvirker alternativkostnadene ved å få barn, for eksempel gjennom tilgang til barnehager og holdninger til yrkesaktive mødre.

2.4.3. Betydningen av utdanning for når en får sitt første barn

Stadig senere førstefødsler er et viktig trekk ved fruktbarhetsutviklingen i Norge og Europa de siste tiårene. Det samme er tilfelle i andre deler av verden. I samme periode har ulikhetene i fødealder mellom angloamerikanske og europeiske land økt. En studie har sett på slike forskjeller ved å sammenligne alder ved første fødsel etter utdanningsnivå blant kvinner som er født på 1950- og 1960-tallet i Norge, Frankrike og Storbritannia (Rendall m.fl. 2005). Resultatene viser at i Storbritannia var utviklingen mot stadig senere barnefødsler begrenset til kvinner som hadde utdanning på videregående nivå og høyere. I Norge og Frankrike derimot, var utsettelsen mer generell og omfattet kvinner på alle utdanningsnivåer. For Norge og Frankrike skyldes økningen i gjennomsnittlig fødealder også en sammensetningseffekt, som gjør at stadig flere kvinner tilhører utdanningsgruppene som utsetter barnefødsler.

Hvis kvinner reduserer arbeidstiden sin når de får barn, vil høyt utdannede kvinner som regner med å tjene godt i løpet av livet, ha mye å tape økonomisk på å få barn. Ordninger som tilrettelegger for at kvinner (og menn) skal kunne kombinere jobb og barn kan imidlertid tenkes å motvirke slike forskjeller. En studie som sammenligner forskjeller i førstefødselsrater etter utdanning i syv land, inklusive Norge, drøfter dette (Rendall m.fl. 2010). Forskerne sammenligner kvinner født på 1950- og 1960-tallet i tre ulike «familiepolitikkregimer», der Storbritannia og USA representerer et såkalt «liberalt» regime, Hellas, Italia og Spania et «konservativt» regime og Norge og Frankrike et «universalistisk» regime. Resultatene viser at kvinner med lav utdanning både i anglo-amerikanske og sør-europeiske land fortsatt får sitt første barn tidlig. Kvinner med høyere utdanning utsetter derimot førstefødselen til de er blitt eldre, og denne utsettelsen har vært aller størst i sør-europeiske land. De sosioøkonomiske forskjellene i fruktbarhetsatferd har dermed økt både i anglo-amerikanske og sør-europeiske land, mens Norge og Frankrike har hatt en mer homogen utvikling med avtakende polarisering mellom utdanningsgruppene. Forskerne konkluderer at deres studie støtter antakelsen om at en familiepolitikk som legger til rette for å kombinere lønnsarbeid og barneomsorg bidrar til å utjevne sosioøkonomiske forskjeller i fruktbarhet.

Samtlige studier dokumenterer altså at det er markerte forskjeller i fruktbarhetsatferd etter utdanningsnivå. Dette kan skyldes at valg av utdanning er korrelert med uobserverbare kjennetegn (familiepreferanser og karriereorientering, for eksempel) som også påvirker valget om å få barn. En annen mulig forklaring er at utdanningsnivå har en egen effekt på fruktbarheten, slik at en endring i kvinners utdanningsnivå vil forårsake en endring i fruktbarhetsatferd. Monstad, Popper og Salvanes (2008) utnytter en norsk utdanningsreform for å undersøke den siste forklaringen. De finner at økt utdanning fører til utsettelse av førstefødsler: Tenåringsfruktbarheten faller, og kvinner får isteden barn i 20-årene. De finner imidlertid ikke at mer utdanning resulterer i at flere kvinner forblir barnløse eller får færre barn. En

tilsvarende studie bruker endringer i obligatorisk skolegang i både Norge og USA for å undersøke om økt obligatorisk skole gjør at kvinner utsetter barnefødsler (Black m.fl. 2008). Forskerne finner at økt obligatorisk skole reduserer tenåringsfødsler i begge landene, og disse estimatene er svært robuste. Resultatene tyder på at lovgiving som forlenger utdanningen også reduserer fruktbarheten blant tenåringer.

Skirbekk, Kohler og Prskawetz (2004) bruker en annen tilnærming for å undersøke hvilken effekt utdanningslengde har på når en får barn. De utnytter at alderen ved fullført obligatorisk skolegang varierer med noen måneder avhengig av hvilken måned en er født i. De bruker svenske data og finner at de som er født i januar, i gjennomsnitt får sitt første barn 4,9 måneder senere enn de som er født i desember. Forskernes tolkning er at sosial alder (i denne studien skolekohort) er viktigere enn biologisk alder for valget om å få barn. Betydningen av sosial alder kan skyldes sosial interaksjon og gruppetilhørighet blant elever på samme klassetrinn.

2.4.4. Betydningen av utdanning for når en får andre og tredje barn

Kravdal og Rindfuss (2008) viser i en studie av norske kvinner og menn født mellom 1940 og 1964 at endringene i samlet barnetall drives av endringer i andre- og tredjefødselsraten: Universitetsutdannelse har stadig mindre betydning for kvinners andrefødselsrate og har ikke lenger betydning for tredjefødselsraten i de yngste kohortene. For menn skifter høyere utdanning fra å være negativt korrelert med andre- og tredjefødselsratene til å være signifikant positiv korrelert i de yngste kohortene.

Wood, Neels og Kil (2014) sammenligner 14 ulike land og viser at kvinners utdanning har en negativ sammenheng med andrefødselsrater i Sentral- og Øst-Europa, mens det er en positiv sammenheng eller ingen sammenheng i andre land (som Norge, Australia, UK, Nederland, Belgia, Frankrike, Spania og Italia). For tredjefødsler er det fortsatt en negativ sammenheng med utdanning i Sentral og Øst-Europa, mens de andre landene har en U-form på sammenhengen mellom utdanning og tredje fødsler.

Klesment m.fl. (2014) ser på utdanningsforskjeller i sannsynligheten for å få et andre barn i en rekke europeiske land inklusive Norge. Analysen viser en positiv sammenheng mellom kvinners utdanning og overgangen til det andre barnet i de nordiske landene. Kvinner med høyere utdanning får i gjennomsnitt sitt første barn senere, og de høye andrefødselsratene i denne gruppen kan tyde på at høyt utdannede kvinner «henter inn» utsatte barnefødsler ved å få sitt andre barn raskt.

Kravdal (2001) drøfter metodiske utfordringer knyttet til at fødselsoverganger ofte analyseres separat. Slike separate analyser tar ikke hensyn til at det er seleksjon knyttet til hvem som velger å få barn (Kravdal 2002). Kravdal (2001) illustrerer at slik seleksjon kan gi misvisende estimater for sammenhengen mellom utdanningsnivå og sannsynligheten for å få (flere) barn. Når sannsynligheten for å få et første, andre og tredje barn estimeres separat, er det en positiv sammenheng mellom utdanningsnivå og sannsynligheten for å få et andre eller tredje barn. Når de tre sannsynlighetene estimeres samlet, derimot, blir sammenhengen mellom utdanningsnivå og videre barnefødsler negativ. Dette tyder på at den positive korrelasjonen mellom utdanningsnivå og sannsynligheten for å få flere barn hovedsakelig skyldes seleksjon: Kvinner med høyere utdanning er mer tilbøyelige til ikke å få barn og til å få barn senere i livet. Sammenliknet med lavt utdannede kvinner vil høyt utdannede kvinner som har blitt mødre ved en gitt alder, være mer selektert på «familieorientering» og dermed ha høyere sannsynlighet for å få det neste barnet raskt. Ved simultan modellering tar en hensyn til at kvinner med høyere utdanning er mer tilbøyelige til å få et første barn sent eller forbli barnløse. Uten å ta hensyn til slik seleksjon fanger dermed estimatene bare opp den positive fødselstilbøyeligheten i den selekterte gruppen av høyt utdannede som er blitt mødre.

Kravdal (2004) drøfter også hvordan tidspunktet for når utdanningsopplysningene er målt kan gi ulike resultater når det gjelder sammenhengen mellom utdanning og fruktbarhet. Ofte blir utdanningsnivået på intervju-tidspunktet eller sist registrerte nivå brukt. Forskeren argumenterer for at utdanning bør inkluderes som en tidsvarierende variabel (Kravdal 2007). Da betyr det heller ikke så mye om en tar hensyn til uobserverbar heterogenitet ved å estimere fødselsovergangene simultant.

2.4.5. Betydningen av utdanningstype

Flere studier i Norge har sett på forskjeller i fruktbarheten mellom personer med ulike fagretninger og vist at det kan være vel så store forskjeller etter type utdanning som etter utdanningslengde (Lappegård og Rønsen 2005). De fleste utdanninger er rettet mot bestemte yrker eller deler av arbeidsmarkedet, og denne typen studier har gjerne fokus på dette.

Rønsen og Skrede (2010) ser på kvinner og menn født 1940-1967 og skiller mellom hvilke yrker og sektorer i arbeidsmarkedet de ulike utdanningstypene er rettet mot, gruppert etter (i) kvinnedominerte jobber i offentlig sektor, (ii) kvinnedominerte jobber i privat sektor, (iii) blandede jobber med liten yrkesspesifisitet, (iv) blandede jobber med stor yrkesspesifisitet og (v) mannsdominerte jobber. Forskerne finner at det er store forskjeller i fruktbarhet etter utdanningstype. Blant kvinner utdannet for blandede jobber med liten yrkesspesifisitet (f.eks. innen humaniora, kunst og generell samfunnsvitenskap) ligger barnløsheten over 20 prosent og det endelige barnetallet på 1.7, mens kvinner med utdanning rettet mot kvinnedominerte jobber i offentlig sektor har en barnløshet ned mot 10 prosent og et endelig barnetall på mer enn 2.1. Lappegård, Rønsen og Skrede (2011) ser på forskjeller blant menn. Høyest barnløshet finner de blant menn med utdanning innen humaniora og kunst hvor rundt 25 prosent av dem født etter 1950 ikke har barn. Andre utdanningsretninger med relativt høy barnløshet er samfunnsfag og journalistikk, naturvitenskap og IT. Utdanningsretninger med relativt lav barnløshet er jordbruk, idrettsfag, militær, politi og brannmenn hvor barnløsheten ligger mellom 10,5 og 13 prosent.

2.4.6. Betydningen av barnefødsler for utdanning

I de fleste samfunn har kvinner med høy utdanning færre barn enn kvinner med lav utdanning. Det kan både skyldes at utdanningsnivå påvirker hvor mange barn en får og at barnefødsler påvirker hvor mye utdanning en tar. For å forstå bedre hvordan dette henger sammen undersøker Cohen, Kravdal og Keilman (2011) den gjensidige påvirkningen mellom barnefødsler og utdanning. Studien bruker årlige registerdata om livsløpet til norske kvinner født i 1964 og estimerer sannsynlighetene for å få henholdsvis et nytt barn, et høyere utdanningsnivå eller å være under utdanning fra kvinnene er 17 til de blir 39 år. Forfatterne konkluderer med at barnefødsler er mer til hinder for utdanning enn utdanning er for barnefødsler, og at dette tyder på at kvinner med lavere utdanning har flere barn i gjennomsnitt hovedsakelig fordi de som får ett eller flere barn tidlig i livet, er mer tilbøyelige til å avslutte, eller ikke å påbegynne, lange utdanningsløp. Men disse sammenhengene kan også drives av seleksjon: Mindre motivasjon for å påbegynne eller fullføre høyere utdanning kan gjøre at kvinner blir mer tilbøyelige til å få barn tidlig.

2.5. Fruktbarhet og lønn/inntekt

Helt fra 1960-årene har Beckers «New Home Economics» vært et viktig teoretisk rammeverk for empiriske studier av fruktbarhetsatferd (Becker 1991). I denne teorien betraktes beslutningen om å få barn som et rasjonelt valg, der kostnadene ved å få barn veies opp mot den glede og nytte barna gir, gitt den enkeltes preferanser og økonomiske rammebetingelser. Gitt at alt annet er likt, vil barnetallet øke når inntekten øker. Men foreldrene er også opptatt av noe Becker kaller «kvaliteten på barn». Jo mer tid og penger foreldrene investerer i barna, jo høyere blir kvaliteten. Kvantitet vil dermed kunne gå på bekostning av kvalitet, slik at barnetallet kan gå ned selv om inntekten øker. Dette kan være én forklaring på fallende fruktbarhet i mange rike land.

Lavere fruktbarhet kan imidlertid også være et resultat av at det å få barn er blitt dyrere relativt til andre ting. Det å få barn medfører direkte utgifter knyttet til oppvekst og forsørgelse, men også indirekte kostnader knyttet til at omsorgen tar tid. Denne tiden kunne vært brukt til noe annet. Den viktigste «alternativ-kostnaden» ved at en får barn er tapt arbeidsinntekt på grunn av yrkesavbrudd eller redusert arbeidstid. Oftest er det moren som reduserer sin yrkesinnsats, slik at de indirekte kostnadene i stor grad vil være avhengig av hennes lønn. Stigende utdanningsnivå og sterkere yrkestilknytning har økt kvinners lønn betydelig de siste tiårene, og dermed er de indirekte kostnadene ved å få barn blitt høyere. I følge teorien er det likevel ikke entydig gitt at økt lønn blant kvinner vil føre til færre barn, siden høyere lønn også gir større økonomisk handlefrihet. Hvis den positive inntektseffekten er større enn den negative substitusjonseffekten, vil høyere lønn kunne føre til flere barn. Resultatene fra empiriske studier er heller ikke entydige, men de fleste finner at sammenhengen med kvinnens lønn er negativ (bl.a. Rønsen 2004 for Norge).

Kornstad og Rønsen (2014) gir en oversikt over sentrale bidrag til litteraturen på feltet og presenterer nye resultater basert på norske data. Sammenhengen mellom kvinners lønn og fruktbarhet estimeres ved hjelp av en simultan hasardratemodell som omfatter første, andre og tredje fødsel. Ved å bruke predikert timelønn som tidsvarierende forklaringsvariabel i modellen, tilstrebes en konsistens med Beckers teoretiske rammeverk. Datagrunnlaget er alle kvinner født i Norge i perioden 1955-1974.

Kornstad og Rønsen finner at sammenhengen mellom lønn og fruktbarhet er U-formet for alle kohorter, men effekten varierer i styrke og med paritet. At effekten er U-formet, vil si at den er negativ under og positiv over et visst lønnsnivå. Ved å sammenligne dette nivået med kvinners gjennomsnittsinntekt på det aktuelle tidspunktet finner forskerne at de fleste kvinner sannsynligvis befinner seg på den nedadgående delen av lønnseffektkurven før første fødsel. Det betyr at økt timelønn i hovedsak fører til lavere førstefødselsrater (utsatte førstefødsler). Før andre og tredje fødsel derimot befinner de fleste kvinner seg sannsynligvis på den oppadgående delen av kurven, slik at økt timelønn i hovedsak fører til høyere andre- og tredjefødselsrater. Sammenholdt med teorien tilsier dette at substitusjonseffekten av en lønnsøkning (høyere lønn gjør det «dyrere» å ikke jobbe) dominerer ved første fødsel, mens inntektseffekten (høyere lønn gjør at en får bedre råd) dominerer ved senere fødsler. Resultatene er robuste for ulike modellspesifikasjoner og holder også når det kontrolleres for ektefelles inntekt.

En annen nyere studie tar for seg sammenhengen mellom fruktbarhet og årlig lønnsinntekt for både kvinner og menn (Kaldager 2014). I motsetning til Kornstad og Rønsen (2014), men i likhet med en rekke tidligere studier fra nordiske land, bruker Kaldager ikke predikert lønn, men undersøker hvordan samvariasjonen mellom observert årslønn og førstefødsels-sannsynlighet utvikler seg for begge kjønn i perioden 1993-2008. Dette er en periode der mødre økte sitt arbeidstilbud, samtidig som fedre økte sin innsats på hjemmebane. Økt tilgang på barnehageplasser gjorde det også lettere å kombinere lønnsarbeid og familie. På denne bakgrunn forventer Kaldager at sammenhengen mellom lønnsinntekt og fruktbarhet skal ha blitt mer positiv over tid for kvinner - og mindre positiv over tid for men.

Korrelasjonen mellom årlig lønnsinntekt og førstefødsels-sannsynlighet neste kalenderår estimeres ved hjelp av diskret tids hasardregresjon. Data for menn og kvinner som er født i perioden 1955-1988, og som var under risiko for å få et første barn i perioden 1994-2008, er hentet fra administrative registre. Modellen kontrollerer for en rekke potensielt viktige bakenforliggende variable: utdanningsnivå, studentstatus, alder, periode, fødested, helse, aggregert arbeidsledighet og mottak av arbeidsledighetstrygd.

Resultatene viser at korrelasjonen mellom lønnsinntekt og fruktbarhet er blitt mer positiv over tid for kvinner, men er uendret for menn. Resultatene gir dermed ikke støtte for at en mer aktiv farsrolle gjør det mindre viktig for menn å ha høy inntekt før de får barn. At samvariasjonen er blitt mer positiv over tid for kvinner, kan ifølge Kaldager skyldes at det er blitt enklere å kombinere foreldreskap og yrkesliv - og at kvinner i større grad enn før foretrekker å få et fotfeste i arbeidslivet før de får barn.

2.6. Fruktbarhet og arbeid

Det finnes langt færre studier av sammenhengen mellom yrkesdeltakelse og fruktbarhet enn av sammenhengen mellom utdanning og fruktbarhet. Dette skyldes hovedsakelig at data om yrkesdeltakelse og arbeidstid er vanskeligere tilgjengelig enn data om utdanning. En studie fra Finland finner imidlertid at det å være i arbeid (sammenlignet med det å være student) øker førstefødsels sannsynligheten (Jalovaara og Miettinen 2013). Analysen er basert på finske registerdata og omfatter gifte og samboende par uten felles barn. Forfatterne finner videre at arbeidsledighet har liten betydning for førstefødselsraten, mens ikke å være økonomisk aktiv henger sammen med lavere sannsynlighet for å få et første barn. Partnernes sosioøkonomiske ressurser ser ut til å være nokså uavhengige av hverandre i og med at betydningen av hennes ressurser endrer seg lite når forfatterne også kontrollerer for hans sosioøkonomiske status. Dette gjelder når hele fødselsforløpet (alle aldre) sees under ett. I 30-årene har de sosioøkonomiske ressursene hennes større betydning enn hans.

For Norge finnes det også en studie av forholdet mellom arbeidsledighet og fruktbarhet (Kravdal 2002). Analysen omfatter kvinner og menn født 1950-1982 som har bodd i Norge hele eller deler av perioden 1992-1998, det vil si den inkluderte aldersgruppen var mellom 16-41 år. Ved hjelp av en kontinuerlig hasardratemodell undersøker Kravdal betydningen av både egen arbeidsledighetserfaring og nivået på arbeidsledigheten i bostedskommunen samtidig som han kontrollerer for andre påvirkningsfaktorer. Hovedkonklusjonen er at egen arbeidsledighets-erfaring har ubetydelig betydning for kvinners og menns fruktbarhet i Norge. Betydningen av aggregert arbeidsledighet er imidlertid større, og simuleringer viser at en arbeidsledighetsrate på 6 prosent, tilsvarende toppnivået i 1993, er forbundet med en reduksjon på omtrent 0,08 i samlet fruktbarhet.

Pedersen (2014) undersøker i en kvalitativ undersøkelse hva norske menn og kvinner mener kjennetegner jobber som passer godt sammen med familieliv. Informantene blir spurt om hvordan de forsøker å tilpasse arbeidsoppgaver og arbeidstid til familieliv, både før og etter de får barn. Slike tilpasninger kan skje gjennom forhandlinger med arbeidsgiver, eller ved å bytte jobb. Pedersen framhever at informanter fra arbeider- og middelklassen har ulike arbeidsvilkår. Informanter med arbeiderklassebakgrunn har typisk lite fleksibilitet, og ofte ugunstig arbeidstid og turnus. Informanter med middelklassebakgrunn har oftere fleksibilitet i arbeidstiden, men til gjengjeld stort arbeidspress og hyppigere kveldsarbeid. Å få barn henger ofte sammen med å bytte til en mer «familievennlig» jobb eller stilling – særlig for kvinner. Informantene oppfatter at det er deres eget ansvar å sørge for at arbeidsvilkårene – både de formelle og de uformelle - gir nok tid til å være sammen med barn.

2.7. Fruktbarhet og familiepolitikk

2.7.1. Generelt

Fruktbarhet under reproduksjonsnivå har i mange land ført til omfattende interesse for offentlig politikk som kan oppmuntre unge mennesker til å få flere barn, og det finnes en rekke studier på dette feltet, både fra Norge og internasjonalt. I denne delen skal vi først referere hva en tidligere kunnskapsstatus fant om mulige sammenhenger mellom familiepolitikk og fruktbarhet (Rønsen og Skrede 2007).

Derneft skal vi se nærmere på komparative studier av de nordiske land og enkeltstudier som hovedsakelig tar for seg forholdene i Norge. Rønsen og Skrede (2007) oppsummerer resultater fra empiriske studier etter 1970. Forfatterne trekker et hovedskille mellom politikk som påvirker barnefamiliers økonomi direkte (f.eks. barnetrygd), og politikk som virker mer indirekte ved å gjøre det lettere å kombinere jobb og barn (f.eks. foreldrepermisjon). Resultatene er langt fra entydige, men studier fra flere land finner positive sammenhenger mellom økonomiske overføringer og fruktbarhet. Betydningen av tiltak som legger til rette for at begge foreldre skal kunne delta aktivt i arbeidslivet, er vanskeligere å vurdere ettersom det ofte er snakk om flere tiltak som til dels henger nøye sammen. Enkelte studier finner en positiv sammenheng mellom forlengelse av fødselspermisjonen og fruktbarhet, og i Sverige er det påvist at en endring i foreldrepengerregelverket på 1980-tallet (den såkalte «snabbhets-premien») førte til at kvinnene fikk sitt andre og tredje barn raskere.

Avslutningsvis vises det til resultatene fra et nordisk komparativt prosjekt som konkluderer med at den familiepolitiske utviklingen i de nordiske land har bidratt til et likere fødselsmønster landene i mellom. Dette prosjektet omtales nærmere nedenfor. Forfatterne tolker denne konvergensen som en indirekte virkning av en felles nordisk modell hvor kvinners rett til utdanning ble fastlagt tidlig, og hvor likestilling i hjem og lønnsarbeid har vært et bærende element i utvidelsen av støtteordningene.

Forholdene i Norge og Norden diskuteres også i Rønsen (2004). Internasjonalt har de nordiske land ofte vært i fokus når det gjelder mulige positive effekter av en generøs familie- og arbeidsmarkedspolitik siden fruktbarhetsnivået i Norden lenge har vært relativt høyt, samtidig som den kvinnelige yrkesdeltakelsen er på verdensstoppen. Mange spør derfor om det er en forbindelse mellom en politikk som gjør det lettere å kombinere jobb og barn og et lands fruktbarhetsnivå. Denne studien bruker Norge som eksempel og oppsummer hva forskningen så langt har vist. Forfatteren konkluderer med at en sjenerøs familiepolitikk er nødvendig for å opprettholde et akseptabelt fruktbarhetsnivå, men det er ikke tilstrekkelig i seg selv. For eksempel har det vist seg at dårligere økonomiske forhold og stigende arbeidsledig kan ha en motvirkende effekt, noe som bl.a. Sverige fikk oppleve midt på 1990-tallet da fruktbarheten der falt kraftig.

I en annen studie av familiepolitikk og fruktbarhet i Norden gir Rønsen og Skrede (2006) en oversikt over utviklingen fra 1970 til 2000 og reiser spørsmål om den nordiske velferdsmodellen vil vise seg bærekraftig når det gjelder de sosiale og demografiske utfordringene samfunnene står overfor. Spesielt spørres det om det vil la seg gjøre å opprettholde et fruktbarhetsnivå omtrent på reproduksjonsnivå samtidig som likestillingen mellom menn og kvinner øker. Dette er basert på tidligere analyser som har vist store forskjeller i fruktbarhet etter hvilken type utdanning kvinnene har. I både Norge og Sverige har f.eks. kvinner med utdanning rettet mot kvinnedominerte yrker i offentlig sektor høyere fruktbarhet enn kvinner med utdanning rettet mot mindre kjønnssegregerte eller mannsdominerte sektorer. Forfatterne peker derfor på at fødselsmønstret kan reflektere et «likestillingsunderskudd», dvs. at det er betinget av en «likestilling light» arbeidsfordeling der han jobber mer i arbeidsmarkedet mens hun gjør mer på hjemmebane.

Samme tema er fulgt opp i flere senere populærvitenskapelige artikler (Skrede og Rønsen 2006a, 2006b og 2006c). Disse artiklene formidler hovedkonklusjonene fra et nordisk komparativt prosjekt med tittel «Family policies, fertility trends and family changes in the Nordic countries: How sustainable is the Nordic model of family welfare». Prosjektet var støttet av Nordisk ministerråds velferdsforskningsprogram, og formålet var å få frem en felles kunnskapsstatus basert på pågående registerbasert forskning. Følgende spørsmål sto sentralt: (i) Går utviklingen i retning av et felles nordisk fruktbarhetsmønster med klart sammenfallende hovedtrekk? (ii) I hvilken grad kan forskjeller mellom landene forklares ved

forskjeller i de enkelte lands familiepolitiske ordninger? (iii) Tyder fruktbarhetsutviklingen på at den nordiske modellen for familie- og likestillingspolitikk er bærekraftig i forhold til fremtidige demografiske og likestillingspolitiske utfordringer?

Svaret på det første spørsmålet er at det er store likhetstrekk i utviklingen for både periodefruktbarheten og kohortfruktbarheten i de nordiske land. Når det gjelder periodefruktbarheten 1970-2005, har Sverige hatt sterkere svingninger enn de andre landene, mens Island har hatt et betydelig høyere nivå. Det har imidlertid vært en konvergens over tid, og ved inngangen til 2000-tallet var det små forskjeller i fruktbarhetsnivået i de nordiske land. Utviklingen mot et felles fruktbarhetsnivå er enda mer markert for kohortfruktbarheten, og utviklingen har et klart fellestrekk med god opphenting av utsatte fødsler etter 30-års alder. Blant kohortene født tidlig på 1960-tallet lå islandske kvinner fortsatt godt over reproduksjonsnivå, mens norske kvinner lå omtrent på reproduksjonsnivå (2,1 barn per kvinne), og kvinnene i de øvrige nordiske land lå litt i underkant (vel 1.9 i Sverige og Finland og vel 1,8 i Danmark).

Når det gjelder det andre spørsmålet, skiller forfatterne mellom direkte virkninger av endringer i velferdsordninger og indirekte virkninger av økonomisk, sosial og politisk karakter, der det har vært klare fellestrekk mellom de nordiske land. Ifølge forfatterne er det grunn til å tro at de betydelige likhetstrekkene i utviklingen av fødselsmønsteret i stor grad kan tilskrives slike grunnleggende fellestrekk i utviklingen av velferdsstaten, blant annet med tidlig rett til utdanning for kvinner og økende vekt på tilrettelegging av ordninger som gjør det mulig å kombinere lønnet arbeid med barneomsorg. Spesielt tolkes konvergens i kohortfruktbarheten og utviklingen mot et mer likt fødselsmønster for kvinner med lang utdanning som indirekte virkninger av den nordiske modellen.

Med hensyn til direkte utslag av familiepolitiske ordninger trekker Rønsen og Skrede frem tre særordninger: (i) den svenske «snabbhetspremien», (ii) den finske «hemvårdsstønaden» og (iii) den norske overgangsstønaden for enslige forsørgere. Ifølge forfatterne er det godt dokumentert at den sterke økningen i andre- og tredjefødselsratene i Sverige på 1980-tallet i stor grad kan tilskrives effekter av den såkalte «snabbhetspremien» i foreldrepermisjonsordningen. Men så langt har dette ikke ført til noen økning i kohortfruktbarheten, som har vært stabil i lang tid. For Finland tyder analysene på at «hemvårdsstønadsordningen» kan ha hatt en positiv effekt på tredjefødselsratene og bidratt til økningen av den finske kohortfruktbarheten mot slutten av 1990-tallet. Et særtrekk ved fødselsmønsteret i Norge er det høyere innslaget av tidlige førstefødsler blant kvinner med lav utdanning. Forfatterne argumenterer for at dette må sees i sammenheng med den norske overgangsstønadsordningen som gir enslige forsørgere et sikrere inntektsgrunnlag enn enslige forsørgere i de andre nordiske landene, hvor tilsvarende støtteordninger i stor utstrekning er behovsprøvd.

Det tredje spørsmålet dreier seg om den nordiske velferdspolitiske modellen er bærekraftig i forhold til de langsiktige demografiske og likestillingspolitiske utfordringene, og her svarer forfatterne et betinget ja. Samtidig som de nordiske land har et bedre utgangspunkt enn mange andre når det gjelder fremtidig befolkningsutvikling, er det enkelte trekk ved fruktbarhetsutviklingen som gir grunn til forbehold. Ett viktig trekk er den økende ulikheten i fruktbarhetsmønsteret blant dagens yngre generasjoner. Norge og Sverige har for eksempel høyere kohortfruktbarhet enn Finland og Danmark, men kjennetegnes også av mer kjønnssegregerte arbeidsmarkeder og høyere andeler med kvinner som jobber deltid. Analyser fra Norge og Sverige tyder da også på at når det gjelder langtidsutdannede, har sjenerøse familiepolitiske ordninger først og fremst hatt betydning for dem med utdanning rettet mot kvinnedominerte yrker i offentlig sektor. Her er innslaget av mødre med redusert arbeidstid høyt, noe som peker i retning av begrenset likestilling i arbeidsdeling mellom foreldrene. Fruktbarhetsmønsteret kan

derfor sies å reflektere et «likestillingsunderskudd», og på sikt kan det være grunn til å sette spørsmålsteget ved velferdspolitikkenes evne til å forene en bærekraftig fruktbarhetsutvikling med likestillingspolitikkenes målsetting om større likestilling mellom kvinner og menn.

Rønsen og Skrede (2008) peker på flere trekk ved den nordiske fruktbarhetsutviklingen som tyder på at familiepolitikken indirekte har spilt en positiv rolle. Det at kohortfruktbarheten er stabil og holder seg like under eller på reproduksjonsnivå, peker i denne retningen. Til tross for stadig høyere alder ved første fødsel, tar yngre kohorter igjen mesteparten av «fødselsunderskuddet» sammenlignet med eldre kohorter etter at de har blitt 30 år. Dessuten tar høyt utdannede kvinner i enda sterkere grad igjen utsatte fødsler i 30-årene, noe som har gjort at forskjellen mellom høyt og lavt utdannede kvinner i endelig barnetall er blitt mindre. Det har også vært en konvergens i fødselsmønsteret blant høyt utdannede kvinner i nordiske land. Dette kommer til uttrykk både i alder ved første fødsel, barnløshet og endelig barnetall. Med kohortfruktbarhet rundt reproduksjonsnivå har nordiske land tilsynelatende færre utfordringer når det gjelder den fremtidige befolkningsutviklingen enn mange andre land i Europa, men enkelte trekk fortjener fortsatt oppmerksomhet. Spesielt påpeker forfatterne at dagens fruktbarhetsmønster kanskje ikke lar seg forene med full kjønnslikestilling i samfunnet, noe som er en viktig målsetting i nordiske land.

Rønsen og Skrede (2010) belyser nærmere det såkalte «likestillingsunderskuddet» i fruktbarhetsmønsteret. De finner at det fortsatt er store forskjeller i fruktbarhet etter utdanningstype og argumenterer for at familiepolitikken ikke har kommet alle kvinnegrupper like mye til gode, og at spesielt kvinner i blandede sektorer med liten yrkesspesifisitet i mindre grad har kunnet dra nytte av utvidelsene på slutten av 1980 og begynnelsen av 1990-tallet. Det kan delvis skyldes at dette er en sektor med mindre jobbtrygghet karakterisert med bl.a. mer midlertidighet, flere selvstendige næringsdrivende og dårligere foreldrepermisjons-ordninger.

2.7.2. Foreldrepermisjon og barnefødsler

Selv om ordninger som gjør det lettere å kombinere jobb og barn, først og fremst har hatt til hensikt å øke kvinners yrkesdeltakelse og fremme likestillingen i familien, har mange pekt på at slik politikk også kan ha positive effekter på fruktbarheten. Etter hvert har det også kommet en del empiriske analyser av ulike ordninger på dette feltet. Rønsen (2004) ser på de mulige virkningene av utvidelse av fødselspermisjonen og økt barnehagedekning i Norge og Finland. Analysen er basert på likeartede familie- og yrkesundersøkelser som ble gjennomført i 1988 i Norge og 1989 i Finland. Datamaterialet inneholdt retrospektive historier om barnefødsler, samliv, utdanning og yrkesdeltakelse, og analysen dekket kvinner født fra midten av 1940-tallet til midten av 1960-tallet.

Resultatene tyder på at utvidelsen av fødselspermisjonen hadde en viss positiv betydning for fruktbarheten, men hovedsakelig i Finland som hadde flere utvidelser i studieperioden, og i mindre grad for første fødsel enn for senere fødsler. Betydningen av økt barnehage tilbud (dekningsgraden i kommunen) ble imidlertid beregnet til å være negativ, noe som er motsatt det forventede. Men som diskutert i senere studier (se avsnittet om barnehagedekning nedenfor), kan den negative effekten skyldes andre uobserverbare kjennetegn ved bostedskommunen, f.eks. jobb-muligheter og kvinnelig yrkesdeltakelse.

Duvander, Lappegård og Andersson (2010) analyserer sammenhengen mellom mødres og fedres bruk av foreldrepermisjon og videre barnefødsler. Studien benytter registerdata for perioden 1988-2003 og viser i hovedsak en positiv sammenheng mellom farens bruk av foreldrepermisjon og fortsatte barnefødsler. Fedres sterkere deltakelse i barneomsorg er dermed knyttet til høyere sannsynlighet for å få flere barn.

Blant mødre er det ikke en utelukkende positiv korrelasjon mellom en likere deling av foreldrepermisjon og videre barnefødsler. Etter andre fødsel er det i begge land spesielt mødre som er lenge hjemme som med størst sannsynlighet får et tredje barn. For fedre ser sammenhengen mellom bruk av foreldrepermisjon og videre barnefødsler ut til å være sterkere i Norge enn i Sverige. Dette kan henge sammen med at målet om likestilling har vært implementert i sterkere grad i foreldrepermisjonsordningen i Sverige, noe som synes å ha resultert i en bredere sammenheng av gruppen fedre som tar permisjon der enn i Norge. Forfatterne understreker til slutt at den positive korrelasjonen de finner mellom fedres bruk av foreldrepermisjon og videre barnefødsler både i Norge og Sverige ikke nødvendigvis reflekterer at permisjonsopptak har en kausal effekt på videre barnefødsler.

I et arbeid som kun omfatter Norge, ser Lappegård (2010) nærmere på betydning av både foreldrepermisjon, barnehagedekning og kontantstøtte for videre barnefødsler. Studien benytter registerdata for perioden 1995 til 2004. Analysen viser at sammenhengen mellom fruktbarhet og de ulike ordningene er ulik for par med ulik bakgrunn, og det er også forskjeller mellom par med ett og to barn.

Når det gjelder sannsynligheten for å få et andre barn, er det en positiv sammenheng med familiepolitiske ordninger som innebærer større deltakelse fra far og et mer likestilt foreldreskap. For tredjefødsel er det derimot en positiv sammenheng med ordninger som understøtter et mer tradisjonelt foreldreskap. Blant par med ett barn er det høyere tobarnsrate jo mer permisjon far tar, og blant par med to barn er det en høyere tredjebarnsrate blant de par hvor mor ikke har tatt fødselspermisjon enn blant par hvor mor har tatt permisjon.

To norske studier har undersøkt (blant mange andre utfall) hvorvidt utvidede permisjonsrettigheter for forrige barn påvirker sannsynligheten for å få et neste barn. Cools m.fl. (2015) undersøker effekten av innføringen av fedrekvoten, og Dahl m.fl. (2013) ser på effektene av utvidet foreldrepermisjon (som hovedsakelig ble tatt i bruk av mor). Ingen av disse studiene finner at det å ha lenger permisjon med et barn øker sannsynligheten for å få et neste barn. I tolkningen av disse estimatene er det viktig å ha i mente at effekten av variasjon i permisjonslengden for det neste barnet kan forventes å være langt viktigere for fruktbarhetsavgjørelser enn variasjon i permisjonsrettighetene knyttet til forrige barn.

Selv om barnehagedekning blir regnet som et viktig instrument for å kombinere familieliv og arbeidsliv, finner Lappegård (2010) ingen statistisk signifikante sammenhenger mellom barnehagedekningen i kommunene og andre- og tredjefødsler. Dette kan være et uttrykk for at når det er en generell høy barnehagedekning i kommunene blir beslutninger om å få et nytt barn mer uavhengig av lokale variasjoner.

2.7.3. Barnehager og barnefødsler

Ifølge både sosiologisk og økonomiske teori vil god barnehagedekning av høy kvalitet og med akseptabel pris kunne ha en positiv effekt på fruktbarheten, men denne hypotesen har fått blandet støtte i tidligere empiriske analyser. Rindfuss, Guilkey, Morgan, Kravdal og Guzzo (2007) argumenterer for at denne tvedydigheten kan skyldes at tidligere analyser ikke har tatt hensyn til at barnehagedekningen i kommunen kan være endogen, dvs. at barnehagedekningen styres av andre bakenforliggende forhold som påvirker både dekningsgrad og barnfødsler. Hvis for eksempel noen kommuner har flere jobbmuligheter for kvinner, kan de ha høyere barnehagedekning samtidig som fruktbarheten er lavere.

Ved bruk av registerdata med opplysninger om fødselshistoriene til kvinner født i Norge fra 1957 til 1962 samt makrodata om barnehagedekningen i kommunene fra 1973 til 1998, estimerer forfatterne en modell som kontrollerer for slik endogenitet (fast-effekt modeller). Resultatet viser at det er en sterk positiv effekt av høyere

barnehagedekning på førstefødselsraten. Forfatterne konkluderer derfor med at tidligere forskning har vært for pessimistisk med hensyn til positive effekter på fruktbarheten av et bedre barnehage tilbud.

I en oppfølgingsstudie utvider og viderefører Rindfuss, Guilkey, Morgan og Kravdal (2010) analysen i Rindfuss m.fl. fra 2007. Oppfølgingsstudien bygger på det samme datamaterialet, men har et noe bredere variabeltilfang, bl.a. kontrolleres det for kvinnelig yrkesdeltakelse i kommunen. Videre undersøkes ikke bare første fødsel, men også senere barnefødsler (andre til femte). De ulike fødselsovergangene analyseres ved hjelp av en simultan hasardratemodell som tar hensyn til uobserverbar heterogenitet (kjennetegn ved kvinnen som ikke kan observeres). Modellestimatene brukes deretter i en simuleringsmodell som beregner det endelige antall barn kvinnene ville få under ulike barnehagedekningsgrader.

Et sentralt resultat er at hvis barnehagedekningen øker fra 0 til 60 prosent, vil det endelig barnetallet ved 35-års alder øke med 0,5-0,7 barn. Dette er en betydelig effekt, og forfatterne diskuterer til slutt om noe tilsvarende ville kunne la seg realisere i andre land. Svaret de gir er et betinget ja. Et forbehold er at et forbedret barnehage tilbud kan ha større effekt i en kontekst som også på andre måter tilrettelegger for at foreldre skal kunne kombinere jobb og barn. I tillegg kan effekten være avhengig av andre samfunnsmessige forhold som graden av likestilling og rådende normer og verdier.

2.7.4. Kontantstøtte og barnefødsler

Formålet med kontantstøtten var først og fremst å gi foreldre større fleksibilitet i valg av barnetilsyn, mer tid til barna og en likere fordeling av subsidier til brukere og ikke-brukere av barnehageplass. Funn fra mange land tyder på at økonomiske overføringer til barnefamilier kan ha positiv betydning for fruktbarheten, men effekten vurderes gjerne som nokså liten (for en oppsummering, se Rønsen og Skrede 2007). Dette er hovedsakelig komparative studier basert på makrodata. I den senere tid har det også kommet en del studier basert på individdata. Resultatene herfra er mer varierende, men noen finner til dels sterke positive sammenhenger mellom ulike kontantoverføringer (f.eks. barnetrygd, sosialhjelp, skattefradrag) og fruktbarhet.

Siden få land har en lignende kontantstøtteordning som i Norge, finnes det lite i tidligere litteratur om mulige virkninger på fruktbarheten av en slik ordning. Etter hvert har det imidlertid kommet tre norske analyser der to ser på sammenhengen mellom bruk av kontantstøtte og videre barnefødsler, og en ser på retten til få kontantstøtte representert ved innføringen i 1998/1999.

Aassve og Lappegård (2009) studerer hvorvidt de som mottar kontantstøtte får et nytt barn raskere enn andre. Studien er basert på registerdata og tar utgangspunkt i barn født i 1998, 1999 og 2000. Analysene viser at det er forskjeller i hvem som mottar kontantstøtte og i hvordan det henger sammen med andre- og tredjefødsler. I hovedsak er det foreldrepar hvor mor har lav utdanning og inntekt som mottar kontantstøtte. Generelt er det en positiv sammenheng mellom bruk av kontantstøtte og fortsatte barnefødsler. De som mottar kontantstøtte, får neste barn raskere enn de som ikke mottar kontantstøtte. Blant par hvor mor har lav utdanning og inntekt, er det nesten utelukkende kontantstøttemottakere som får barna tett. Par hvor mor har høy utdanning og inntekt, får i utgangspunktet barna tettere (som en følge av at de starter senere). I denne gruppen er det mindre forskjeller mellom de som mottar kontantstøtte og de som ikke mottar, men også her er det en positiv sammenheng mellom å motta kontantstøtte og når de får barn nummer to eller tre.

I Aassve og Lappegård (2010) analyserer forfatterne sammenhengen mellom ulik bruk av kontantstøtte og fortsatte barnefødsler. I likhet med den forrige studien er analysen basert på registerdata om barn født i 1998, 1999 og 2000. Resultatene viser at det er klare forskjeller i bruken av kontantstøtte og de tilpasninger som

gjøres med hensyn til når ettbarns-foreldre får barn nummer to. Kvinner med kort utdanning velger i hovedsak å motta kontantstøtte i hele rettighetsperioden, mens kvinner med lang utdanning i større grad velger å motta kontantstøtte i en kortere periode.

Hovedfunnene kan oppsummeres i tre scenarier: (i) "Arbeidsscenariet". Par som ikke mottar kontantstøtte, får barn nummer to senere enn par som mottar kontantstøtte. Kvinner i denne gruppen kan antas å ha sterke arbeidspreferanser, og det vil være store kostnader knyttet til hyppige avbrudd fra arbeidslivet. (ii) "Hjemmescenariet". Par som mottar kontantstøtte gjennom hele rettighetsperioden, får barn nummer to tidligere enn de som ikke mottar kontantstøtte, eller som bare mottar kontantstøtte i en kort periode. Par i denne gruppen antas å praktisere et tradisjonelt foreldreskap, og kontantstøtten vil kunne fungere som en alternativ inntektskilde for mor. (iii) "Kombiscenariet". Blant par som mottar kontantstøtte for en kort periode (inntil 12 måneder), er det svært få som får barn nummer to i perioden de mottar kontantstøtte, men andrebarnsraten øker betydelig i perioden etter at de ikke lenger mottar kontantstøtte. Kvinner i denne gruppen kan antas å bruke kontantstøtten som en forlengelse av fødselspermisjonen og ønsker å returnere til arbeidslivet før de får et nytt barn.

Andersen, Drange og Lappegård (2015) undersøker hvorvidt innføringen av kontantstøtten i 1998 førte til endringer i forekomsten og timingen av videre barnefødsler blant norske mødre. Forfatterne benytter registerdata over alle gifte eller samboende foreldre som fikk sitt første felles barn i henholdsvis 1994 og 1998, der 1998-kohorten hadde rett til 24 måneders kontantstøtte, mens 1994-kohorten utgjør en «sammenligningsgruppe» uten rett til kontantstøtte. Videre barnefødsler registreres fram til barnet født i 1994 eller 1998 fyller fire år, og forskjeller mellom de to kohortene kontrolleres for ved et rikt utvalg kontrollvariabler.

Siden kontantstøtten medførte en reduksjon i «kostnaden» ved å få barn, kunne den forventes å bidra til en økning i andelen mødre som får et andre eller tredje barn blant dem som ble omfattet av ordningen. Analysen indikerer imidlertid at innføringen førte til en reduksjon i andelen nye barnefødsler i løpet av en fireårsperiode, og kontrollert for sosiodemografiske kjennetegn er denne på 5,9 prosent for andre barns fødsel og 9,1 prosent for tredje barns fødsel. Mønsteret varierer imidlertid med mors utdanningsnivå og tilknytning til arbeidsmarkedet. Nedgangen gjelder for mødre med videregående og høyere utdanning, samt deltid- og heltidsjobb. For mødre med lav utdanning og mødre uten tilknytning til arbeidslivet er det ingen statistisk signifikant endring. Forskerne anser det som sannsynlig at denne polariseringen kan knyttes til samspillet mellom kontantstøtten og den allerede etablerte foreldrepermisjonsordningen, der kontantstøtten kan fungere som en forlengelse av permisjonsperioden blant sysselsatte mødre. I denne gruppen vil derfor både returen til arbeidslivet og videre barnefødsler kunne utsettes.

2.8. Personlige preferanser og barnefødsler

De fleste studiene over er basert på kvantitative analyser av store datamengder fra administrative registre eller representative spørreundersøkelser. Disse kan si lite om vurderingene som ligger bak den enkeltes valg når det gjelder å få barn eller ikke. Flere nyere studier basert på kvalitative data (dybdeintervju med et begrenset antall informanter) går nærmere inn på slike forhold. Kvinner og menn utsetter å bli foreldre. Mange ulike faktorer har betydning for når folk velger å få barn, og Pedersen (2013) undersøker når unge voksne synes det passer å få barn. Informantene oppfatter det å få barn som en viktig del av å bli voksen – både når det gjelder hvordan de ser på seg selv, og hvordan andre ser på dem. Studien beskriver på den ene siden at det er færre normer knyttet til foreldreskap nå enn før. Samtidig har det vokst fram nye, sterke normer om livsløpsoverganger som skal gjennomgås før en får barn. Disse normene bidrar til at folk venter med å få barn, og oppfordringer om å få barn tidligere tar sjelden hensyn til at slike normer er i spill.

I Ellingsæter og Pedersen (2013a og 2013b) spørres det om bl.a. om hvilke økonomiske betingelser unge mennesker oppfatter som nødvendige for å få barn, og hvordan familiepolitiske ordninger inngår i disse overveielene. I tillegg undersøker forfatterne om disse vurderingene varierer med kjønn og sosial klasse. Informantene til Ellingsæter og Pedersen oppfatter ikke det å få barn som økonomisk risikofylt. Unge med middelklassebakgrunn har høyere krav til økonomisk trygghet før de får barn – og mener for eksempel at det er viktigere å eie egen bolig. Dette bidrar i følge Ellingsæter og Pedersen til at de får barn senere enn unge med arbeiderklassebakgrunn.

Det er en tilsynelatende motsetning i hvordan informantene tenker rundt familiepolitiske ordninger: På den ene siden blir slike ordninger sett på som svært viktige for foreldreskap – men samtidig er informantene lite opptatt av slike ordninger når de forteller om egne fruktbarhetsavgjørelser. Å ha to lønnsinntekter utgjør basisen for barnefamiliers økonomiske trygghet – og muligheten til å ha to arbeidende foreldre henger tett sammen med familiepolitiske ordninger.

Ellingsæter og Pedersen (2014) undersøker også betydningen av tillit til familiepolitikken for unges fruktbarhetsvalg. De finner at unge har relativt liten detaljkunnskap om de ulike ordningene. Samtidig stoler de på at staten «er der» med gode ordninger for foreldre – noe forfatterne betegner som institusjonell tillit. Dette inntrykket er basert på informasjon fra venner og kjente, og egne erfaringer med (andre deler av) velferdsstaten. Foreldrepermisjon og barnehage blir sett på som selvfølgelige rettigheter, som igjen påvirker hvordan omsorgen for små barn organiseres. Forfatterne framhever at ordningene blir sett på som sentrale for informanter med både middel- og arbeiderklassebakgrunn. Kvinner er gjennomgående bedre orientert om ordningene enn menn. Basert på informantenes fortolkninger, konkluderer Ellingsæter og Pedersen med at den norske familiepolitikken bidrar til høy fruktbarhet i Norge.

2.9. Fruktbarhet og likestilling

Tidligere studier har vist at sammenhengen mellom likestilling og fruktbarhet ikke er entydig, noe som kan ha sammenheng med at ulike studier ser på ulike dimensjoner av likestilling innenfor arbeid, økonomiske ressurser og familiearbeid (Neyer, Lappegård og Vignoli 2013).

Dommermuth, Hohmann-Marriott og Lappegård (2015) ser på likestilling i familien og fruktbarhet. Studien inkluderer ulike aspekter av likestilling som deling av husarbeid og barneomsorg og respondentenes tilfredshet med arbeidsdelingen. Forskerne finner at sammenhengen mellom likestilling i familien og fruktbarhet varierer. En ujevn deling av husarbeid henger negativt sammen med fruktbarheten enten det gjelder overgangen til å bli foreldre eller videre barnefødsler. Deling av barneomsorg har lite å si for videre barnefødsler, men tilfredshet med delingen (uavhengig av praksis) faller sammen med en høyere sannsynlighet for å få barn nummer to. Denne studien viser at det er en sammenheng mellom likestilling i familien og høyere fruktbarhet. Når det gjelder husarbeid, ser det ut til at det er den faktiske delingen som har størst betydning, mens det når det gjelder barneomsorg, som deles mer likt i utgangspunktet, ser ut til at det er tilfredshet med delingen som har størst betydning.

2.10. Fruktbarhetsintensjoner og realisering av intensjoner

Hvilke planer har unge menn og kvinner om å få barn? En studie av kvinner 20-25 år og menn 23-28 år uten barn i 2002 viser at 90 prosent av barnløse kvinner og 77 prosent av barnløse menn forventet å få barn (Lyngstad og Noack 2005). Forskerne finner signifikante kjønnsforskjeller i logistiske regresjonsmodeller, samt at samboerskap i forhold til å leve alene og utdanningsnivå er positivt korrelert med fruktbarhetsintensjoner.

I studier av fruktbarhetsintensjoner er tidsdimensjonen sentral. Dommermuth, Klobas og Lappegård (2011) sammenligner de som ønsker barn nå med de som ønsker barn i løpet av de neste tre årene. Forskerne undersøker betydningen av holdninger, subjektive normer og opplevd kontroll over egen situasjon. Resultatene viser at subjektive normer har betydning for timingen av fruktbarhetsintensjonen både blant barnløse og foreldre: Jo mer de føler at deres planer om å få barn er støttet av familie og venner, jo mer sannsynlig er det at de ønsker et barn umiddelbart enn i løpet av de neste tre årene. Forskerne finner også at positive holdninger knyttet til hvordan livet vil endre seg når en får barn, har betydning for foreldres intensjoner om å få et nytt barn nå fremfor i løpet de neste tre årene. De finner ikke tilsvarende blant barnløse. Opplevd kontroll over egen situasjon er en viktig forklaringsfaktor for begge gruppene: de som opplever at de i stor grad kan håndtere og ha et barn, har større sannsynlighet for å ønske et barn nå fremfor i løpet av de neste tre årene. Denne effekten forsvinner imidlertid når det kontrolleres for demografiske bakgrunnsvariabler, noe som indikerer at effekten av opplevd kontroll over egen situasjon varierer med personlige egenskaper.

Med utgangspunkt i overnevnte studie om fruktbarhetsintensjoner undersøker Dommermuth, Klobas og Lappegård (2015) i hvilken grad planene om å få barn blir realisert innenfor en viss tidsramme. Resultatene viser at tidsdimensjonen er av betydning for realiseringen av fruktbarhetsintensjoner, men mønsteret er forskjellig for de som var barnløse på intervjuetidspunktet og de som allerede hadde minst ett barn. Blant barnløse var det færre som hadde realisert sine planer innen fire år etter intervjuet enn blant personer som allerede var foreldre. En mulig forklaring på denne forskjellen er at barnløse undervurderer hvor vanskelig det er å handle i tråd med sine planer, mens foreldre kan basere avgjørelsen på egne, tidligere erfaringer med å ha et barn. Resultatene viser også at barnløse som ønsker seg et barn umiddelbart, har en høyere sannsynlighet for å realisere sine planer enn barnløse som har en mer langsiktig tidshorison. Også foreldre som ønsker seg et barn umiddelbart, har i de første to årene etter intervjuet en høyere sannsynlighet for å få et barn til. Men etter fire år er realiseringsraten høyest blant foreldre som hadde mer langsiktige planer.

2.11. Regionale variasjoner

Få norske studier har hatt et eksplisitt fokus på regionale variasjoner, men i en sammenlignende analyse av Danmark, Finland, Norge og Sverige bruker Kulu, Vikat og Andersson (2007) både aggregerte data og individdata fra administrative registre til å studere regional variasjon i fruktbarhet. De finner store forskjeller i antall barn etter bosettingsstørrelse på kommuner i alle de fire landene: jo større bosetting jo lavere fruktbarhet. Forskjellene i antall barn er blitt mindre over tid, men er fortsatt til stede. Hvor gammel en er når en får barn, varierer også med bosettingsstørrelse: jo større bosetting, jo eldre er mødrene.

Når forsteder blir skilt ut som egen boligregion, finner Kulu, Boyle og Andersson (2009) at fruktbarheten er høyere i forstedene enn i urbane områder.

2.12. Betydningen av besteforeldre

Støtte og hjelp fra besteforeldre kan bidra til å gjøre hverdagen enklere for småbarnsforeldre. Tilgang til besteforeldre kan dermed påvirke beslutninger om å få barn. En studie ser på betydningen av barneomsorg fra besteforeldre for fruktbarheten i elleve land i Europa inklusive Norge (Aassve, Meroni og Pronzato 2012). Analysen bekrefter at det å ha tilgang til hjelp fra besteforeldre spiller en viktig rolle når det gjelder beslutningen om å få barn. Å få hjelp fra besteforeldre øker sannsynligheten for videre barnefødsler om de eksisterende barnebarna ikke er for små. På den annen side er sannsynligheten for å få et nytt barn lavere om besteforeldrene allerede passer søskens barn. Betydningen av tilgang til besteforeldre ser ut til å være sterkere i Sør Europa, hvor bl.a. tilgangen på offentlig subsidiert barneomsorg er dårligere.

En annen studie viser at følelsesmessig støtte og barneomsorg fra besteforeldre er assosiert med økte fruktbarhetsintensjoner i Frankrike og Norge (Antti og Rotkirch 2014). Studien tyder også på at besteforeldres investering i barnebarna, og spesielt deres følelsesmessig støtte, har størst betydning i rike europeiske land og blant økonomisk trygge familier. Når familiers sosioøkonomiske situasjon og andre ytre rammer er fordelaktige for å få barn, kan besteforeldres følelsesmessige støtte bety det lille ekstra som skal til for å støtte intensjonen om å få et nytt barn.

2.13. Psykologiske kjennetegn

En studie basert på norske data som ser på sammenhengen mellom personlighetstrekk og fruktbarhet, finner at personlighet har ulik betydning for menn og kvinners fruktbarhet (Skirbekk og Blekesaune 2014). Ansvarsbevissthet henger sammen med lavere fruktbarhet blant kvinner, åpenhet til nye erfaringer er negativt relatert til menns fruktbarhet, og utadvendthet er positivt relatert til fruktbarhet blant både kvinner og menn. Nevrotisme eller emosjonell ustabilitet faller sammen med lavere fruktbarhet blant menn, men bare for personer født etter 1956. De påviste sammenhengene endres heller ikke om det kontrolleres for samlivsstatus, inntekt eller utdanning. Ifølge forskerne kan den kraftige økningen i barnløshet blant menn henge sammen med at menns personlighetstrekk har fått økende betydning for sannsynligheten for å bli far. Menn med bestemte personlighetstrekk kan i økende grad ønske å unngå langvarige forpliktelser ved å bli fedre, eller deres kvinnelige partnere ønske ikke å gå inn i denne typen forpliktelser med dem. Forfatterne argumenterer for at fruktbarhet i dagens rike land i mindre grad vil være påvirket av økonomi og mer av individuelle egenskaper som personlighet.

En annen studie undersøker hvilke kjennetegn som karakteriserer kvinner som får sitt første barn i høy alder. Det viser seg at denne gruppen skiller seg fra andre kvinner, og at de har flere fysiske og psykiske helseproblemer knyttet til alder, som søvnproblemer, depresjon og tretthet (Nilsen m.fl. 2012).

2.14. Dødelighet

Om en får barn, når en eventuelt blir foreldre og hvor mange barn en har kan ha betydning senere i folks liv. En studie har sett på sammenhengen mellom fruktbarhet og dødelighet (Grundy og Kravdal 2008). Forskerne finner den relativt høyeste dødeligheten blant barnløse. De som har fått ett barn har høyere dødelighet enn de som har fått to. Å få barn sent i livet henger sammen med signifikant lavere dødelighet. Å få mange barn er aldri knyttet til høyere dødelighet, og henger sammen med lavere dødelighet i noen kohorter. Forfatterne peker på at dette funnet kan skyldes at norske, familievennlige offentlige ordninger gjør det mindre belastende å ha barn. Likartede resultater for menn og kvinner kan tyde på at det ikke rent biologiske mekanismer som driver resultatene.

2.15. Innvandrere

I 2014 publiserte Statistisk sentralbyrå en egen rapport om fruktbarhet blant innvandrere og deres barn (Tønnessen 2014). Denne rapporten viste at i 2012 hadde 23 prosent av de nyfødte en mor som var innvandrer, mens det for 15 år siden gjaldt færre enn hvert tiende barn. Rapporten fremhever at økningen har skjedd på tross av, og ikke på grunn av, utviklingen i fruktbarhet hos innvandrerkvinnene. Innvandrerkvinnenes fruktbarhet har gått ned de siste tiårene, fra 2,6 i 2000 til 2,1 i 2012. Det er spesielt innvandrerkvinnene fra Asia, Afrika og Latin-Amerika som har fått vesentlig lavere fruktbarhet de siste tiårene. Det er to sentrale utviklingstrekk. For det første går fruktbarheten ned jo lenger tid kvinnene har bodd i Norge. For det andre er fruktbarheten nå betydelig lavere enn den var for tifemten år siden også blant innvandrere som har bodd kort tid i Norge. Dette må ses i sammenheng med at barnetallene per kvinne har gått mye ned i store deler av verden de siste tiårene. Rapporten trekker også frem at det er store forskjeller i fruktbarheten mellom kvinnene som innvandrer som barn og de som kommer etter

at de har fylt 18 år. Jo mer av oppveksten som har vært i Norge, dess lavere er vanligvis fruktbarheten. Fruktbarheten blant døtre av innvandrerne er lavere enn fruktbarheten til deres mødre som innvandet til Norge.

Lappegård (2006) ser på sammenhengen mellom familiedanning og utdanning blant pakistanere, tyrkere og vietnamesere i Norge og viser at jo yngre en er når en innvandet, jo senere blir en foreldre. Studien viser også at utdanning har en utsettende effekt på familiedanning, spesielt fordi studenter utsetter familiedannelse.

Bratsberg, Raaum og Røed (2014) fokuserer på langsiktig arbeidsmarkedsutfall blant store innvandrerkoorter siden 1970 og finner at innvandrere fra høyinntektsland i stor grad ligner på den øvrige befolkningen i Norge, mens arbeidsinnvandrere fra lavinntektsland har fallende yrkesdeltakelse og økende uførhet over livsløpet. For barn av arbeidsinnvandrere fra 1970-tallet finner forskerne en overføring mellom generasjoner i assimilasjon i utdanning, inntekt og fruktbarhet.

2.16. Befolkningsframskrivninger

Anslag på framtidens fruktbarhet er en viktig del av befolkningsframskrivningene. Nye framskrivninger ble lagt frem i 2014. I Aase og Kaldager (2014) blir forutsetningene som er gjort for fruktbarhetsdelen av befolkningsframskrivningene presentert. Noenlunde stabil kohortfruktbarhet gir forventninger om at fruktbarhetsnivået ikke vil endre seg dramatisk framover. En sammenlikning av samlet barnetall etter alder for ulike kohorter – der også kvinner som ikke har fullført fruktbar alder tas med – peker mot en noe lavere fruktbarhet i framtida. I sum forventes det at fruktbarheten vil ta seg noe opp ved at utsatte barnefødsler innhentes, og mellomalternativet settes til 1,4 prosent over nivået fra 2013. Lavalternativet settes til 1,6 (EU-gjennomsnitt) og høyalternativet til rundt reproduksjonsnivå.

Kaldager (2014) undersøker to ulike metoder for å justere samlet fruktbarhetstall (SFT) for endringer i når i livet kvinner får barn – ofte omtalt som tempoeffekter. Artikkelen konkluderer med at for en detaljert forståelse av endringer i fruktbarhetsmønstre i en gitt kontekst – slik framskrivning av fruktbarhet krever – ser kompleksitetsreduksjonen som tempojusteringen innebærer ut til å være en ulempe heller enn en fordel. Med dagens formell-demografiske verktøykasse ser det ut til at en grundig beskrivelse av trender i fruktbarhetstempo og kvantum fortsatt er det beste utgangspunktet for å beskrive – og framskrive – den norske fruktbarheten.

2.17. Kjønnpreferanser

Det er blitt hevdet at kjønnsrollene i et samfunn påvirker foreldres ønsker om å få jenter eller gutter, og tidligere forskning har funnet en preferanse for sønner i kjønnsstradisjonelle samfunn. I mer likestilte samfunn skulle en da forvente at slike preferanser var mindre fremtredende. Med utgangspunkt i data fra befolkningsregistre i Danmark, Finland, Norge og Sverige undersøker Andersson m.fl. (2006) hvorvidt fødselsmønsteret indikerer at det finnes slike preferanser blant nordiske foreldre, og om det i så fall har endret seg over tid. Resultatene tyder ikke på at nordiske foreldre har noen spesiell kjønnspreferanse når det gjelder barn nummer to, men når det gjelder barn nummer tre, er det en klar preferanse for å få minst ett barn av hvert kjønn. I tråd med dette finner Cools og Hart (2015) at antall barn øker med 6 prosentpoeng hvis de to første barna er av samme kjønn. Videre ser det ut til at danske, norske og svenske tobarns-foreldre foretrekker å få en jente, mens finske foreldre foretrekker å få en gutt. Forskerne spekulerer i om det kan skyldes den senere industrialiseringen i Finland, som kan ha gjort at tradisjonelle oppfatninger om viktigheten av å få en mannlig arving er mer utbredt. De blandede funnene viser at mer kjønnslikestilling ikke nødvendigvis fører til at foreldre synes barnets kjønn er uviktig. Tvert i mot kan kvinners sterkere stilling i samfunnet føre til at preferansene endrer seg i favør av å få jenter.

2.18. Oppsummering og kunnskapshull

Denne oversikten har vist hvordan fruktbarheten har endret seg over tid og hvordan den varierer i ulike grupper. Kunnskapsoversikten viser hvordan fruktbarheten har sammenheng med en rekke faktorer. På noen områder er det gjort flere studier enn på andre områder. Det har blant annet blitt gjort en rekke studier av sammenhengen mellom utdanning og fruktbarhet. De senere årene har det også vært gjort flere studier av ulike sider av samliv og parforhold og fruktbarhet. Sammenhenger mellom fruktbarhet og familiepolitikk har også vært en sentral del av fruktbarhetsforskningen.

Selv om det finnes mange studier av sammenhengen mellom utdanning og fruktbarhet, vet vi fortsatt lite om prosessene rundt overgangen fra fullføring av studier til å få barn. Et av målene med Kvalitetsreformen 2003 var at studenter skulle bli ferdig med høyere studier ved yngre alder enn tidligere, og samtidig har det vært mer fokus på gjennomstrømming av høyere utdanning. Det mangler kunnskap om det er blitt flere eller færre som får barn under studietiden, og om det er blitt større variasjon mellom hvem (studieretning) som får barn som studenter. Vi vet heller ikke hvilke faktorer som spiller inn i overgangen mellom utdanning og barnefødsel. Vi vet at unge kvinner og menn fortsatt utsetter å bli foreldre. Hvis det er slik at mange venter fordi de opplever at de ikke har godt nok fotfeste i arbeidslivet, er et sentralt spørsmål hva slags type arbeidsforhold de har, og om det eksempelvis er viktig for å få barn hvorvidt en har midlertidig stilling eller ikke.

Mange studier har sett på sammenhengen mellom inntekt og fruktbarhet, men ulik inntekt kan skyldes både ulik lønn (godtgjørelse per tidsenhet) og ulik arbeidsinnsats (samlet arbeidstid). Spesielt blant kvinner, hvor deltid er utbredt, vil årsinntekt være en dårlig indikator på alternativkostnaden ved at en ikke jobber. Dette gjelder spesielt ved analyser av høyere pariteter (andre, tredjefødsel og så videre), siden det først og fremst er mødrer som jobber deltid. Før første fødsel jobber de fleste kvinner heltid, men også da kan det være en del som har studert hele eller deler av året, slik at årslønn blir et upresist mål på alternativ tidsbruk. Når vi får bedre registerdata om lønn og/eller bedre opplysninger om faktisk arbeidstid, vil vi bedre kunne analysere sammenhengen mellom økonomiske rammebetingelser og kvinners fruktbarhet.

I løpet av de siste ti årene har andelen som får tre barn eller flere gått ned. Vi vet lite om betydningen av forholdene på arbeidsmarkedet og videre barnefødsler. Er det for eksempel noen deler av arbeidsmarkedet hvor kvinner opplever det som vanskelig med mange barn, eller har karriereambisjonene blant kvinner blitt høyere. Fra tidligere studier vet vi at det er store forskjeller mellom utdanningsgrupper, hvor blant annet sykepleiere og kvinner i andre kvinnedominerte yrker hadde høyere fruktbarhet enn andre. Vi vet ikke om disse forskjellene har blitt mindre, og om kvinner i kvinnedominerte yrker har blitt likere kvinner i andre deler av arbeidsmarkedet. Det har også blitt større forventninger til fars deltakelse hjemme, noe som også kan ha betydning for menns ønsker om mange barn.

Både internasjonalt og i Norge dreier mesteparten av fruktbarhetsforskningen seg om kvinner og i mindre grad om menn. Det er fortsatt behov for å se nærmere på fruktbarhetsatferden til menn, og i tillegg vet vi svært lite om beslutninger på parnivå. Vi vet at kvinner og menn blir likere i utdanning, men vi vet ikke hvilke konsekvenser dette har for fruktbarheten. Vi vet heller ikke hvilken betydning ulik inntektsfordeling i par har å si for deres fruktbarhet.

Flere går fra hverandre og etablerer seg i nye parforhold. Vi vet fortsatt lite om betydningen av tidligere samlivserfaring for fruktbarheten. Vi vet ikke hvilken betydning barn fra tidligere forhold har. Flere får barn med flere partnere. Vi vet noe om hva som kjennetegner disse kvinnene og mennene, men vi vet lite om hva slags partner kvinner som får barn med flere menn har, og motsatt, hva slags partner menn som får barn med flere kvinner har. Det kan for eksempel tenkes at dette er partnere som selv har barn med flere partnere, men dette må undersøkes nærmere.

3. Samliv

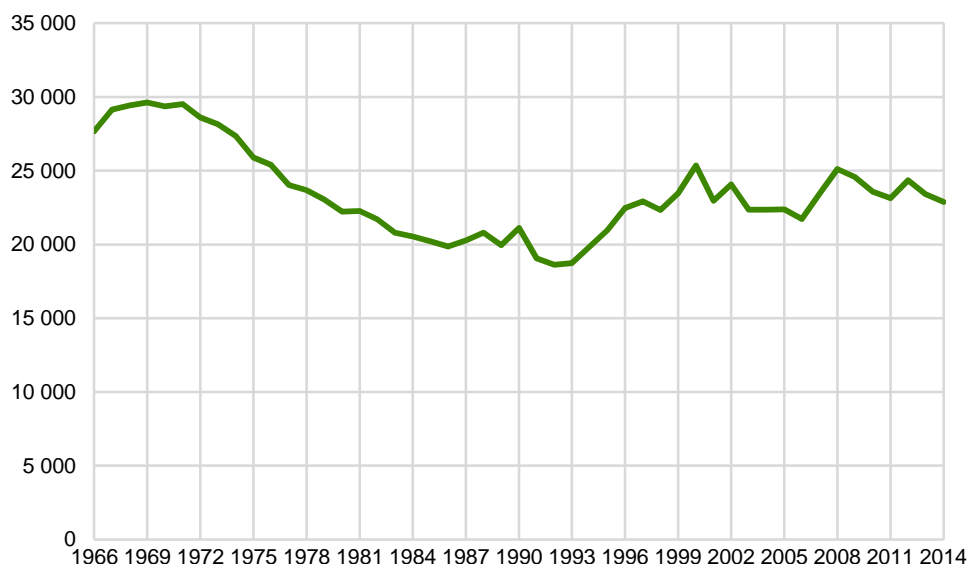
3.1. Etablering av samliv før og nå

Siden 1960-tallet har det vært store endringer i samlivsinngåelse og familieatferd, både i Norge og en rekke andre vestlige land. I den demografiske litteraturen er disse endringene kjent som ”den andre demografiske overgang”, en endringsprosess som blant annet inkluderer høye skilsmisserater, økt ekteskapsalder og samboerskap. Norge og de andre nordiske landene har ligget i forkant av denne utviklingen sammenliknet med andre land i Vest- og Nord-Europa (Lesthaeghe 2010).

3.1.1. Utviklingen i antall ekteskap

Til tross for disse endringene, inngås det fortsatt mange ekteskap i Norge. Som vist i figur 12, ble det i 2014 inngått nær 23 000 ekteskap i Norge. På 2000-tallet har antallet årlig inngåtte ekteskap ligget på godt over 22 000. Flest ekteskap ble inngått i 2000 og 2008, da over 25 000 par giftet seg årlig. Likevel er det et godt stykke opp til situasjonen på slutten av 1960-tallet, da i underkant av 30 000 ekteskap ble inngått hvert år.

Figur 12. Antall inngåtte ekteskap i Norge 1966-2014. Menn og Kvinner

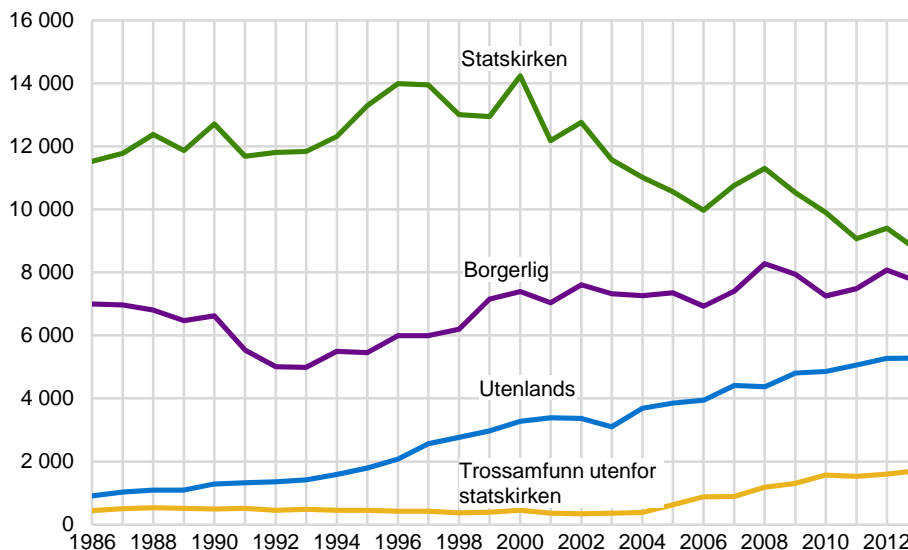

Kilde: Statistisk sentralbyrå

3.1.2. Kirkelig eller borgerlig vigsel?

I 2013 ble 8700 ekteskap inngått i Den norske kirke (figur 13). Dette er en betydelig nedgang fra siste halvdel av 1990-tallet, da over 13000 par hvert år giftet seg kirkelig. Toppåret for antallet kirkevigsler siden 1980-tallet var i 2000, da mer enn 14000 par gikk til alters. I første halvdel av 2000-tallet lå antallet borgerlige vigsler på rundt 7000 per år, for så å stige til rundt 8000 i 2012 og 2013. Antallet par som gifter seg i utlandet har derimot økt jevnt i denne perioden. Mens så få som 900 par giftet seg utenfor Norges grenser i 1986, gjorde hele 5200 par det samme i 2013. Det har også vært en økning i antallet vigsler som inngås i trossamfunn utenfor statskirken. Her finner vi nok særlig mange par med innvandrerbakgrunn. Som vi skal se, er dette en økende gruppe av den norske befolkningen, en gruppe der ekteskapet fortsatt står sterkt i kurs.

Figur 13. Antall ekteskap i Norge 1986-2013. Etter type vigsel. Antall

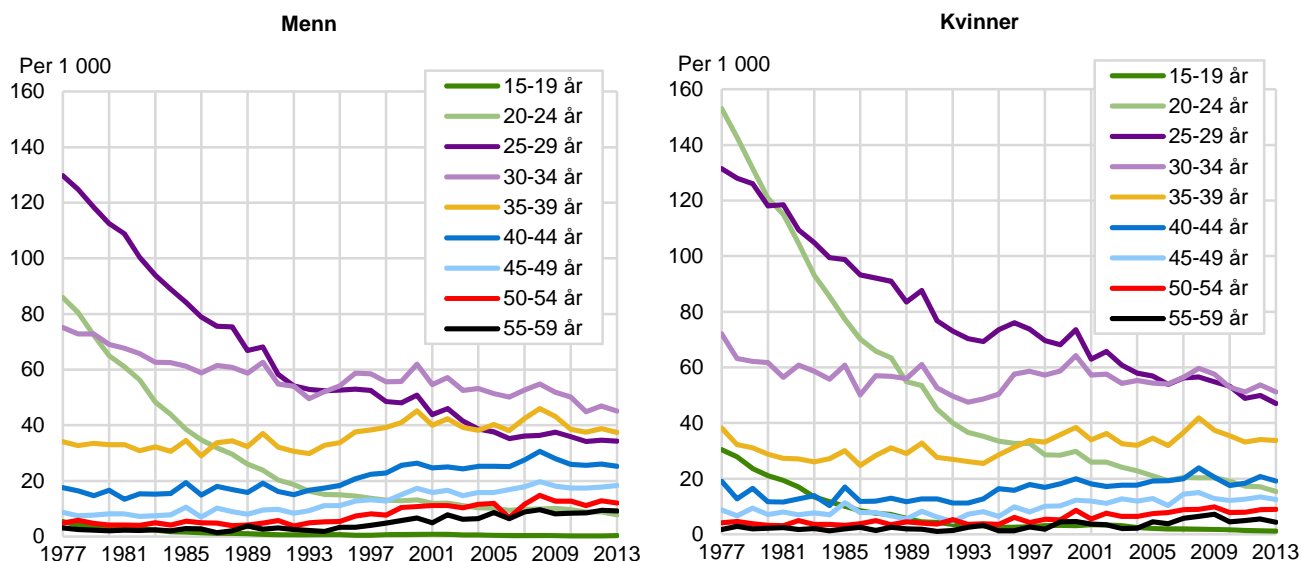
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Note: Mannen bosatt i Norge ved vigselen. Etter den nye ekteskapsloven i 2009, mannen/eldste ektefelle bosett i Norge ved vigselen.

3.1.3. Ekteskapsrater

Siden antallet årlige ekteskap påvirkes av antallet personer som hvert år er i «gifteklar alder», gir aldersbestemte ekteskapsrater et mer presist bilde av ekteskapsutviklingen enn det vi får ved å se på antall inngåtte ekteskap. Figur 14 viser antallet inngåtte ekteskap per 1000 ikke tidligere gifte menn og kvinner i perioden 1977 til 2013. Som vist i denne figuren, har det vært en kraftig nedgang i ekteskapsratene for kvinner og menn i 20-årsalderen. At menn i tenåringer gifter seg, har vært relativt uvanlig i hele denne perioden. Men blant kvinner ser vi at det å gifte seg før man fyller 20 år har gått fra å være relativt utbredt på slutten av 1970-tallet til å bli mindre vanlig på 2000-tallet. For menn har det også vært en nedgang blant dem i alderen 30 til 34 år. Blant personer i alderen 35 år eller eldre har utviklingen i denne perioden derimot vært mer stabil. I enkelte aldersgrupper over 35 år har ekteskapsratene også økt noe, en utvikling som gjenspeiler at første ekteskap i økende grad inngås på et senere tidspunkt i livsløpet enn hva tilfellet var tidligere.

Figur 14. Aldersbestemte ekteskapsrater. Inngåtte ekteskap per 1000 ikke tidligere gifte menn (venstre side) og kvinner (høyre side). 1977 til 2013

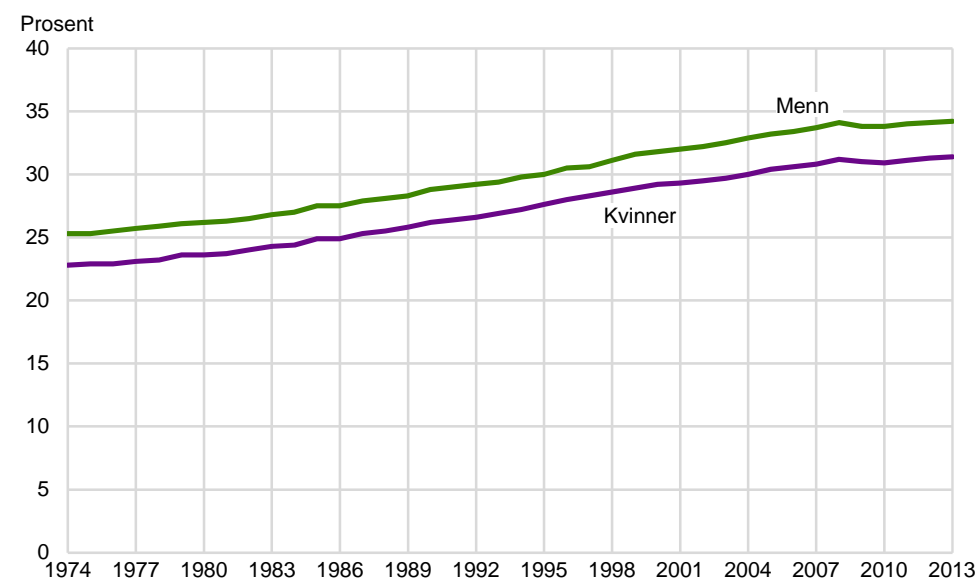

Kilde: Statistisk sentralbyrå

3.1.4. Alder ved første ekteskap

Utviklingen i gjennomsnittsalderen ved første ekteskap bekrefter denne utviklingen. Som vist i figur 15, har det vært en betydelig økning i alderen ved første ekteskapsinngåelse i Norge siden første halvdel av 1970-tallet, da det var vanlig å gifte seg for første gang da man var i midten av 20-årsalderen. Nå venter de aller fleste til de er godt over 30 år gamle. Men fortsatt er det slik at kvinner i gjennomsnitt er yngre enn menn når de gifter seg første gang. I 2013 var gjennomsnittsalderen for førstegangsgifte 34,2 år for menn og 31,4 år for kvinner. Dette var en økning på i underkant av 9 år for menn og 8,6 år for kvinner sammenlignet med 1974 da gjennomsnittsalderen ved første giftermålet var på sitt laveste i perioden.

Figur 15. Gjennomsnittsalder ved første ekteskap i Norge 1974-2013. Ekteskap mellom to personer av motsatt kjønn. Menn og kvinner

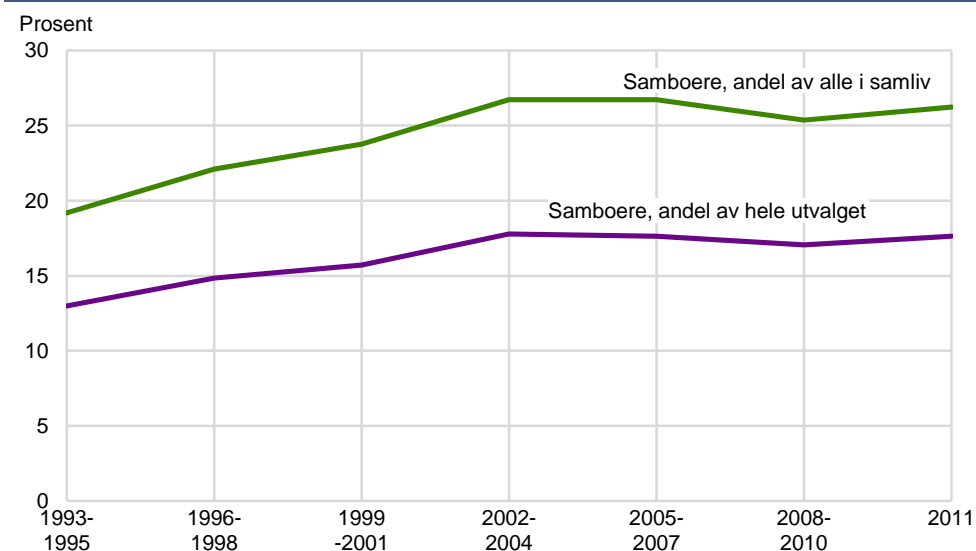
Kilde: Statistisk sentralbyrå

3.1.5. Utviklingen i antall samboere

Økningen i alderen ved første ekteskap må ses i sammenheng med at det er blitt stadig vanligere å være samboer. I de første tiårene etter siste verdenskrig dominerte ekteskapet som samlivsform, og svingninger i antallet ekteskapsinngåelser var i denne perioden for det meste påvirket av endringer i størrelsen på befolkningen i gifteferdig alder (Noack 2010). På 1970-tallet ble ekteskapets til da nær enerådende posisjon utfordret. I dag er ikke ekteskap lenger en forutsetning for å få barn og leve i parforhold, og samboerskapet er blitt en vanlig måte for unge mennesker å leve sammen på. Samboerskap er ikke et nytt fenomen i Norge, men samboerskap slik vi kjenner det i dag startet rundt 1970. Den «moderne formen for samboerskap» skiller seg fra samboerskap i tidligere tider ved at den i større grad enn tidligere er utbredt i alle lag av befolkningen. På 1800-tallet og i første halvdel av 1900-tallet var samlivsformen begrenset til «ubemidlede» som ikke hadde råd til å gifte seg samt noen få som valgte samlivsformen av ideologiske grunner (Noack 2010).

Antallet samboere i Norge er nesten seksdoblet i løpet av de tre siste tiårene, fra vel 100 000 på 1980-tallet til over 600 000 i 2011. Disse tallene er basert på intervju-data, som gir et noe høyere anslag enn den registerbaserte husholdsstatistikken (Slaastad, Flekke, Høydahl, Lillegård, Thorsen og Tuhus 2012). Ifølge husholdsstatistikken var det om lag 530 000 samboere i Norge i 2011 (Statistisk sentralbyrå 2015a). Den løpende offisielle statistikken om samboerskap er per i dag ikke oppdatert med nyere tall fra statistikken om hushold.

Figur 16. Andel samboere av alle i et samliv. Kvinner og menn. 1993-2011. Prosent

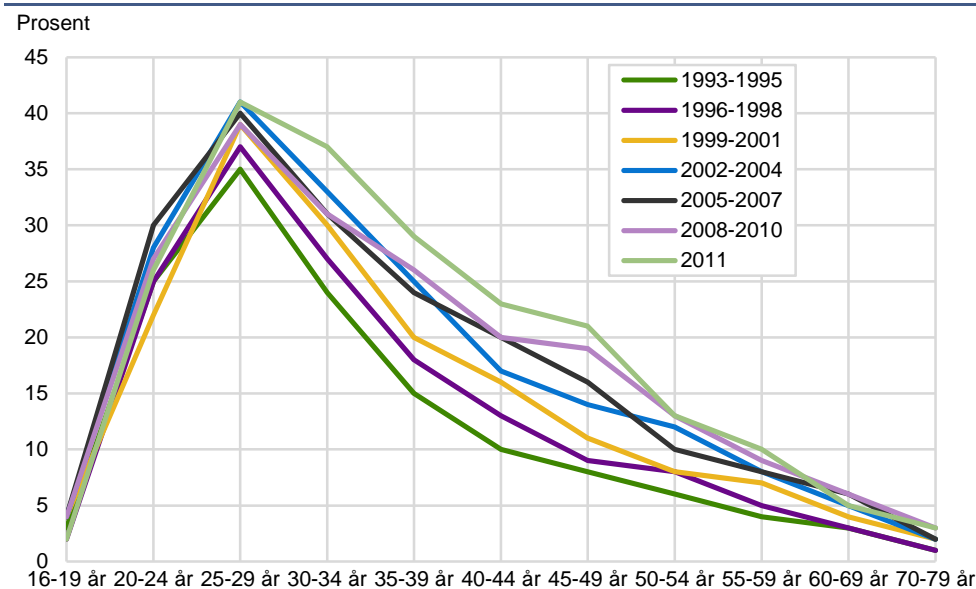

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Som vist i figur 16, utgjorde samboerne én av fire (26 prosent) av dem i et samliv i 2011 (altså gift eller samboere). Totalt var to av tre av dem i alderen 16-67 år i et samliv i 2011 (Statistisk sentralbyrå 2015a). Det er særlig blant de yngste vi finner mange samboere. I 2011 var 41 prosent av kvinner og menn i siste halvdel av 20-årene samboere, mot 2 av ti av dem i 40-årene og én av ti i 50-årsalderen (figur 17). Blant godt voksne, har det likevel vært en betydelig økning av antallet samboere i perioden fra 1993 til 2011, og i dag er det relativt mange samboere blant dem over 50 år. For eksempel var 6 prosent av dem i alderen 50 til 54 år samboere i 1993, mot 13 prosent i 2011 (figur 17).

Ser man på andelen samboere av dem som er i et samliv, er samboerskap enerådende blant dem i 20-årsalderen. I 2007 var hele 88 prosent av dem i aldersgruppen 20-24 år samboere. Blant dem i 60-årsalderen var 8 prosent samboere (Noack 2010). Mange godt voksne er gjerne i såkalte «postekteskapelige» samliv, altså nye samliv inngått etter en skilsmisse. I 2006 hadde mer enn halvparten av samboerne over 50 år vært gift tidligere (Noack 2010).

Figur 17. Andel samboere i ulike aldersgrupper. Kvinner og menn. 1993-2011. Prosent

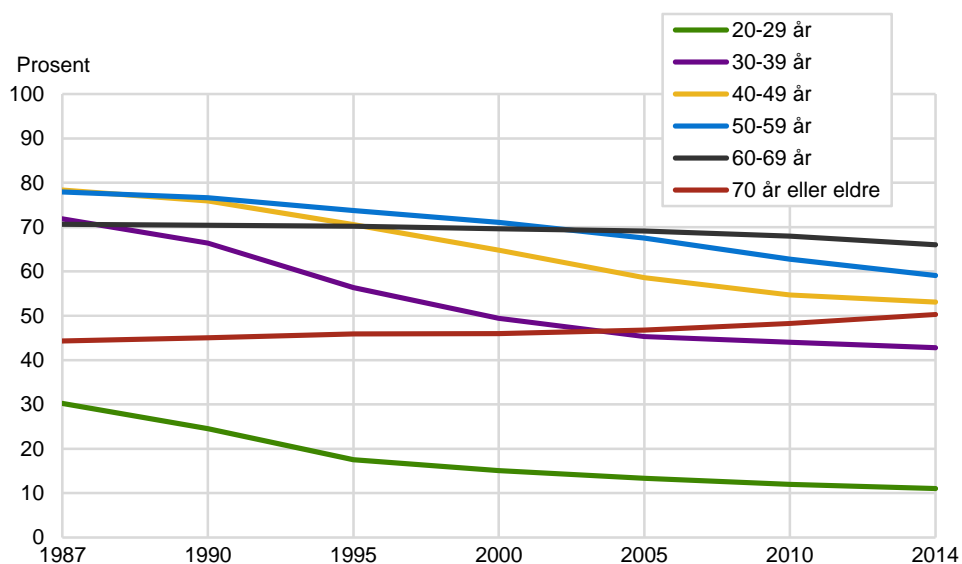

Kilde: Statistisk sentralbyrå

3.1.6. Fortsatt vanlig å være gift

Selv om vi gifter oss senere i livet, og samboerskap er blitt dagligdags, er det fortsatt vanlig å være gift. Som illustrert i figur 18, er så mye som 43 prosent av dagens 30-39 åringer gift, mot 72 prosent i samme aldersgruppe i 1987 og 49 prosent i 2000. Blant kvinner og menn i 40-årsalderen, var imidlertid over halvparten (53 prosent) gift i 2014, mot 78 prosent i 1987 og 65 prosent i 2000. I tråd med at samboerskap er blitt mer vanlig, og da særlig blant de yngste, viser figur 18 at kun litt over én av ti kvinner og menn i 20-årene (11 prosent) var gift i 2014, mot 30 prosent i 1987 og 15 prosent i 2000.

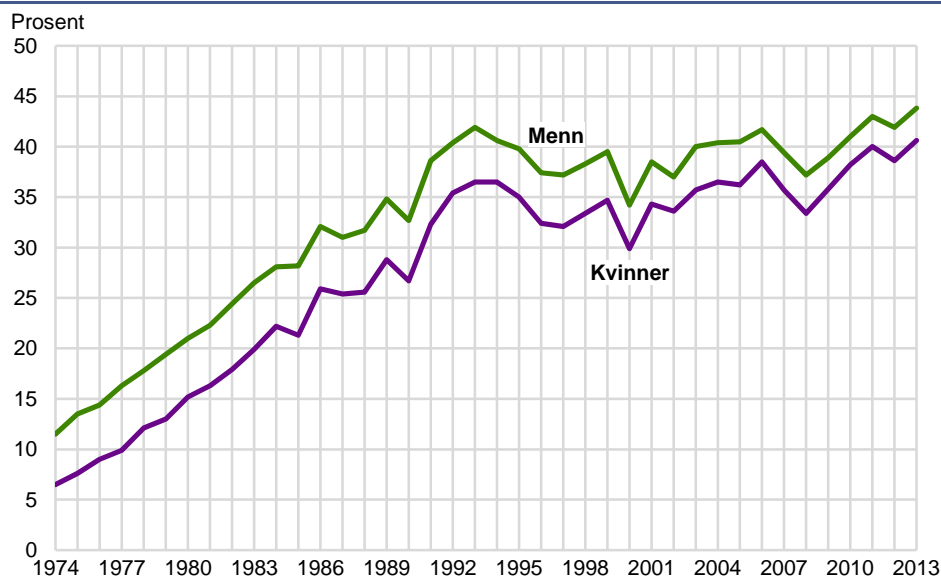
Figur 18. Andelen som er gift i ulike aldersgrupper. 1987 – 2014. Ekteskap mellom to personer av ulikt kjønn. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Hvordan utviklingen blir i framtiden, er selvsagt vanskelig å forutsi. Gitt ekteskapsratene i 2013, vil nær 44 prosent av 15 år gamle gutter og 41 prosent av 15 år gamle jenter være ugifte når de er 50 år gamle (se figur 19).

Figur 19. Beregnet andel ugifte. Kvinner og menn 1974 – 2013. Ekteskap mellom to personer av motsatt kjønn. Prosent.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

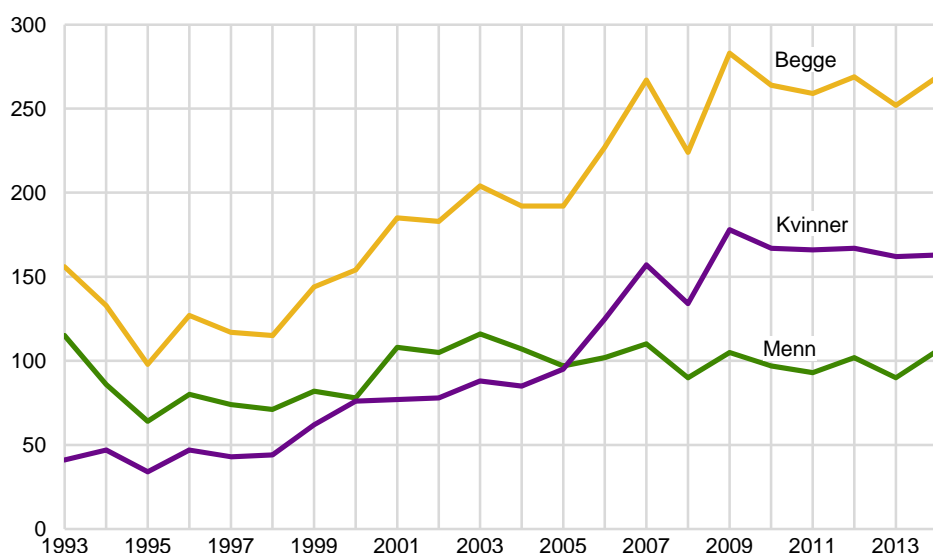
Unge voksnes planer og forventninger kan også gi en pekepinn på hva vi har i vente. Selv om stadig færre gifter seg direkte og ekteskapene inngås senere i livet, har de aller fleste unge fortsatt klare forventninger om å gifte seg nå de «blir voksne». Lyngstad og Noack (2005) brukte data om ugifte og barnløse unge voksne i alderen 20 til 28 år fra den landsrepresentative spørreundersøkelsen «Fremtidsplaner, familie og samliv» fra 2003 til å se nærmere på hvem som forventet å få barn og gifte seg. Deres resultater viste at 66 prosent hadde forventning om å gifte seg. Det var imidlertid klare kjønnsforskjeller, og kvinner hadde jevnt over «større forventninger» enn menn: 71 prosent av kvinner og 60 prosent av menn forventet å gifte seg. Denne kjønnsforskjellen vedvarte i analyser der det samtidig ble tatt høyde for en rekke andre kjennetegn som kunne tenkes å ha innvirkning på planer om å stifte familie, som utdanning og religiøsitet.

Også sammenlikninger med utviklingen i ekteskaps popularitet i andre land kan være nyttig når mulige framtidsscenarioer skal tegnes. I Sverige, et land som i flere henseender har ligget noe foran Norge i familieutviklingen, fant Ohlsson-Wijk (2011) at det har vært en økning i giftermålsratene siden 1998. Denne økningen i giftermålsrater vedvarer, selv om man kontrollerer for andre relevante forhold, som utviklingen i første fødsler. En liknende studie har ikke vært gjort i Norge.

3.1.7. Likekjønnede ekteskap

I tillegg til endringer i ekteskapsalderen og framveksten av samboerskapet, har par bestående av to partnere av samme kjønn fått muligheten til å formalisere samlivene sine. I Norge har likekjønnede par siden 1993 kunnet inngå samliv på linje med ekteskap. I årene 1993-2008 i form av registrerte partnerskap og fra 2009 som ekteskap. Som vist i figur 20 har det i løpet av disse årene vært en økning i antall inngåelser fra i gjennomsnitt 127 per år på 1990-tallet til rundt 260 de to siste årene. I de aller siste årene har det også vært en feminisering av de likekjønnede samlivene med en overvekt av kvinnepar fra 2006. En liknende utvikling finner man i de andre Skandinaviske landene, der det i løpet av 2000-tallet har vært en overvekt av kvinnepar. I Norge har det vært en overvekt av kvinnepar siden 2006. I Sverige skjedde det samme i 2003, i Danmark i 2002 (Andersson og Noack 2010).

Figur 20. Registrerte partnerskap (1993-2008) og likekjønnede ekteskap (2009-2014), etter kjønn. Antall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Det har også vært en kraftig økning i andelen likekjønnede par med barn. Merk at vi kun har tall for likekjønnede par som har formalisert samlivet, enten som registrerte partnerskap (1993-2008) eller likekjønnede ekteskap (fra 2009). I perioden 1993-2001 var det bare 6 prosent av disse parene som hadde ett eller flere felles barn mot 18 prosent i perioden 2002-2010. Det er i første rekke kvinnepar

som har felles barn, om lag tre av ti i den siste perioden (Wiik, Seierstad og Noack 2014). På 1990-tallet var det uvanlig at likekjønnede par hadde barn, selv om mange par hadde barn fra tidligere heteroseksuelle forhold. I Sverige har nå 40 prosent av kvinnelige par barn boende i husholdningen (Andersson og Noack 2010).

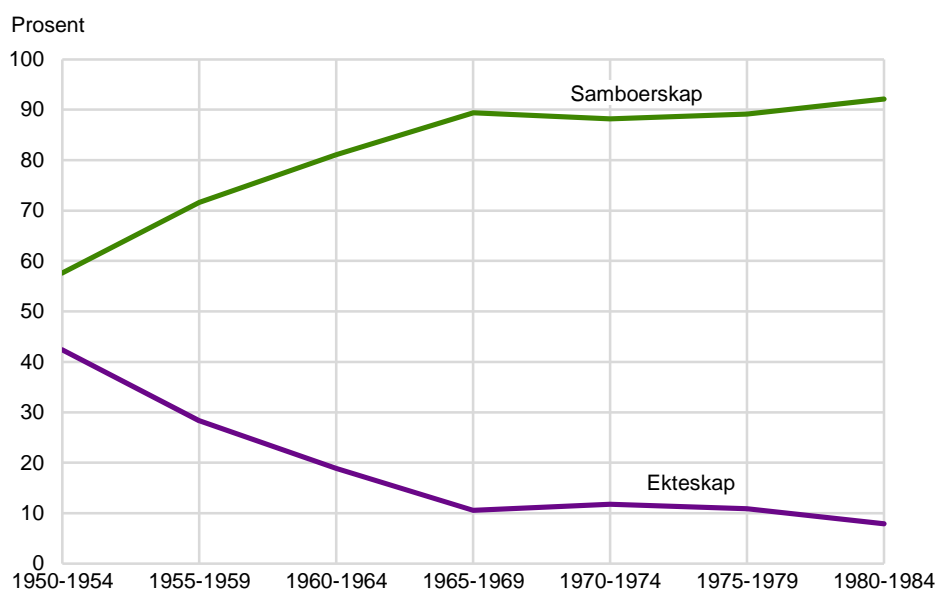
3.2. Første samlivsinngåelse: type og alder

Selv om vi i Norge har svært gode registerdata om første ekteskapsinngåelse, er det i dag sjelden å gifte seg direkte uten å være samboer først. For å få informasjon om alder ved første samlivsinngåelse, og valg av samlivsform, har en derfor vært avhengig av representative spørreundersøkelser om samliv og familie. Dette er imidlertid i ferd med å endre seg, og siden 2005 har samboerne vært inkludert i den registerbaserte husholdsstatistikken, også dem uten felles barn. Imidlertid har få studier til nå benyttet disse dataene og den offisielle statistikken om samboerskap har ennå ikke blitt oppdatert med tall herfra. Dessuten, for å få kunnskap om første samlivsinngåelse, også i eldre aldersgrupper, er en fortsatt avhengige av data fra spørreundersøkelser.

En nyere representativ spørreundersøkelse er LOGG (Livsløp, aldring og generasjon), som inneholder en rekke detaljerte spørsmål om samliv og familie (se Brunborg, Slagsvold og Lappegård (2009) for nærmere informasjon om undersøkelsen). Analyser av denne spørreundersøkelsen, som ble gjennomført i 2007, viser at rundt 9 av 10 av dem født 1965 eller senere valgte samboerskap første gang de flyttet sammen med en partner av motsatt kjønn. Tilsvarende andel blant dem født på første halvdel av 1950-tallet var i underkant av 60 prosent (se figur 21).

Wiik og Dommermuth (2011) fant at andelene som valgte samboerskap som første samliv var like blant kvinner og menn født etter 1967. I eldre fødselskull var andelen samboere høyere blant kvinner, fordi de inngår det første samlivet tidligere i livsløpet enn menn og dermed har ligget et steg foran mennene. At like mange menn som kvinner nå velger samboerskap som første samliv, kan tolkes slik at utviklingen har nådd toppen.

Figur 21. Type første samliv. Kvinner og menn født 1950-1985. 2007. Prosent

Kilde: Wiik (2010)

Som vist i figur 21, velger nå færre enn én av ti å gifte seg direkte uten å gå veien om et samboerskap. Dommermuth, Noack og Wiik (2009) fant imidlertid at det var noen regionale forskjeller i valg av type første samliv. Også denne studien baserte

seg på data fra LOGG, og den tok for seg personer født mellom 1950 og 1984. Det var i første rekke kvinner og menn bosatt i Rogaland og i de to Agderfylkene som valgte å starte sine «samlivskarrierer» med å gifte seg, mens samboerskap var betydelig mer populært som første samliv blant nordlendingene og trønderne. Mens nesten en tredel (32 prosent) av kvinner og menn født mellom 1950 og 1984 giftet seg direkte i Rogaland og i de to Agderfylkene, valgte rundt én av ti nordlendinger og trønderne å gifte seg første gang de levde i et samliv. I landsdelen Østlandet ellers giftet én av fire (23 prosent) seg direkte, noe som innebærer at disse Østlandsfylkene kommer på andreplass i andelen som velger ekteskap som første samliv. Deretter fulgte Oslo og Akershus (19 prosent), Vestlandet (18 prosent) og Hedmark og Oppland (14 prosent).

Som vi skal se under, er det nå i første rekke de mest religiøse samt en del grupper innvandrere og deres barn som velger ekteskap som første samliv. Da det er noen regionale forskjeller i religiøsitet, og innvandrere og deres barn oftere er bosatt i og rundt de største byene, kan dette forklare noe av de regionale variasjonene i valg av samlivstype.

Som vist over (figur 15) har alderen ved første ekteskap økt kraftig i løpet av de siste årtiene og går fortsatt opp. Alderen ved første samboerskap, derimot, har endret seg lite. Siden de aller fleste første samliv er samboerskap, er det derfor i praksis få endringer i alderen ved første samlivsinngåelse, altså første samboerskap og ekteskap sett under ett. For dem født 1967 og senere har medianalderen ved det første samlivet, det vil si den alderen da halvparten av årskullet har etablert seg i et samliv mens de resterende fortsatt står uten slik samlivserfaring, holdt seg på rundt 24,5 år for menn og noe under 22 år for kvinner (Dommermuth og Wiik 2011).

Ser man kun på første samboerskap (tabell 3), varierte medianalderen mellom 22,3 og 23,1 år for kvinner født 1960- 1984. Menn er erfaringsmessig senere ute med å inngå samliv, og for de jevngamle mennene varierte medianalder ved første samboerskap mellom 24,6 og 25,8 år (Dommermuth, Noack og Wiik 2009). Videre er det ganske store regionale forskjeller i alder ved første samboerskap. Personer bosatt i Nord-Norge og Trøndelag var gjennomgående tre år tidligere ute med å bli samboere enn hva som er vanlig i Oslo og Akershus (Dommermuth, Noack og Wiik 2009). Denne forskjellen henger i all hovedsak sammen med forskjeller i utdanningsnivå etter landsdelene, med klart høyere utdanningsnivå i Oslo og Akershus der en også er senest ute med samboerskapene.

Tabell 3. Medianalder ved første samboerskap for kvinner og menn født 1950 – 1980.

	Alle	Menn	Kvinner
1955-59	25,6	25,8	25,2
1960-64	24,1	25,8	22,4
1965-69	23,7	24,6	22,7
1970-74	24,0	25,2	22,3
1975-79	24,3	25,6	23,1
1980-84	-	-	22,8

Kilde: Dommermuth, Noack og Wiik (2009)

3.3. Sosioøkonomiske forskjeller i første samlivsinngåelse

Allerede i 1855 undersøkte Eilert Sundt, en av pionerene innenfor norsk samfunnsforskning, det norske familie- og ekteskapsmønsteret. Hans studier bekreftet at kvinner og menn med arbeiderklassebakgrunn giftet seg tidligere enn personer som kom fra «eiendomsklassen». Det norske samfunnet og befolkningens samlivsattferd har endret seg mye i løpet av de 160 årene som er gått siden den gang. I 1800-tallets Norge var det å gifte seg ofte et spørsmål om økonomi. Både for fattige og i de mer bemidlede lag av befolkningen kunne økonomien være avgjørende for når en kunne gifte seg, eller om det i det hele tatt ble noe giftermål. I våre dager må samliv og ekteskap sies å være oppnåelig for de aller fleste, uavhengig av økonomi. Betyr dette også at sosioøkonomiske ressurser ikke lenger

har noe å si for når en flytter sammen for første gang og om en velger å gifte seg eller «kun» er samboer?

Det er funnet klare sammenhenger mellom egen sosioøkonomisk status og samlivsetablering, både med henblikk på etableringstempo og valg av type samliv. Utdanning, inntekt og arbeidsmarkedsdeltakelse er eksempler på variable som ofte trekkes fram når etablerings-tidspunkt og valg av samlivstype skal forklares. Både i Norge og internasjonalt er det generelle mønsteret at jo høyere utdanning, desto senere samlivsstart. Det gjelder for både kvinner og menn, og basert på data fra LOGG fant Dommermuth, Noack og Wiik (2009) at forskjellene mellom de ulike utdanningsgruppene var økende. For personer født på 1960-tallet var det to år og to måneders forskjell i medianalderen ved første samboerskap, mellom dem med lav og dem med høy utdanning. Denne forskjellen hadde økt med over syv måneder blant personer født på 1970-tallet. Forfatterne hevdet at den økende utdanningsforskjellen kan være et resultat av at de med kort utdanning har hatt et fall i medianalder ved inngåelse av samliv, mens de med middels og lang utdanning startet sine første samboerskap ved omtrent samme alder som tidligere. De som nøyer seg med kun obligatorisk utdanning, utgjør imidlertid en stadig mindre andel av årskullene. Det kan bety at de som har lav utdanning, også skiller seg fra dem som har høyere utdanning på andre måter som kan tenkes å påvirke hvor tidlig en etablerer seg som samboer (Dommermuth, Noack og Wiik 2009).

Det er fra flere hold vist at andelen som før eller senere gifter seg stiger med økt sosioøkonomisk status, målt gjennom for eksempel eget utdanningsnivå og inntekt. Dette gjelder også i Norge. Generelt er det slik at både kvinner og menn med høyere utdanning, samt dem som deltar på arbeidsmarkedet, har større tilbøyelighet til å inngå et samliv, men denne sammenhengen er sterkere for ekteskap enn samboerskap (Kravdal 1999; Wiik 2009). Denne positive sammenhengen mellom utdanning og inngåelse av et samliv betinger at man ikke lenger er under utdanning. Studenter inngår i mindre grad samliv, særlig gjelder dette for ekteskapsinngåelse (Wiik 2009). En grunn kan være at det å studere typisk tar mye tid, noe som igjen går ut over mulighetene til å klare seg selv økonomisk. Ekteskapsinngåelse er dessuten forbundet med både direkte og indirekte utgifter. For eksempel fant Kravdal (1999) at en stor andel av samboerne den gang oppga økonomiske grunner for at de nølte med å gifte seg, og særlig de direkte kostnadene ved bryllupet ble trukket fram av mange. Kvalitative intervjuer med samboere bekreftet at mange utsatte ekteskapet fordi bryllupsfesten var kostbar. Særlig kvinnelige samboere oppgav dette som en grunn til at de ikke hadde giftet seg (Reneflot 2006). Også boligetablering henger nær sammen med at unge personer etablerer seg i et samliv (Sandlie 2008), noe som nok kan forklare en del av den positive sammenhengen mellom sosioøkonomiske ressurser og samlivsinngåelse.

Ikke bare egne ressurser, men også foreldrenes, har betydning for første samlivsinngåelse. Wiik (2009) brukte data fra en representativ spørreundersøkelse fra 2003 og fant at 9 av 10 førstegangssamliv som ble inngått i perioden 1970 til 2002 var samboerskap, og at sosioøkonomisk familiebakgrunn hadde betydning for når i livet disse første samlivene ble inngått. Kvinner og menn med høyt utdannede mødre og fedre etablerte sine første samboerskap senere enn personer hvis foreldre hadde kortere utdanning, mens personer som vokste opp i økonomisk ressurssterke familier giftet seg senere enn de fra mindre ressurssterke familier. Disse funnene gjaldt i multivariate analyser der det samtidig ble tatt høyde for personenes egne sosioøkonomiske ressurser. Det kan med andre ord se ut til at økonomiske ressurser ved oppvekstfamilien har sterkere innvirkning på ekteskapsinngåelse, mens foreldrenes kulturelle ressurser (utdanning) er viktigere for om og når samboerskap blir inngått.

Den negative sammenhengen mellom foreldrenes utdanning og alder ved etablering av første samliv er imidlertid sterkere for kvinner (Wiik 2009, 2011).

Om kvinner er mer konforme med foreldrenes verdier og atferd enn menn, eller lettere lar seg påvirke av foreldrenes ønsker, er ikke mulig å si ut fra disse undersøkelsene. En forklaring på denne kjønnsforskjellen kan like fullt være at kvinner, som også i våre dager bærer hovedansvaret for graviditet og barnefødsler, føler et sterkere press på sin samlivsattferd fra for eksempel venner og familie enn menn. Reneflot (2006) fant i kvalitative intervjuer at kvinner generelt var mer tilbøyelige til å følge omgivelsenes forventninger om å gifte seg enn menn. I tillegg kan vi stille oss spørsmålet om ikke kvinner i ulik grad sosialiseres inn i tradisjonelle kjønnsroller. For kvinner med lav sosial bakgrunn kan pardannelse og barn i ung alder prioriteres fremfor en yrkeskarriere.

Et tilsvarende mønster finner man når man kun ser på første samliv som var samboerskap: personer med grunnskoleutdannede foreldre etablerer sine første samboerskap tidligere i livet enn de med foreldre som har fullført videregående skole eller en utdanning fra universitet eller høyskole. Det er imidlertid viktige kjønnsforskjeller. Mens betydningen av egen utdanning er sterkest blant kvinner, er den positive sammenhengen mellom egen inntekt og etableringen av første samboerskapet sterkest for menn (Wiik 2011).

Selv om Norge er ett av de mest sekulære land i verden og bare rundt én av seks nordmenn er aktivt religiøse ved at de deltar på religiøse møter månedlig eller oftere (Statistisk sentralbyrå 2015b), tyder nyere undersøkelser på at kristne verdier og normer fortsatt spiller en betydelig rolle i enkeltes livsløp. Det er særlig aktivt kristne og personer som oppgir at religion er en (svært) viktig del av livet som gifter seg direkte uten å gå veien om et samboerskap (Pedersen 2014; Wiik 2009). Religiøse personer har dessuten oftere klare planer og forventninger om å gifte seg enn det mindre religiøse personer har (Lyngstad og Noack 2005).

3.4. Samlivsinngåelse blant (barn av) innvandrere

Det finnes en rekke studier av innvandrernes ekteskapsmønster og fruktbarhet i Norge. Et gjennomgående funn er at det er langt vanligere å inngå ekteskap blant innvandrerne enn i befolkningen ellers (Daugstad 2008; Henriksen 2010; Sandnes og Henriksen 2014). Det er imidlertid store variasjoner mellom innvandrere fra forskjellige land og verdensregioner. I 2008 var for eksempel tre av fire kvinner som hadde innvandret fra Asia, Afrika, Latin-Amerika og Øst-Europa gift. Den tilsvarende andelen blant innvandrerkvinner fra Norden, Vest-Europa, Nord-Amerika og Oseania var 52, noe som var litt høyere enn gjennomsnittet for alle kvinner i alderen 30-39 år (48 prosent). Det samme mønsteret gjaldt også for menn. En årsak til dette er at innvandrere med bakgrunn fra Asia og Afrika som oftest starter et samliv ved at de gifter seg (Daugstad 2008).

Også blant norskfødte kvinner og menn med innvandrerforeldre er en høyere andel gift enn hva tilfellet er blant unge i den norske befolkningen sett under ett. Men de studiene som hittil er gjort av ekteskapsmønsteret til norskfødte kvinner og menn med innvandrerforeldre, viser at en langt høyere andel av personer som selv har innvandret til Norge er gift enn dem som er født i Norge av innvandrerforeldre (Daugstad 2008; Henriksen 2010).

Lappegård (2004) så på ekteskap og familieetableringsmønsteret blant kvinner som enten var født i Norge av innvandrerforeldre eller som hadde innvandret til Norge før de hadde fylt 15 år. Denne undersøkelsen viste at kvinner fra Vest-Asia hadde høyest relativ risiko for å gifte seg sammenliknet med kvinner i den øvrige befolkningen, kontrollert for kalenderår og alder ved innvandring. Av enkeltland hadde kvinner fra Tyrkia den høyeste ekteskapsraten, etterfulgt av kvinner fra Pakistan og Marokko. Tall for perioden 1998 til 2008 viste at det var blitt mindre vanlig å være gift blant unge innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre sammenliknet med tidligere i perioden (Henriksen 2010). Selv om antallet norskfødte med innvandrerforeldre økte i perioden og stadig flere var kommet i "gifteklar alder", hadde antallet ekteskap ikke økt tilsvarende og en lavere andel

unge var gift i 2008 enn ti år tidligere. Et generelt trekk var at antallet inngåtte ekteskap var synkende blant dem med foreldre både fra Tyrkia, Pakistan og India, til tross for at det er stadig flere blant disse som er 18 år og eldre og ugifte.

Samboerskap er også noe mer utbredt blant norskfødte med innvandrerforeldre enn hva som er tilfelle blant innvandrere. Mye tyder på at de relativt få med bakgrunn fra Vietnam som inngår et parforhold i ung alder, i stor grad velger samboerskap, slik også unge i den øvrige befolkningen gjør (Daugstad 2008). Ved inngangen til 2008 var 60 prosent av de norskfødte med vietnamesiske foreldre i alderen 18-29 år som var i et parforhold, samboere. Unge med pakistansk bakgrunn ser i mindre grad ut til å inngå samboerskap enn unge med vietnamesisk og tyrkisk bakgrunn. Fortsatt var det langt vanligere å være samboere blant innvandrere fra andre nordiske og europeiske land enn blant andre innvandrere, og da særlig i starten av samlivet (Daugstad 2008).

De fleste studiene som hittil er gjort av samlivsatferden til norskfødte med innvandrerforeldre, ble gjort i en periode da det store flertallet av denne befolkningsgruppen fortsatt var for unge til at det var aktuelt for dem å flytte ut av foreldrehjemmet og finne seg en ektefelle eller samboer. En av de nyeste studiene av denne befolkningsgruppen så på samlivsinngåelse blant kvinner og menn i alderen 18 til 40 år født i Norge av to innvandrerforeldre (Wiik 2012). Av disse var 20 prosent gift mens 5 prosent var samboere. Multivariate analyser bekreftet at personer med foreldre født i EU/EØS etc. var mer tilbøyelige til å leve i samboerskap, men mindre tilbøyelige til å være gift, enn dem med foreldre født i Asia, Afrika etc. Analyser av norskfødte med bakgrunn fra Pakistan, Vietnam, Tyrkia, India og Marokko viste at sjansen for å være gift var størst blant personer med foreldre født i Tyrkia, mens norskfødte med foreldre født i Vietnam hadde høyest sannsynlighet for å være samboere.

I forløpsanalyser var det ingen forskjeller i tidspunkt for inngåelse av det første samlivet mellom norskfødte med innvandrerforeldre fra Asia, Afrika etc. og personer uten innvandrerbakgrunn. Men, skilles det mellom inngåelse av første samliv som var samboerskap og ekteskap, var særlig norskfødte personer med foreldre født i Asia, Øst-Europa utenom EU og Afrika tidlig ute med å gifte seg. Denne undersøkelsen bekreftet videre at det også blant norskfødte med bakgrunn fra Pakistan, Tyrkia og Vietnam var en positiv sammenheng mellom religiøsitet og ekteskap (Wiik 2012).

3.5. Hvem er ikke i samliv og hvor mange samliv er det vanlig å ha?

Det har etterhvert blitt økende fokus på hvilke grupper som har størst risiko for å ende opp uten samliv og barn. Som vi skal se under, viser flere studier, både internasjonale og norske, at de som lever i et stabilt parforhold skårer bedre på en rekke områder senere i livet. Gifte og samboende personer har for eksempel lavere dødelighet og de er gjennomgående lykkeligere enn personer som ikke lever i et samliv. Denne sammenhengen gjelder også kvinner, men er sterkest for menn (Kravdal, Grundy, Lyngstad og Wiik 2012; Waite og Gallagher 2000).

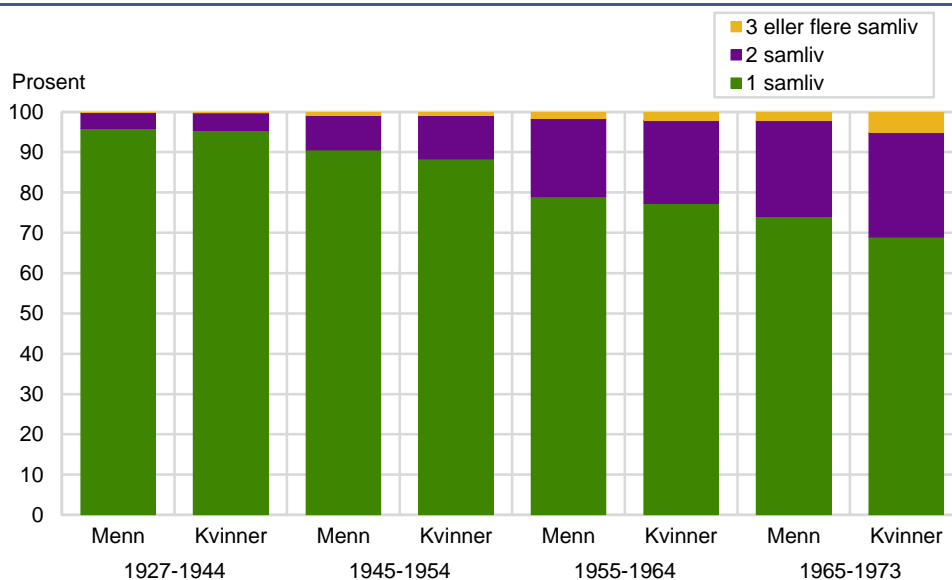
Det er også betydelige sosiale og økonomiske forskjeller i hvem det er som til slutt ender opp uten samliv og barn. Som vist over, bekrefter tidligere studier at det er en positiv sammenheng mellom sosioøkonomiske ressurser som utdanning, yrkesdeltakelse og inntekt og samlivsetablering (Kravdal 1999; Wiik 2009). Også ikke-økonomiske kjennetegn utover utseende og andre fysiske kjennetegn kan avgjøre sjansene på samlivsmarkedet. Flere undersøkelser bekrefter at personer med god psykisk helse (for eksempel målt som generell tilfredshet med livet) har større sannsynlighet for å bli gift enn de med dårligere psykisk helse (Mastekaasa 1992). Wiik (2013) brukte data fra spørreundersøkelsen Arbeid, livsstil og helse, og fulgte et utvalg menn i seks runder fra de var 17–20 år i 1985 fram til 2010, da

de var i alderen 42–46 år. Denne studien bekreftet at marginalisering, særlig det å ha en dårlig fysisk helse, men også narkotikabruk på et tidligere tidspunkt, var positivt forbundet med det å være uten samlivserfaring når disse mennene var i 40-årsalderen.

Wiik og Dommermuth (2014) brukte data fra LOGG om menn og kvinner født mellom 1927-68 til å se nærmer på hvem som var uten samlivserfaring når de var 40 år gamle. Deres resultater bekreftet at 6,5 prosent var uten samlivserfaring ved 40 årsalder, men at dette gjaldt en noe høyere andel menn (7,8 prosent) enn kvinner (5,2 prosent). Multivariate analyser viste at det var blitt mindre vanlig å være uten samlivserfaring, særlig blant kvinner. Blant mennene var sjansen for å ende opp uten en partner ved 40-årsalderen lavest for dem med en høyere utdanning, men betydningen av utdanning ble svakere over studieperioden. Blant kvinner, derimot, hadde de høyest utdannede størst sjanse for å være uten samlivserfaring. Disse funnene bestod i analyser der det samtidig ble tatt høyde for en rekke andre kjennetegn ved respondentene, som deres helse og sosiale bakgrunn (Wiik og Dommermuth 2014).

En tverrsnittsanalyse viste at hver femte kvinne i alderen 20-44 år var enslig i 1977 mot om lag hver fjerde i 1988 og nærmere hver tredje i 2001 (Noack og Seierstad 2003). Ifølge forfatterne er samlivsbrudd hovedforklaringen på den økende andelen enslige: siden flere unge har opplevd samlivsbrudd, har det blitt mer vanlig å være enslig flere ganger i livsløpet. Økende variasjon i alderen ved samlivsinngåelse, altså at noen flere enn tidligere utsetter første samliv til de er i 30- eller 40-årsalderen, kan være en annen mulig årsak til økningen i andelen enslige. Tilsvarende viser en nyere studie at det har vært en økning i antallet samliv kvinner og menn har erfaring fra fram til 35 årsalderen (Dommermuth og Wiik 2014). Som vist i figur 22, hadde under 5 prosent av kvinner og menn født mellom 1927 og 1944 erfaring fra mer enn ett samliv. Blant dem født i perioden fra 1965 til 1973, gjaldt det samme for rundt én av tre kvinner og én av fire menn. Kun fem av hundre kvinner og tre av hundre menn født 1965 til 1973 hadde levd i tre eller flere samliv.

Figur 22. Antall samliv ved 35-årsalder. Etter kjønn og fødselskohort.

Kilde: Dommermuth og Wiik (2014)

Ytterligere analyser bekreftet imidlertid at det er økningen i samboerskap som driver denne utviklingen, og i multivariate modeller der det ble kontrollert for type første samliv og en rekke andre kjennetegn ved respondentene, var ikke denne økningen i antall samliv på tvers av fødselskohorter lenger statistisk signifikant. Giftede personer som hadde vært samboere med ektefellen før giftermålet hadde imidlertid ikke høyere sjanse for å oppleve flere samliv enn dem som giftet seg direkte. Videre viste analysene at de med videregående eller høyere utdanning,

samt de med skilte foreldre, hadde en høyere sannsynlighet for flere samliv enn unge voksne med lavere utdanning og foreldre som fortsatt bodde sammen (Dommermuth og Wiik 2014).

Som vi skal se under, er par med felles barn mindre tilbøyelige til å flytte fra hverandre enn par uten felles barn. Til tross for at barn i mange tilfeller fungerer som et lim, eller det er de mest stabile parene som velger å få barn, og disse parene jevnt over er mer forpliktet til forholdet enn barnløse par (Wiik, Bernhardt og Noack 2009), flytter en betydelig andel av foreldrepår fra hverandre før eller senere. Hvilken betydning har det å ha barn for foreldrenes etablering av nye samliv etter et brudd? Siden enslige forsørgere oftere er i en forholdsvis dårlig økonomisk situasjon, kunne man forventet at særlig de ville etablere seg med en ny partner å dele utgiftene med. Ivanova, Kalmijn og Uunk (2013) brukte GGS data fra Norge, Frankrike, Tyskland, Romania og Russland og så på tilbøyeligheten til å inngå et nytt samboerskap eller ekteskap etter en skilsmisse. I alle land var skilte mødre senere ute med å etablere nye samliv enn barnløse kvinner, særlig når barna var bosatt hos dem. Men kun i Norge etablerte de skilte fedrene nye samliv senere enn barnløse menn. Hvordan denne sammenhengen mellom barn og etablering av nye samliv er for foreldrepår som er samboere før et eventuelt brudd, er imidlertid ukjent. Siden en betydelig andel av samboerpar har felles barn, og disse parene oftere oppløses enn gifte foreldrepår (Lyngstad og Jalovaara 2010), burde dette undersøkes nærmere.

Antall samliv og lengden av perioden(e) som enslig mellom samlivene, har også betydning for sjansene til å ende opp som barnløs. Hart (2015) brukte data om samlivshistorier og fruktbarheten til kvinner og menn født 1928-66 fra den norske spørreundersøkelsen LOGG. For å fange opp helheten av samlivshistorier, grupperte hun samlivshistorier som liknet hverandre ved hjelp av såkalt sekvensanalyse. Resultatene peker på to grupper av individer med mer enn ett samliv: I den ene gruppen var det første samlivet tidlig og kort, og det andre samlivet langt. I denne gruppen var andelen barnløse svært lav. Den andre gruppen bestod av kvinner og menn med lengre perioder som enslige før og mellom samlivene. Denne typen livsløp så ut til å være knyttet til marginalisering, da barnløsheten var høy og mange hadde dårlig psykisk og fysisk helse (Hart 2015).

3.6. Partnervalg

Ordspråket «krake søker make» synes å være aktuelt også i våre dager, og tidligere norske studier viser at vi gjerne finner oss en partner med noenlunde samme sosiale bakgrunn, utdanning eller yrke (Hansen 1995; Birkelund og Goodman 1997). En årsak til at mange velger å inngå samliv med en partner med tilsvarende eller høyere sosial bakgrunn og utdanning, kan være at dette er en måte å øke sannsynligheten for oppadgående sosial og økonomisk mobilitet. Å komme fra samme sosiale bakgrunn og ha lik utdanning kan dessuten gi bedre grobunn for gjensidig respekt og forståelse. I tråd med dette, finner studier fra flere land at par der partnerne har likt utdanningsnivå har lavere risiko for å oppløses enn par der partnerne har forskjellig utdanning (Lyngstad og Jalovaara 2010).

Homogami, det vil si tendensen til at par er like med hensyn til kjennetegn som utdanning, sosial bakgrunn, inntekt og yrke, er et klassisk tema i sosiologiske studier av sosial ulikhet. Hovedgrunnen til at temaet har blitt mye studert, er at det er viktig for å forstå hvor tydelige grenser det er mellom personer i ulike sosiale lag og hvordan sosial og økonomisk ulikhet reproduseres. Hvis kvinner og menn med høy sosioøkonomisk status inngår samliv med hverandre og får barn, vil deres barn dra nytte av foreldrenes ressurser. Motsatt, dersom begge foreldrene har få sosioøkonomiske ressurser, vil barna ha høyere sjanse for selv å ende opp med få ressurser. Også mye av vår atferd varierer systematisk ut fra sosial bakgrunn. Det er med andre ord grunn til å tro at sosialisering innenfor familien på ulike vis og i varierende grad bidrar til en reproduksjon av samfunnets klassestruktur.

I Norge finnes det imidlertid få eksempler på nyere homogamistudier. Ettersom stadig flere kvinner tar høyere utdanning, og andelen kvinner med høyere utdanning nå er høyere enn tilsvarende andel blant menn (Statistisk Sentralbyrå 2015c), kan det tenkes at dette også får betydning for valg av partner. Et mulig scenario er at andelen utdanningshomogame par synker. Et annet er at stadig flere høyt utdannede kvinner forblir enslige da det er vanskelig å finne en mann med like høy utdanning som dem selv.

De få studiene som har vært gjort på 2000-tallet, har fokusert på utdanningsnivå, og kun tatt for seg gifte par eller par med felles barn. Birkelund og Heldal (2004) brukte data fra Folke- og boligtellings- og folketellingene i 1980. De fant en nedgang i utdanningshomogami for kohorter født fra 1900 til 1949. Denne nedgangen gjaldt både absolutt og når de tok hensyn til den generelle utdanningsekspansjonen i perioden. Forfatterne pekte imidlertid på mulighetene for at denne utviklingen kan snu når man også inkluderer yngre kohorter: ettersom stadig flere kvinner tar høyere utdanning, vil de finne seg en mann med lik utdanning, og andelen homogame par vil følgelig øke.

I tråd med denne antakelsen fant Kravdal og Rindfuss (2008) at 38 prosent av norske kvinner og menn født 1940 til 1964 hadde fått barn med en som hadde likt utdanningsnivå som dem selv, og at andelen hadde økt fra 36 prosent blant de eldste til 41 prosent blant de yngste foreldrepårene. Samtidig hadde andelen foreldrepar der mannen hadde høyere utdanning enn kvinnen sunket, mens andelen par der mødrene hadde høyere utdanning enn fedrene økte fra 19 prosent i de tidligste fødselskohortene til 30 prosent for de født på 1960-tallet (Kravdal og Rindfuss 2008). En ny, foreløpig upublisert studie, finner en liknende nedgang i utdanningshomogami blant gifte par i perioden 1980 til 2007 (Eika, Mogstad og Zafar 2014). Samtidig viste denne studien at andelen ekteparpar der begge var grunnskoleutdannede hadde økt.

Om et tilsvarende mønster finnes blant norske samboerpar, også blant dem uten felles barn, vet vi imidlertid langt mindre om. Som vi har sett, er de aller fleste par i dag samboere før et eventuelt ekteskap, mens de som gifter seg direkte er en stadig mer selektert gruppe. Å gifte seg direkte er for eksempel mer vanlig blant de mest religiøse (Pedersen 2014), de med lavere utdanning (Wiik 2009) samt visse grupper innvandrere og deres norskfødte barn (Wiik 2012). Selv om mange samboerpar gifter seg før eller senere, gjelder det på langt nær alle. Ser man for eksempel på kvinner født i 1950 og 1960 som startet samlivskarrieren med et samboerskap, hadde henholdsvis 81 og 56 prosent giftet seg fem år etter at de hadde flyttet sammen (Noack 2010). Det er med andre ord mye som peker i retning av at samboerskap har etablert seg som et alternativ til, og ikke kun er en forløper til, ekteskap i Norge (for mer om dette temaet, se under). For å få et oppdatert og mer korrekt bilde av norske pars utdanningssammensetning, og deres øvrige kjennetegn, er det derfor viktig å inkludere samboere. En nyere europeisk studie fant at samboerpar var mindre like med henblikk på utdanningsnivå enn gifte par. Men denne forskjellen mellom samboere og gifte var mindre i land der samboerskap var mer vanlig enn i land der samlivsformen var mindre utbredt (Hamplova 2009). Norge var ikke inkludert i denne studien.

Det finnes også studier som har sett på partnernes, i all hovedsak ektefellers, yrker. En tidlig norsk studie av yrkeshomogami fant at det var klare tegn på at kvinner og menn med like yrker giftet seg med hverandre (Øyen 1964). Birkelund og Goodman (1997) fant et liknende mønster. Etter dette er det få eksempler på studier som har tatt for seg yrkeshomogami i Norge. To studier fra begynnelsen av 2000-tallet, har imidlertid sett på tendensen til at leger velger å gifte seg med andre leger. Hansen (2002) reiser spørsmålet om det er slik at sosial status, målt med karakterer og sosial bakgrunn, påvirker sannsynligheten for å gifte seg med en lege. Resultatene fra denne studien viste et entydig mønster blant kvinner: jo bedre karakterer, desto større var sannsynligheten for at også partneren var lege. For menn varierte

betydningen av eget karakternivå med sosial bakgrunn. Dette ble forklart med at de kvinnelige legene ønsker seg en partner med høyest mulig status, mens menn i større grad ønsker en komplementær partner, særlig hvis de har et høyt nivå av faglig dyktighet. Delvis i tråd med dette fant Gjerberg (2003) at kvinnelige leger giftet seg med en annen lege giftet seg og fikk barn tidligere enn dem som hadde en partner med annen yrkesbakgrunn. Blant menn finner man ikke slike forskjeller. Mannlige leger som er gift/samboende med en annen lege jobbet imidlertid oftere deltid enn andre menn, men hadde langt sjeldnere en partner som jobbet deltid. Gjerberg tolket disse funnene som at det synes å være likere arbeidsdeling på hjemmefronten og større innslag av felles interesser og sosial støtte blant legepar enn andre par, noe som spesielt ser ut til å være en fordel for kvinnelige leger.

Internasjonalt har en rekke studier sett på innvandreres partnervalg. De aller fleste av disse studiene finner en klar tendens til at innvandrere gifter seg med en person som også har innvandrerbakgrunn, ofte også med lik landbakgrunn. Færre Europeiske studier har sett på ekteskapsmønstrene til barn av innvandrere født i mottakerlandene, men de studiene som er gjort tyder på at tilsvarende mønster gjelder for dem (Kulu og Gonzales-Ferrer 2014). Som i resten av Europa, er personer med innvandrerforeldre en voksende gruppe og en anelig andel har etter hvert kommet i en alder der det er naturlig å etablere sine første samliv. Ved inngangen til 2015 var det om lag 136 000 personer som var født i Norge med innvandrerforeldre. Selv om dette fortsatt er en svært ung gruppe av den norske befolkningen, var rundt en av fem 18 år eller eldre (Statistisk sentralbyrå 2015d). I underkant av 4000 norskfødte kvinner og menn med innvandrerforeldre var gift i 2012 (Wiik 2012).

Wiik (2014) så nærmere på første ekteskap inngått i perioden 1990-2012 og undersøkte forekomsten av ekteskapsinngåelser innad og på tvers av land- og innvandrerbakgrunn. 76 prosent av de norskfødte med innvandrerforeldre hadde giftet seg med en person som også hadde innvandrerbakgrunn, det vil si en ektefelle som selv hadde innvandret eller som var født i Norge av to innvandrerforeldre. Tilsvarende andeler for tidliginnvandrere (innvandret før de fylte 18 år) var 70 prosent, mens 92 prosent av dem uten innvandrerbakgrunn hadde giftet seg homogamt. Av de norskfødte med innvandrerforeldre som hadde giftet seg, hadde 51 prosent en partner med samme landbakgrunn. Det samme gjaldt for 56 prosent av tidliginnvandrerne og 89 prosent av dem uten innvandrerbakgrunn.

Multivariate analyser viste at norskfødte kvinner og menn med bakgrunn fra Asia, Afrika og Øst-Europa utenom EU hadde høyere sannsynlighet for å ha en ektefelle med innvandrerbakgrunn enn norskfødte med bakgrunn ellers i verden. Norskfødte med bakgrunn fra Asia og Afrika hadde høyest sannsynlighet for å ha en ektefelle med samme landbakgrunn som dem selv. Norskfødte med bakgrunn fra Pakistan og Tyrkia hadde høyere sannsynlighet for å ha en lik partner (enten med innvandrerbakgrunn eller lik landbakgrunn) enn dem med foreldre født i Vietnam, India og Marokko. Sannsynligheten for å ha en ektefelle med innvandrerbakgrunn eller lik landbakgrunn sank med alderen ved ekteskapsinngåelsen. Grunnskoleutdannede personer født i Norge med innvandrerforeldre, samt dem med ukjent utdanning, hadde høyere sannsynlighet for å ha en ektefelle med innvandrerbakgrunn enn de som hadde fullført videregående eller høyere utdanning før ekteskapet (Wiik 2014).

Det finnes i tillegg noen nyere norske studier som har sett på konsekvenser av valg av ektefelle og senere arbeidsmarkedsdeltakelse. Brekke og Rogstad (2011) fant at norskfødte kvinner med innvandrerforeldre fra Pakistan, Tyrkia, Vietnam og India som giftet seg med en mann fra et land utenfor OECD, sjeldnere var aktive på arbeidsmarkedet enn de som hadde giftet seg med en mann fra et OECD-land. Men gitt det lave antallet kvinner som hadde giftet seg i perioden de så på (1995-2005), var denne forskjellen ikke statistisk signifikant. I tillegg til disse registerbaserte studiene av partnervalgene til norskfødte med innvandrerforeldre, er det gjort noen

kvalitative studier. Nadim (2014) dybdeintervjuet kvinner født i Norge med innvandrere foreldre fra Pakistan. Selv om mange av disse var i arbeid, var et gjennomgående tema i disse intervjuene at de ofte opplevde et press om å følge tradisjonelle kjønnsroller.

3.7. Forskjeller mellom samboerskap og ekteskap

I takt med at samboerskap har blitt mer vanlig, har stadig flere forskere og politikere stilt spørsmålet om samlivsformen best forstås som en midlertidig fase forut for ekteskap eller om samboerskap snarere er et uttrykk for et ønske om ikke å gifte seg. I denne siste forståelsen ses samboerskap som et alternativ til ekteskap. Siden begge samlivsformene har mange av de samme fordelene, som at husholdsutgifter og ansvar for barneoppdragelse deles på to personer, kan et bevisst valg om ikke å gifte seg for eksempel være ideologisk begrunnet. Samboerskap er allment akseptert i den norske befolkningen, selv i de tilfeller der samboerpar har felles barn. I 2001 var det kun 5 prosent som oppga at de foretrakk samboerskap av ideologiske grunner, en andel som har holdt seg stabil siden slutten av 1980-tallet (Noack og Seierstad 2003). Og selv om samboerskap til nå har vært mest populært blant personer med lavere utdanning og inntekt (Kravdal 1999), er det tegn som tyder på at særlig samboerpar med felles barn har blitt mer like sine gifte motparter når det gjelder sosioøkonomisk kjennetegn (Skrede, Seierstad og Wiik 2011).

Det er imidlertid fortsatt noen viktige forskjeller mellom samboerskap og ekteskap, og kartleggingen av slike forskjeller er viktig for å forstå seleksjonen inn i samboerskap. Slike forskjeller kan styre folks valg av samlivsform og påvirke selve samlivet når det først er etablert. I dette avsnittet tar vi for oss det vi vet om samboerskap som samlivsform i dagens Norge og forskjeller mellom samboerskap og ekteskap. Vi ser særlig på juridiske forskjeller, samt studier av samlivskvalitet i ekteskap og samboerskap, samboeres ekteskapsplaner og hva som skjer når samboere får barn.

3.7.1. Forskjeller i lovverket

Samboerskap har gått fra å være en «illegal» samlivsform fram til 1972 til i dag å være normativ atferd, særlig blant yngre (Syltevik, 2014). I tråd med samboerskapets sterke stilling og utbredelse i det norske samfunnet, har samlivsformen gradvis blitt likestilt med ekteskap i lovgivningen. Noack (2010) karakteriserer denne utviklingen i lovgivningen rundt samboerskap som «familiepragmatisk», en utvikling der lovgivningen tilpasses endringer i familieatferden. At utviklingen har skjedd uten stor offentlig debatt, gjør at den med rette kan kalles «en stille revolusjon» (Noack 2010).

Ved å analysere lovtekster, politiske dokumenter og debatter om samboerskap, ekteskap, enslige mødre og familie i perioden 1972 til 2010, viste Syltevik (2014) hvordan den økende anerkjennelsen av samboerskap etter 1972 skjedde på to nivåer, et «negativt» og et «positivt». Først kom den «negative» anerkjennelsen, hvor samboerne mistet en del fordeler de hadde hatt av til da i praksis å bli behandlet som enslige i lovgivningen. Særlig gikk dette ut over samboende mødre, som mistet en del fordeler dersom de for eksempel mottok sosialhjelp. Den «positive» anerkjennelsen, fra 1981, innebar at samboerne fikk egne rettigheter, eller mange av de samme rettigheter og plikter som gifte (Syltevik 2014).

Samboerpar med felles barn, samt samboere som har bodd sammen i to år eller mer, behandles som ekteskapslike samliv i lovverket i Norge. Til sammen defineres rundt tre av fire samboerpar i dag som ekteskapslike, enten ved at de er foreldre til ett eller flere felles barn eller i kraft av å ha bodd sammen i to år eller mer (Noack 2010). Disse samboerparene er i det store og hele likestilt med ektepar på de aller fleste områder, som sosialhjelp, pensjoner og skatt. Det er også få økonomiske incentiver til å gifte seg i den norske lovgivningen, slik som skattefordeler til gifte par. I noen tilfeller kan det være økonomisk lønnsomt ikke å

gifte seg, mens det i andre kan lønne seg å være gift, men måten disse reguleringene er utformet på gir lite grunnlag for strategiske valg (Noack 2010).

De største forskjellene mellom samboere og gifte, finner vi innen privatrett, og samboere må selv lage private avtaler seg imellom om for eksempel arv. Men også på dette området har lovgivningen i økende grad tilpasset seg «realitetene på bakken». Fra og med 2009 ble den norske arveloven endret slik at samboere med felles barn samt de som hadde bodd sammen i fem år eller mer, som i tillegg har et testamente, kan arve opptil 4G (Noack 2010).

Tabell 4. Rettsutviklingen for samboere 1970-2009

1970-tallet	
1972:	Konkubinataragrafen oppheves
1972:	Første eksempel på at samlivsstatus, ikke formell sivilstand blir avgjørende for offentlig ytelse (ugifte mødre mistet retten til stønad dersom de bodde sammen med barnets far).
1980-tallet	
	Ingen endringer av betydning
1990-tallet	
1991:	Første lov som direkte berører privatrettslig forhold mellom samboere. Samboere gis i spesielle tilfelle rett til å overta til markedspris felles bolig og innbo som helt eller delvis tilhørte den andre. Ikke skreddersydd for samboerne alene, omfattet også andre typer husstandsfellesskap.
1994:	Enslige forsørgere med særkullsbarn mistet retten til utvidet barnetrygd ved stabilt samboerskap. Tidligere gjaldt dette bare om en giftet seg.
1994:	Trygde- og skattemessig likestilling med ektepar for samboere med felles barn og samboere som tidligere har vært gift med hverandre.
1998:	Redusert grunnpensjon for barnløse par som levde i stabile samboerskap.
1999:	Enslige forsørgere med særkullsbarn mistet ved stabilt samboerskap retten til overgangsstønad og øvrige stønader beregnet på enslige forsørgere.
2000-tallet	
2002:	Samboere med felles barn fritatt for arveavgift.
2003:	Samboere gis anledning til å ta den andres slektsnavn forutsatt at de har felles barn, eller minimum to års varighet av samboerskap.
2006:	Fritak for arveavgift, gitt at samboerskapet hadde vært i minimum 2 år.
2007:	Obligatorisk mekling for samboerpar med mindreårige barn dersom de flytter fra hverandre.
2007:	Fritak for dokumentavgift ved overdragelse av felles bolig ved samlivsbrudd for samboer med felles barn eller minimum to års samlivsvarighet.
2009:	Legal arverett (minstearv) og rett til uskifte for alle samboere med felles barn, men disse rettighetene kan oppheves ved testamente. Arv ved testamente for samboerpar uten felles barn og med minst fem års samliv. Kan arve opptil fire gange grunnbeløpet i folketrygden (på bekostning av livsarvinger).

Oversikten er begrenset til de viktigste endringene, og viser til når de trådte i kraft. For en mer detaljert oversikt se kapittel 5.2 i NOU 1999: 25.

Kilde: Noack 2010: 213.

Som vist i tabell 4 (hentet fra Noack, 2010: 213), har samboerskap blitt stadig mer regulert i Norge. Mange av disse endringene i lovverket har funnet sted på 2000-tallet, som rettigheter og plikter knyttet til skatt, arv og foreldreskap. For eksempel fikk samboere automatisk foreldreansvar i 2006, men farskap må imidlertid fortsatt erklæres skriftlig av dem som ikke er gift. Fra 2003 kunne de ekteskapslike samboerne dessuten velge å bruke samme etternavn (Noack 2010). I tillegg har samboerne i sammenheng med innføring av ny adopsjonsrett i 2014 fått rett å adoptere barn sammen (Syltevik 2014). Men, selv om både gifte og samboende foreldrepar fra og med 2007 har måttet gå til mekling ved brudd, trenger ikke samboere å gå gjennom den obligatoriske separasjonsperioden på ett år som gifte par må før en eventuell skilsmisse. Samboere står i denne forstand friere til å gå ut av samlivet enn det gifte gjør. En annen viktig forskjell, er at samboere, uansett lengde av forholdet, ikke er pliktige til å forsørge partneren ved sykdom, slik som ektefeller må (Noack 2010).

I en undersøkelse fra 2003 ble respondentene stilt tre faktaspørsmål om lover og regler knyttet til samboerskap. Det første gjaldt hvorvidt et samboerskap hvor det er inngått en skriftlig avtale mellom ham og henne er juridisk likestilt med ekteskap. Det neste gjaldt om mannen automatisk får del i felles foreldreansvar for samboerparets barn. Til sist ble deltakerne spurt om et samboerskap som har vart i minst to år, gir samme sikkerhet som et ekteskap i tilfelle samlivet opphører. Etter

datidens, og dagens, regelverk var «nei» korrekt svar på alle de tre spørsmålene. 38 prosent av de spurte svarte riktig på alle spørsmålene. 37 prosent hadde to rette og 18 prosent ett rett svar (Lyngstad og Noack 2003). Om den norske befolkningen i dag har bedre kunnskap om lovgivningen rundt samboerskap er uvisst.

3.7.2. Hvilke samboere planlegger å gifte seg og å få barn?

Samboeres planer om å gifte seg er en viktig indikator på hvilken betydning samboerskap (og ekteskap) har i dagens Norge. Dersom de fleste samboere har planer om å gifte seg, tyder det på at samlivsformen i all hovedsak er en midlertidig fase forut for ekteskap. Sosioøkonomiske forskjeller i slike intensjoner er dessuten viktige for å forstå seleksjonen fra samboerskap inn i ekteskap.

Wiik, Bernhardt og Noack (2010) undersøkte i hvilken grad samboere i aldersgruppen 25-35 år har planer om å gifte seg, og hva som kjennetegner dem som regnet med å gifte seg i løpet av to år. Analysen var basert på norske og svenske intervjudata fra 2003, og forfatterne så på betydningen av sosioøkonomiske faktorer så vel som på hvor forpliktende og tilfredsstillende respondentene opplevde samboerskapet. En hypotese var at «kjærligheten» var blitt viktigere for ekteskapsplaner i en tid der individuelle valg tilsynelatende står sentralt. Litt under én av fem samboere i de to landene hadde planer om å gifte seg. Analysen viste at de som hadde universitetsutdanning og/eller en partner med høyere utdanning enn dem selv, i større grad enn andre samboerpar planla å gifte seg innen to år. Men det gjaldt også for dem som sa seg fornøyd med parforholdet og følte seg forpliktet av det. For menn var de materielle betingelsene viktigere enn for kvinner der «kjærligheten» så ut til å ha større betydning.

Det er imidlertid noen viktige kjønnsforskjeller i norske samboeres ekteskapsintensjoner. Reneflot (2006) brukte både data fra en representativ spørreundersøkelse av samboere under 45 år og kvalitative intervjuer med samboerpar 25-50 år til å se nærmere på grunner til å utsette giftermålet og ikke å gifte seg. Studien viste, for det første, at mennene var mindre villig til å gifte seg enn kvinnene. Blant de barneløse samboere fryktet menn at det å gifte seg ville presse dem inn i en forsørgerrolle, eller de var tvilende til å binde seg ytterligere. Kvinnene, derimot, trakk oftere fram kostnadene forbundet med et bryllup som en grunn for å utsette ekteskapet. Samboende fedre hadde ofte en grunnleggende negativ holdning til ekteskap. De oppgav også et generelt normativt press om å gifte seg som en viktig grunn til at de nølte.

Noack, Bernhardt og Wiik (2014) så på samboeres planer om å gifte seg i 8 europeiske land. Deres resultater viste at samboerne sjeldnere hadde planer om å gifte seg med sin nåværende partner i land der samboerskap var utbredt og akseptert, deriblant Norge, enn i land der samlivsformen var et marginalt fenomen, som Ungarn. I Norge hadde kun én av fem samboere i alderen 18 til 35 år planer om å gifte seg. Dette tyder på at samboerskap oftere er et alternativ til ekteskap i Norge og andre land der samboerskap er et etablert fenomen, sammenliknet med land der det å gifte seg fortsatt er vanligst. Tilsvarende brukte Hiekel, Liebroer og Poortman (2014) komparative data om ekteskapsplaner og holdninger til ekteskapet som institusjon til å forstå samboerskapets betydning i Europa. Også deres resultater tydet på at samboerskap oftere kan forstås som et alternativ til ekteskap i Nord-Europa enn i andre europeiske land.

Hvorfor velger de fleste par samboerskap på et tidspunkt i forholdet, når er samboerskap ikke lenger en passende måte å bo sammen på og hvorfor utsetter mange bryllupet? Gjennom 17 dybdeintervjuer med urbane par med barn i alderen 23-50 år søkte Syltevik (2010) å belyse disse spørsmålene. Mange av respondentene valgte samboerskap fordi det var en forpliktende, men samtidig ikke «for forpliktende», samlivsform som gav muligheter til å utvikle forholdet. Blant de gifte var overgangen fra samboerskap til ekteskap ofte forbundet med utvikling på andre livsområder, som avsluttet utdanning og overgang til fast jobb og foreldre-

skap. En viktig grunn til å gifte seg var økt sikkerhet for samlivet og barna. Samtidig nevnte de også at de ville heve samlivet til et høyere nivå og at det var et mål i seg selv. De som ikke hadde giftet seg, hadde derimot et ambivalent forhold til ekteskap. På den ene siden verdsatte de ekteskapet som et mål, på den andre siden forsvarte de sine egne samboerskap som verdifulle og at det å gifte seg ikke ville forandre forholdet nevneverdig. Samboerskap framstår dermed som en gradvis overgang med ulike betydninger i ulike situasjoner. Denne skiftende betydningen av samboerskap passer godt inn i «senmoderne» samfunn, hvor individuelle valg verdsettes høyt. «Å elske den andre» er det normative grunnlaget for et samliv i moderne samfunn og man skal ha muligheten til selv å velge den partneren man vil. Samboerskap gir muligheten til å prøve seg i en «privat» ramme før man eventuelt tar steget fullt ut og gifter seg senere (Syltevik 2010).

Perelli-Harris med kolleger (2014) brukte fokusgruppeintervjuer for å sammenligne sosiale normer om samboerskap og ekteskap i Australia og ni europeiske land. Hva er meningen med samboerskap, og i hvilken grad er samboerskap det samme som ekteskap, et forstadium til ekteskap eller et alternativ til å være enslig? Er meningen med samboerskap den samme i ulike land? Svarene fra deltakerne fra de ulike landene tydet på klare forskjeller mellom landene, men i alle landene var tre temaer framtrepende: forpliktelse, testing og frihet. Samboerskap er for det første en måte å teste ut forholdet og representerer i denne forstand frihet. Forskerne konkluderte at økningen i samboerskap ikke har reduserte ekteskapets betydning, men at samlivsformen snarere har blitt en måte å opprettholde ekteskapet som et ideal for langsiktig forpliktelse. I Norge så deltakerne samboerskap og ekteskap som likeverdige, også når barn var involvert. Ekteskap var imidlertid sett på som et symbol på kjærlighet, romantikk og et tegn på forpliktelse.

I mange europeiske land, inkludert Norge, er det blitt stadig vanligere å få barn utenom ekteskap. Skrede, Seierstad og Wiik (2011) så på utviklingen i foreldrenes samlivsstatus ved første felles barns fødsel i perioden 1987-2001, basert på registerdata. I løpet av analyseperioden har andelen av fødselskullene som har blitt født i samboerskap økt, mens andelen foreldre som er gift eller ikke bor sammen har sunket. Resultatene viser at foreldre som ikke lever i samliv ved første barns fødsel gjennomsnittlig er yngre, har kortere utdanning og lavere gjennomsnittsinntekt enn samboende foreldre. Forskjellene mellom gifte og samboende foreldre når det gjelder utdanning og inntekt, ble derimot mindre i perioden.

Perelli-Harris m.fl. (2012) brukte samlivs- og fruktbarhetshistorier fra elleve land i perioden 1970 til første halvdel av 2000-tallet og undersøkte hvorvidt kvinner som får barn i samboerskap gifter seg og i så fall på hvilket tidspunkt det skjer. De undersøkte også hvorvidt kvinner som ble gravide som samboere har større sannsynlighet for å gifte seg eller å gå fra hverandre. Selv om samlivsetablering og fruktbarhet utvikler seg langs ulike baner i ulike land, var under 40 prosent av alle kvinnene fortsatt samboere tre år etter første fødsel. Den høyeste andelen som fortsatt var samboere tre år etter fødselen fant de i Norge (39 prosent). Dette tyder på at fleste velger ekteskap når en skal oppdra barn.

3.7.3. Samlivskvalitet i samboerskap og ekteskap

Er ektefeller mer fornøyde og forpliktet til samlivet enn samboere? Og er det eventuelt det å gifte seg som er viktigst, eller er det snarere systematiske forskjeller mellom dem som velger den ene eller andre samlivsformen som gjør at de er forskjellige? En rekke studier fra USA har undersøkt disse spørsmålene, og funnet til dels store forskjeller i samlivskvalitet i de giftes favør (se Wiik, Bernhardt og Noack (2009) for litteraturgjennomgang). Finner man det samme mønsteret i Norge og andre Skandinaviske land, der samlivsformen er allment akseptert og utbredt og hvor det juridiske systemet i økende grad likestiller samboerskap og ekteskap?

Hansen, Moum og Shapiro (2007) brukte data fra den norske NorLAG-studien til å undersøke forskjeller i samlivskvalitet og psykisk tilfredshet mellom samboere og

gifte personer i alderen 40 til 59 år. Deres resultater bekreftet at samboere i denne aldersgruppen som ikke hadde vært gift tidligere, rapporterte lavere samlivskvalitet og subjektiv tilfredshet enn gifte. De fant imidlertid ingen forskjeller mellom de som var i postekteskapelige samboerskap, altså samboere som hadde vært gift tidligere, og de som var gift. Et av de første forsøkene på å besvare dette spørsmålet ved å bruke data fra mer enn ett land, ble gjort av Wiik, Bernhardt og Noack (2009). De brukte data om yngre samboere og gifte personer i alderen 25 til 35 år basert på representative spørreundersøkelser fra 2003 fra Norge og Sverige. Deres resultater viste at samboere generelt er mindre forpliktet, mindre fornøyd med sine samliv og at de oftere planlegger å oppløse samlivet enn gifte. Men de fant ingen forskjeller i samlivskvalitet og forpliktelse mellom de samboerne som hadde planer om å gifte seg, og personer som allerede var gift. Funnet gjelder også etter kontroll for en rekke variable som er korrelert med både valg av samlivsform og samlivskvalitet og forpliktelse som varighet av samlivet, antall barn samt egne og partnerens sosioøkonomiske ressurser. Dette funnet gjelder for både Sverige og Norge og bekrefter at yngre samboere også i Skandinavia er en sammensatt gruppe.

En nyere studie av Wiik, Keizer og Lappegård (2012) undersøkte om samboerskap og ekteskap er mer like i land der samboerskap er mer utbredt enn i land der samlivsformen er mindre vanlig. De brukte data fra GGS fra 8 land (Bulgaria, Frankrike, Tyskland, Ungarn, Norge, Romania, Russland og Norge). Resultatene bekreftet at samboere oftere hadde planer om å flytte fra hverandre og var mindre fornøyd med samlivet enn respondenter som var gift, også når det ble kontrollert for kjennetegn som barn, samlivets varighet og utdanning. Forskjellen mellom samboerskap og ekteskap var statistisk signifikante i alle land, men størst i Russland, Tyskland og Romania, og minst i Norge. Dermed støttes hypotesen om at forskjellene er størst i land der samlivsformen er minst vanlig.

En norsk studie undersøkte om også samboende fedre er mindre forpliktete fedre enn gifte fedre (Reneflot 2009a). Studien brukte data om fedre i alderen 23-47 år med barn i alderen 0 til 16 år, der ingen av fedrene hadde barn fra tidligere forhold. Studien tydet på at gifte fedre i større grad enn samboende fedre var enige i et utsagn om at barn trenger søsken. Dette resultatet kan i følge forfatteren tolkes i to retninger. For det første kan gifte fedre ha bedre kunnskap om hva barn trenger. Alternativt kan det være slik at gifte fedre forventer å få flere barn. I så fall er det en institusjonell forskjell mellom samboerskap og ekteskap, der det er en sterkere sammenheng mellom barn og ekteskap enn mellom barn og samboerskap.

3.7.4. Felles eller delt økonomi?

I tillegg til kjærligheten, blir stordriftsfordeler ofte trukket fram som en viktig grunn til at to personer velger å flytte sammen. Også boligetablering henger nær sammen med at unge personer etablerer seg i et samliv (Sandlie 2008), noe som nok kan forklare en del av den positive sammenhengen mellom sosioøkonomiske ressurser og samlivsinngåelse. Dette vil nok særlig gjelde yngre personer som kjøper bolig sammen for første gang. Om samboere og gifte deler økonomi i like stor grad, kan si noe om i hvilken grad partnerne binder seg til samlivet. Svært få norske studier har til nå sett på i hvilken grad samboere og gifte har delt eller felles økonomi.

I de senere år er det gjort mye for å likestille samboere og gifte på en rekke områder av økonomisk betydning for så vel samboerne selv som for samfunnet. Vår kunnskap om hvordan par i forskjellige typer samliv fordeler sine økonomiske ressurser seg i mellom har imidlertid vært mangelfull. Studier fra andre land tydet på at samboere i mindre grad enn gifte par slår sine ressurser sammen, men ikke alle disse analysene har tatt hensyn til hvor lenge samlivet har vart. Å ha barn forplikter og det binder husholdet sammen. Det er derfor mulig å forvente at hushold med barn vil ha en tettere og mer felles økonomi.

En studie av Lyngstad, Noack og Tufte fra 2011 brukte data om over 4000 gifte og samboere personer fra spørreundersøkelsen Framtidsplaner, familie og samliv fra

2003. I tråd med tidligere internasjonale studier bekreftet deres funn at samboere i mindre grad enn gifte slo sine økonomiske ressurser sammen, også i multivariate analyser der det ble kontrollert for relevante kjennetegn som alder, inntekt, utdanning og felles barn. Forskjellene mellom samboere og gifte var mindre dersom samboerne hadde planer om å gifte seg, men fortsatt hadde de mindre sannsynlighet for felles økonomi sammenliknet med gifte. Selv om samboerskap på mange måter kan virke "ekteskapslikt", tyder denne studien altså på at de to samlivstypene fortsatt ikke praktiseres likt.

En annen og noe ferskere studie av dette temaet i Norge, finner mer delt økonomi og eierskap blant ektefeller enn blant samboere i alderen 24 og 59 år (Brusdal, Borgeraas og Stamsø 2013). Forfatterne så både på økonomisk planlegging og organisering blant gifte og samboende, og de brukte data fra en landsrepresentativ nettbasert spørreundersøkelse med i overkant av 1000 respondenter. Resultatene deres tydet på at de fleste var fornøyd med organiseringen av husholdets økonomi, og mente at de var økonomisk likestilte. To forhold ser imidlertid ut til å ha betydning for hvordan økonomien er organisert, nemlig sivil status og alder. Resultatene tydet på et livsløp hvor man starter som samboende med individuell økonomi og senere inngår ekteskap der økonomien blir mer felles. Analysene viste videre at det var stor forskjell mellom samboere og gifte i andelene som eide bolig og hytte sammen: en stor andel av ekteparene hadde felleseie, mens dette ikke var så utbredt blant de samboende.

3.7.5. Samliv og helse

Norske helseundersøkelser har konkludert at enslige og barnløse dør tidligere og er mer syke enn gifte og samboende personer, særlig når de har barn (Kravdal, Grundy, Lyngstad og Wiik 2012; Zahl, Røgnerud og Strand 2003). Det er imidlertid store seleksjonseffekter, der de med god helse generelt er mer tilbøyelige til å inngå samliv og å få barn. De studiene som skiller mellom samboerskap og ekteskap finner generelt at de som er gift har bedre psykisk og fysisk helse enn samboere.

I en studie fra 2012 brukte Reneflot og Mamelund data fra Levekårsundersøkelsen 2005 om personer i alderen 20-64 år. De fant stort sett bare små forskjeller mellom samboere og gifte i selvrapportert livskvalitet. Derimot var samboere, uavhengig av tidligere sivilstand, mer tilbøyelige til å rapportere om alkoholproblemer enn gifte. Denne forskjellen mellom samboerskap og ekteskap når det gjelder alkoholbruk kan være en seleksjonseffekt, der de uten alkoholproblemer er mer tilbøyelige til å gifte seg. Alternativt kan det være slik at den sosiale kontrollen av alkoholkonsum er mindre blant samboerne enn gifte. Studien viste videre at samboere som hadde vært gift tidligere, oftere hadde lidd av depresjon enn gifte, noe forfatterne tolker som en effekt av skilsmissen. Generelt har de som lever i et samliv (både samboere og gifte) bedre livskvalitet enn enslige. Ellers kommer gruppen «skilte enslige» dårligst ut på en rekke områder, som depresjoner, angst, og bruk av narkotika (Reneflot og Mamelund 2012).

En ny studie brukte paneldata for perioden 1984-2008 fra Helseundersøkelsen i Nord-Trøndelag til å se på endringer i samlivsstatus og selvrapportert livskvalitet (Næss, Blekesaune og Jakobson 2015). Totalt hadde de data om sivilstand og samlivsstatus på to eller flere tidspunkt for over 57000 respondenter. Deres resultater bekreftet at den subjektive livskvaliteten økte rundt både inngåelsen av samboerskap og ekteskap, og at forskjellene mellom samlivstypene var små. Forskjellen i livskvalitet mellom dem som lever i et samliv og de enslige reduseres når de kontrollerer for relevante kontrollvariable, noe som bekrefter at det er seleksjon inn i samliv. Personer som er mer fornøyd med livet sitt, er i utgangspunktet mer tilbøyelige til å inngå et samliv og har lavere sannsynlighet for å ha opplevd et samlivsbrudd. Også Mastekaasa (2006) så på sammenhenger mellom samlivsstatus og psykisk helse. Selv om et stort antall studier har undersøkt sammenhengen mellom

sivilstand eller samboerskap på den ene siden og psykiske plager på den andre, var dette en av de første som eksplisitt så på denne sammenhengen blant unge mennesker. Teoretisk kan effekten av ekteskap forventes å variere med alder. Seleksjon inn i eller ut av ekteskap / samboerskap kan også ha ulike implikasjoner på ulike alderstrinn. Artikkelen bruker tverrsnittsdata om rundt 2300 norske studenter i alderen 19-30, og for nesten 1000 av disse fantes data fra to tidspunkter. Tverrsnittsanalyser bekreftet at det var en negativ sammenheng mellom å leve i et samliv og psykiske plager blant kvinnelige studenter. For mannlige studenter endres denne sammenhengen med alder: i den yngste gruppen er gifte /samboende menn mer bekymret enn de som bor alene, men blant menn over 23 år er sammenhengen motsatt. Analyser av paneldata bekreftet at tilbøyeligheten for å ha psykiske plager øker ved samlivsbrudd. Å gå fra å være enslig til å bli samboer/gift har imidlertid ingen betydning for respondentenes psykiske helse (Mastekaasa 2006).

Kravdal, Grundy, Lyngstad og Wiik (2012) brukte registerdata over alle nordmenn født 1935-1968 til å studere sammenhengen mellom personers fruktbarhets-historier, samt deres samlivsstatus og samlivshistorier, og dødelighet. Resultatene tydet på at forholdet mellom barnefødsler og dødelighet er betinget av den bredere familiesituasjonen, slik som om eller hvor lenge personen har levd med den andre forelderen (og derfor barnet), og om noen av deres barn er stebarn. Nærmere bestemt viste denne studien at barnløse, aldri-gifte menn og kvinner hadde rundt tre ganger så høy dødelighet som de som var gift og hadde to eller flere barn. Fordelen av å ha minst to barn var minst blant menn som skilte seg før deres eldste barns tiende bursdag. Å ha stebarn hadde derimot ingen sammenheng med dødelighet for personer uten biologiske barn, men dødeligheten var høyere blant dem med stebarn enn blant dem med flere biologiske barn. Forfatteren peker på at disse resultatene antakelig gjenspeiler langsiktige fysiologiske effekter av svangerskap og sosiale effekter av foreldreskap og (tidligere) familiesituasjon. Dessuten peker forfatterne på at faktorer som selekterer personer inn i ulike familieløp også påvirker helsen.

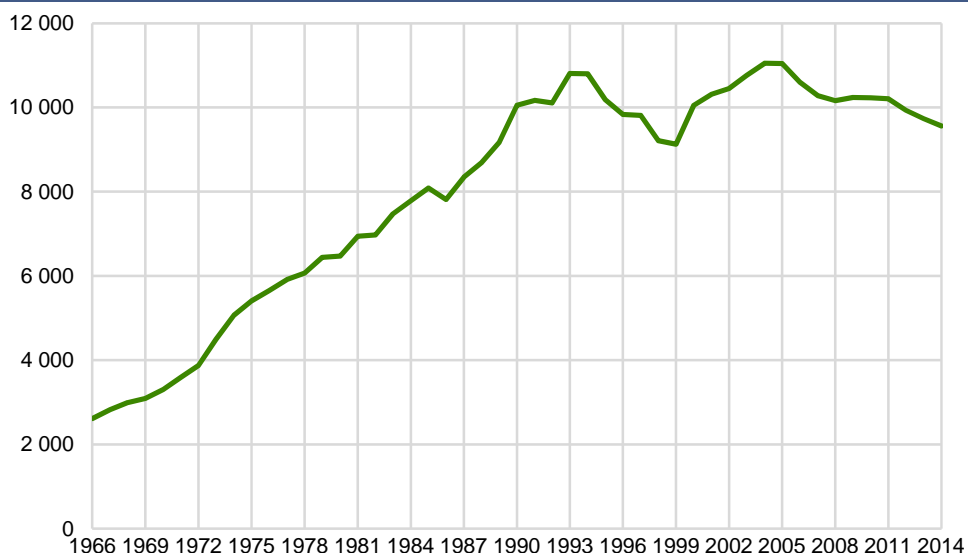
3.8. Oppløsning av samliv

I denne delen ser vi på løpende statistikk og nyere norske forskningsresultater rundt temaet oppløsning av samliv. Mesteparten av studiene som finnes på dette feltet har kun sett på oppløsning av ekteskap, det vil si skilsmisser.

3.8.1. Utviklingen i antall skilsmisser og skilsmisserater

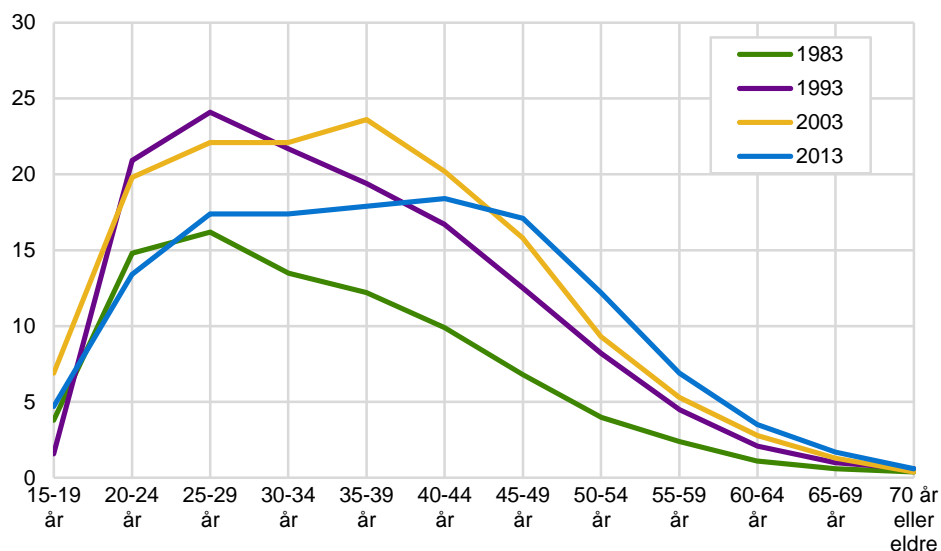
Antall skilsmisser har økt kraftig fra midten av 1960-tallet (2600 skilsmisser per år) fram til begynnelsen av 1990-tallet (over 10000 skilsmisser per år). Ved midten av 1990-tallet gikk antallet midlertidig ned, og siden 2000 skiller om lag 10000 par seg hvert år i Norge (se figur 23).

Fram til 2000-tallet økte skilsmissehyppigheten i takt med antall skilsmisser, som måles ved antall skilsmisser i et år per 1000 gifte og separerte. På 1980 og 1990-tallet var skilsmissehyppigheten for kvinner høyest i aldersgruppen 20-29 år. I de siste årene har skilsmissehyppigheten økt mest blant dem i tretti- og førtiårene. Dermed har toppunktet for skilsmisser forflyttet seg noe lenger ut i livsløpet. I dag er skilsmissehyppigheten om lag den samme for alle kvinner fra 25 til 50 år (se figur 24). Er underliggende årsak til denne utviklingen er økningen i ekteskapsalderen, som medfører at alderen ved en eventuell skilsmisse har forskjøvet seg.

Figur 23. Antall skilsmisser per år. 1966-2014

Kilde: Statistisk sentralbyrå

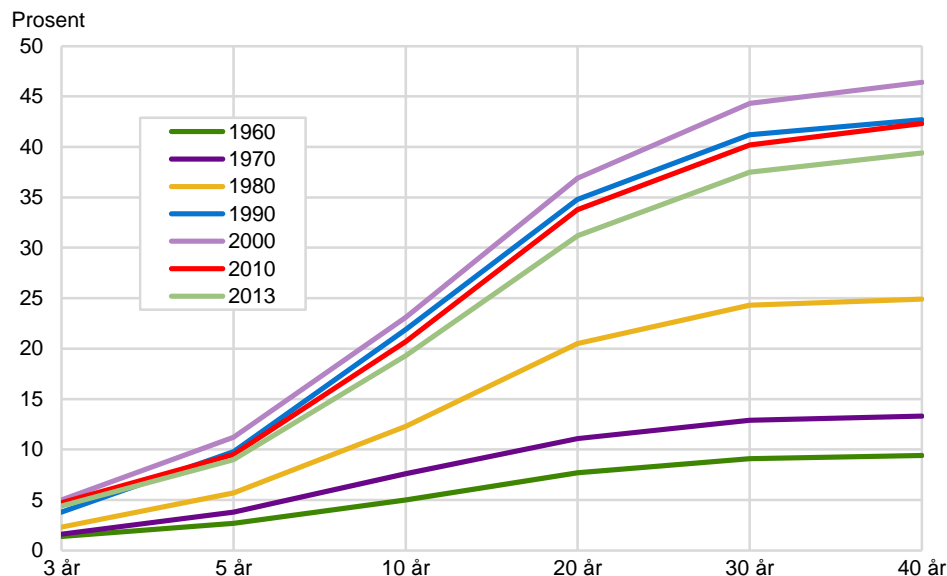
Siden 2005 har skilsmissehyppigheten for kvinner i alle aldersgrupper gått ned fra 12,9 til 10,8 i 2013. Hva som ligger bak denne nedgangen, er ennå ikke analysert i detalj. Spesielt blant kvinner under 40 år har skilsmisseratene gått ned (se figur 24). Det kan bety at kvinnene som gifter seg er en mer selektert gruppe enn tidligere. Samtidig har nok samboerskapets økende utbredelse, særlig blant de yngste, bidratt til å øke seleksjonen inn i ekteskap. Det vil si at bare par som i utgangspunktet er relativt sikre på forholdet sitt, velger å gifte seg.

Figur 24. Skilsmisserater i ulike aldersgrupper. Antall skilsmisser per 1000 gifte og separerte. Kvinner. 1983-2013

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Basert på skilsmisseratene i et gitt år kan man beregne andelen ekteskap som vil bli oppløst, forutsatt skilsmisseraten som i det enkelte året (se figur 25). Beregnet på denne måten, er andelen skilte blant ektefeller som giftet seg i 1960 under 10 prosent 40 år etter bryllupet. I takt med økende skilsmisserater i årene deretter, stiger den beregnede andelen skilte i de senere ekteskapskohortene. Det er beregnet at rundt en fjerdedel av de som giftet seg i 1980, er skilt 40 år senere. Den høyeste beregnede andelen skilte 40 år etter ekteskapet, finner en for ekteskapskohorten 2005 (50 prosent). Siden skilsmisseratene gikk ned i årene deretter, er det regnet ut at 39,8 prosent av alle inngåtte ekteskap i 2013 vil ende i skilsmisse 40 år etter bryllupet dersom skilsmissemønstre fra 2013 holder seg stabilt.

Figur 25. Andel ekteskap som vil bli oppløst, forutsatt skilsmissemønster som i det enkelte år. Menn og kvinner. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå

3.8.2. Samlivsbrudd i ekteskap og samboerskap

I takt med at samboerskap har blitt mer populært, og stadig flere barn har foreldre som er samboere, er det et økende behov for kunnskap om oppløsning av samboerskap. I en rapport fra 2001 ble det anslått at separasjonsstatistikken basert på skilsmisser bare fanget opp to tredjedeler av de barna som faktisk opplevde at foreldrene flyttet fra hverandre i 1999 (Byberg, Foss og Noack 2001).

I Norge har samboerpar med felles barn blitt registrert som en egen kategori i Familiestatistikken siden 1987. Men statistikken inneholder ikke samboerpar uten felles barn. Dermed fins det per i dag ingen offisielt publisert statistikk over samlivsbrudd blant samboerne i Norge. Publisert forskning på feltet viser at samboere langt oftere går fra hverandre enn gifte (Lyngstad og Jalovaara 2010). Årsaken kan være at samboerskap for mange par er en form for «prøveekteskap», som bare blir omgjort til et ekteskap hvis partneren viser seg å være «den rette». Samtidig vil samboerpar som er fortsatt i «prøvetiden» og la være å gifte seg, bidra til at flere samboere enn gifte føler seg mindre forpliktet av forholdet. I tillegg kan man anta at for eksempel religiøse og verdikonservative personer, som har mindre aksept for samboerskap og skilsmisse enn folk flest, oftere gifter seg og dermed bidrar til å gjøre gruppen gifte mer robust. Det betyr at det er flere seleksjonsmekanismer inn i ekteskapet, som kan bidra til at bruddhyppighet blant gifte er lavere enn blant samboere. I tillegg kan den formelle forpliktelsen og sosiale markeringen av et ekteskap, gjøre terskelen for skilsmisse høyere enn for brudd av samboerskap.

Basert på data fra to surveyundersøkelsene fra 1998 og 1997, finner Texmon (1999) at den estimerte overrisiko for oppløsning av samboerskap relativt til ekteskap er i overkant av fire (4,1). Forskjellen blir noen mindre hvis man bare ser på par med barn. Her viser resultatene at risiko for samlivsoppløsning for samboere med barn er drøyt tre ganger (3,2) så stor som for gifte med barn (Texmon 1999). Basert på registerdata som omfatter samboerpar med felles barn, finner Byberg m.fl. (2001) et lignende mønster. De konkluderer at samboerpar med barn flytter hyppigere fra hverandre enn ektepar med barn. Det gjelder uansett partners alder, men forskjellen er spesielt stor blant de yngste parene. Bruddhyppigheten for samboere der hun var 20-24 år, var 163 av 1 000 par. Det var godt og vel fire ganger mer enn separasjonsraten for jevngamle gifte par. Det hører imidlertid med at samboerpar med så høy bruddfrekvens utgjorde mindre enn en tiendedel av alle

samboerpar med felles barn på dette tidspunktet. For par i alderen 30 til 45 år var bruddhyppigheten om lag dobbelt så stor som blant gifte i samme alder.

Også Jensen og Clausen (2003) konkluderer med at samboerpar har høyere risiko for brudd enn gifte par. De brukte intervjudata om tre fødselskohorter av norske barn født 1980, 1986 og 1992, og analyserte risikoen for at de ville oppleve at foreldrene flyttet fra hverandre. Selv om andelen barn med samboende foreldre økte kraftig fra eldste til yngste kohort, ble ikke risikoen for å oppleve foreldrebrudd mindre for barn av samboere sammenliknet med barn som hadde gifte foreldre.

En internasjonal studie basert på surveydata fra slutten av 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet tyder på at utbredelsen av samboerskap i de enkelte landene har betydning for forskjellene i bruddrisikoen mellom samboerne, samboer som senere har giftet seg og ektefelle som har giftet seg direkte (Liefbroer og Dourleijn 2006). Generelt sett er bruddsannsynlighet lavest blant par som har giftet seg direkte og høyest blant samboerpar. Men spesielt forskjellene mellom direkte gifte og gifte etter samboerskap er lavere hvis samboerskap er mer utbredt i et land. I Norge har ifølge denne studien samboere som senere giftet seg den laveste bruddsannsynligheten, men forskjellen til direkte gifte er små, mens samboere har en betydelig høyere bruddrisiko (Liefbroer og Dourleijn 2006).

3.9. Hvilke par går oftest fra hverandre?

Som nevnt, spiller ulike seleksjonsmekanismer en rolle ved inngåelse av samboerskap og ekteskap. Dermed er det vanskelig å identifisere direkte kausale årsaker for samlivsbrudd. Forskning på feltet viser først og fremst i hvilken grad forskjellige bakgrunnsvariabler er korrelert med samlivsbrudd. Siden data om samboere og brudd i samboerskap ofte ikke er tilgjengelig, fokuserer de fleste studier på ulike forhold som øker eller minsker risikoen for skilsmisser.

3.9.1. Sosioøkonomiske forskjeller i samlivsbrudd

Basert på norske registerdata om alle inngåtte første ekteskap i perioden 1980 til 1999, undersøker Lyngstad (2004) betydningen av utdanning for samlivsbrudd. Han tar hensyn til utdanningsnivået til begge ektefeller ved giftermålet og utdanning som tas senere, samt foreldrenes utdanningsnivå. Det kan tenkes at homogami eller likhet i utdanningsnivå blant partnere senker risikoen for skilsmisse. Resultatene viser derimot at skilsmisserisikoen ikke øker betydelig hvis ektefellene har ulikt utdanningsnivå. Ifølge analysene har ektefellenes utdanningsnivå en sterk betydning for skilsmisserisikoen: jo høyere deres utdanningsnivå er, desto lavere er skilsmisserisikoen. Et ektepar som ikke har fullført videregående utdanning, har en mer enn firedobbelts skilsmisserisiko sammenliknet med et par hvor begge har en høyskoleutdanning. Interessant nok finner Lyngstad (2004) at hvis minst en av ektefellene oppnår et høyere utdanningsnivå etter giftermålet, øker skilsmisserisikoen. Han konkluderer at å være under utdanning kan være en stressfaktor for et ekteskap, men det kan også tenkes at en av partnerne velger å ta mer utdanning i påvente av skilsmissen.

I motsetning til egen utdanning, har foreldrenes utdanning en positiv sammenheng med skilsmisserisikoen. Det betyr at ektefeller med høyt utdannede foreldre er mer tilbøyelige til å skille seg enn ektefeller hvor foreldrene ikke har høy utdanning. Forfatteren følger dette opp i en senere studie og undersøker tre forklaringsmodeller som kan ligge bak denne sammenhengen (Lyngstad 2006). For det første kan det tenkes at de med høyt utdannede foreldrene oftere bor i urbane strøk og at en urban omgivelse ligger bak den høyere skilsmisserisikoen. For det andre er det mulig at betydning av utdanning har forandret seg over tid og dermed kan samspillet mellom foreldrenes utdanningsnivå og foreldrenes skilsmisse være ulik sammenhengen mellom egen utdanning og skilsmisserisikoen. Den tredje sammenheng kan være økonomisk: siden barn av høyt utdannede foreldre kan regne med mer støtte etter en skilsmisse, kan det hende at de har en lavere terskel for å skille

seg. Resultatene viser derimot at effekten av foreldrenes utdanning på skilsmisse ikke har noe sammenheng med bosted, foreldrenes samlivshistorie eller foreldrenes økonomiske ressurser. Forfatteren konkluderer derfor at par der begge har høyt utdannede foreldre er ulike fra andre par. Det kan være at de tilhører en kultur med liberale verdier eller at par med høyt utdannede foreldre er mindre religiøse enn andre par, begge forhold som henger sammen med høyere aksept for skilsmisse.

Studien av Lyngstad (2004) viser også at alder ved giftermål og aldersforskjellen mellom ektefellene er korrelert med skilsmisserisikoen. Å gifte seg i ung alder, øker skilsmisserisikoen for både kvinner og menn. Også en stor aldersforskjell mellom ektefellene har en lignende sammenheng med risikoen for å skille seg. Hvis ektemannen er minst fire år eldre enn hans kone, øker skilsmisserisikoen med 21 prosent og risikoen øker med 44 prosent, hvis hun er minst fire år eldre en han.

3.9.2. Sosialt miljø og samlivsbrudd

To studier ser på sammenheng mellom sosialt miljø og samlivsbrudd. Wetlesens (2014) kvalitative studie er basert på samlivshistorier til 19 kvinner fra arbeiderklassen og lavere middelklasse, som traff sin partner på 1960 og 1970-tallet. Studien fokuserer på betydning av møtested for paret og hun skiller mellom par som traff hverandre på kvinnens oppvekststed og de som møtte hverandre andre steder. Forfatteren anser par som treffer hverandre på hjemmestedet som homo-game, siden de begge har lik bakgrunn i kraft av å komme fra det samme lokalsamfunnet. Livshistoriene til de 19 kvinner viser at de som straff sin ektefelle på hjemmestedet stort sett hadde varige og gode parforhold. Derimot har de fleste kvinner som traff sin mann utenfor hjemmestedet skilt seg senere. Forfatteren påpeker også at betydningen av lokalsamfunnet og offentlig rom som møtested for par kan være annerledes i dag enn i 1960 og 1970-tallet.

Basert på registerdata over alle inngåtte første ekteskap i perioden fra 1980 til 1999, undersøker Lyngstad (2011) betydning av lokal kontekst for skilsmisserisikoen. Han følger ekteskapene fram til 2003 eller en eventuell skilsmisse og inkluderer en rekke mål på kommunenivå i multivariate forløpsmodeller. Resultatene viser en betydelig variasjon i skilsmisserisikoen mellom kommunene. Risikoen er høyere i større byer, men det henger ikke sammen med befolkningstettheten, som det kontrolleres for i modellene. Kjønnfordelingen, som måler antall potensielle partnere, er ikke positivt korrelert med skilsmisserisikoen, snarere tvert imot. Økonomiske faktorer på kommunenivå, som gjennomsnittlig inntekt eller arbeidsledighet, er heller ikke korrelert med skilsmisserisikoen. Derimot er et gjennomsnittlig høyere utdanningsnivå på kommunenivå korrelert med en nedgang i skilsmisserisikoen. Lyngstad påpeker at observerte kommunale variabler korrelerer med andre uobserverte variabler på samme nivå. Derfor er det viktig å inkludere så kalte faste-effekter på kommunenivå for å kontrollere for slike uobserverte egenskaper.

3.9.3. Helse og samlivsbrudd

En studie basert på paneldata fra Helseundersøkelse i Nord-Trøndelag (HUNT) undersøker sammenhengen mellom begge partnernes helse, helseatferd og skilsmisserisikoen (Fartein, Gustavson, Røysamb og Tambs 2015). Seks indikatorer på helseproblemer blir anvendt (dårlig subjektiv helse, psykisk lidelse, fedme, røking, alkoholkonsum og lite fysisk aktivitet) og resultatene viser at alle unntatt fedme er korrelert med høyere skilsmisserisiko. Hvis ektefellene har lignende utfall på disse indikatorene, også i negativ forstand, reduseres risikoen for skilsmisse. Dermed er skilsmisserisikoen høyest blant ektepar hvor bare en av ektefellene helseproblemer, fulgt av par hvor begge har dårlig helse og skilsmisserisikoen er minst blant ektefeller uten helseproblemer.

En studie av Lyngstad (2013), basert på registerdata, ser på sammenheng mellom å oppleve det å miste et barn og skilsmisserisikoen. Resultatene viser at foreldrene som har mistet et barn har en høyere skilsmisserisiko enn foreldrene som ikke

måtte gå gjennom en slik skjebnesvanger begivenhet. Dette gjelder også for foreldrene med flere barn og foreldre som får et barn til etter de hadde mistet ett barn.

3.9.4. Overføring av skilsmisse mellom generasjoner

Et gjennomgående funn i forskning om skilsmisse er at skilsmisserisikoen er høyere hvis en av partnere har foreldre som er skilt (Lyngstad og Jalovaara 2010). Også en nyere studie basert på norske data ser på en slik intergenerasjonell overføring av skilsmisse (Lyngstad og Engelhardt 2009). Forfatterne følger opp alle inngåtte første ekteskap i perioden 1980-2002 (323479 ekteskap) fram til 2003 og undersøker hvilken betydning foreldrenes skilsmisse og egen alder ved foreldrenes skilsmisse har for egen skilsmisserisiko. Resultatene viser at også i Norge er skilsmisserisiko høyere hvis minst en av partnere har skilte foreldre. Foreldrenes skilsmisse har høyere betydning for kvinner enn for menn. Det samsvarer med funn fra tidligere forskning som har vist at det oftest er kvinnen som tar initiativ til skilsmissen. Resultatene tyder dermed på at døtre som har opplevd at deres mor har skilt seg, har en lavere terskel for å skille seg selv senere i livsløpet. Risikoen for skilsmisse går ned med økende alder ved foreldrenes skilsmisse, det vil si hvis barnet er eldre når foreldrene skiller seg, går skilsmisserisikoen for barnet ned. Denne nedgangen etter alder ved foreldrenes skilsmisse er sterkere blant kvinner enn blant menn. At mor eller far gifter seg på nytt, er ikke korrelert med barns skilsmisserisiko.

Basert på svenske paneldata fra spørreundersøkelser, ser Gähler, Hong og Bernhardt (2009) på mulige årsaker bak den intergenerasjonelle overføringen i skilsmisse. Ved siden av foreldrenes skilsmisse, kontrollerer de for forskjellige livsløpsindikatorer, sosioøkonomisk bakgrunn og holdninger til skilsmisse så vel som forpliktelse til samlivet. Hver enkelt av disse kontrollvariablene reduserer sammenheng mellom foreldrenes og egen skilsmisseatferd, men først når alle kontrollvariablene er inkludert samtidig i modellen, er denne sammenhengen ikke lenger signifikant. Derfor konkluderer forfatterne at det er ikke en bestemt mekanisme som er utslagsgivende, men at det handler seg om en slags felles effekt. Hvis personer med skilte foreldre ville delt samme bakgrunn, atferd og verdiene som personer med foreldrene som ikke er skilt, ville det ikke lenger vært en forskjell i deres skilsmisserisiko. I tillegg viser denne studien at foreldre med små barn har en lavere skilsmisserisiko enn barnløse eller ektefeller med eldre barn.

Med økende bruddrater er det også flere personer som har erfaring fra to eller flere samliv. Her viser forskningen at skilsmisserisikoen for andre ekteskap er høyere enn for første ekteskap (Lyngstad og Jalovaara 2010). Resultater fra en studie basert på norske registerdata tyder på at seleksjon ut av første ekteskap og inn i et andre ekteskap er en viktig del av denne høyere risikoen (Poortman og Lyngstad 2007).

3.9.5. Betydningen av barn for samlivsbrudd

De aller fleste studier av skilsmisse kontrollerer for om par har barn eller ikke (Lyngstad og Jalovaara 2010). I Norge fant for eksempel Lyngstad (2004) at det å ha små barn minsker skilsmisserisikoen sammenlignet med barnløse par, men bruddrisikoen stiger med det yngste barnets alder. Sammenlignet med ektefeller som fikk sitt første barn før bryllupet, er skilsmisserisikoen til ektefeller som ble foreldrene etter bryllupet lavere. Dersom en eller begge ektefeller har barn fra et tidligere forhold, øker imidlertid risikoen for skilsmisse (Lyngstad og Jalovaara 2010).

Siden flertallet av første fødsler i Norge er blant samboere, er det mulig at bare spesielt stabile norske par velger å gifte seg før de får sitt første barn. Basert på norske registerdata undersøker Goplen (2014) forskjeller i bruddfrekvenser mellom samboere med og uten felles barn i perioden 2005 til 2012. Resultatene viser en forhøyet bruddrisiko blant samboere uten barn sammenlignet med samboere med

barn. Bruddrisikoen var nesten 60 prosent høyere blant samboere uten barn enn blant samboere med barn når hele analyseperioden ble undersøkt. Blant samboere med barn hadde de med fire eller flere barn høyest bruddrisiko. Deretter fulgte de med ett barn, så de med to barn, mens samboere med tre barn hadde den laveste bruddrisikoen av alle samboere som ble undersøkt.

Det er også et spørsmål hvorvidt betydning av barn for samlivsbrudd har endret seg over tid. Vinberg, Hart og Lyngstad (2015) undersøker dette basert på data fra en spørreundersøkelse (LOGG 2007) og registerdata om fruktbarhetsutfall. Studien inkluderer samlivsbrudd blant samboende og gifte par i perioden 1970 til 2007, og resultater for perioden samlet viser at par med felles barn har signifikant lavere bruddrisiko enn barnløse par, men det er stor variasjon etter barnas alder og antall barn. I tråd med resultatene til Lyngstad (2004), finner Vinberg med kolleger (2015) at par med veldig små barn har lavest bruddrater. Forskjellen i bruddrater mellom par med og uten felles barn er hovedsakelig stabil over tid. Den absolutte bruddraten øker markant over tid både for par med og uten barn. Bruddratene øker raskere for par med eldre barn. Sammenliknet med par uten felles barn, har par med yngre barn blitt mer stabile over tid.

3.9.6. Skilsmisse blant likekjønnede par

Forskningen om samlivsbrudd omtalt hittil omfatter bare samlivsbrudd blant ulikekjønnede par. Siden likekjønnede par i Norge har fått rettigheten til å registrere sitt partnerskap og senere å gifte seg på lik linje med par bestående av en kvinne og en mann, er det også relevant å undersøke skilsmisserisikoen blant disse likekjønnede par. Her viser forskningen at registrerte partnerskap og likekjønnede ekteskap har en høyere skilsmisserisiko enn ekteskap mellom en mann og en kvinne. Studien av Andersson m.fl. (2006) er basert på registerdata fra Norge og Sverige og deres analyser viser i tillegg at bruddrisikoen er spesielt høyt blant kvinnelige likekjønnede par. Wiik, Seierstad og Noack (2014) analyserer alle registrerte partnerskap og likekjønnede ekteskap som ble inngått i Norge i perioden fra 1993 til 2010 (3 422) og sammenligner dem med ulikekjønnede ekteskap fra samme periode (407 492). Resultatene bekrefter at likekjønnede par fortsatt har høyere skilsmisserisiko enn ulikekjønnede par. Blant likekjønnede par har kvinneparene betydelig høyere skilsmisserisiko enn mannlige par. Forfatterne finner ingen endringer i disse forskjellene over tid. Veldig få studier har sett på sammenhengen mellom det å ha barn og skilsmisse blant likekjønnede par. I perioden 1993-2001 var det i Norge bare 6 prosent av de likekjønnede parene som hadde ett eller flere felles barn mot 18 prosent i perioden 2002-2010. Sett under ett hadde likekjønnede par med felles barn lavere skilsmisserisiko enn dem uten barn. Skilles det mellom mannlige og kvinnelige likekjønnede par finner man imidlertid at det å ha barn øker skilsmisserisikoen blant mannlige par (Wiik, Seierstad og Noack 2014).

3.9.7. Skilsmisse blant innvandrere og deres barn

En rapport fra 2015 sammenligner forskjeller i skilsmisser blant ektepar der én eller begge ektefellene var innvandrere, én eller begge ektefellene var norskfødte med innvandrerforeldrene og par der ektefellene var uten innvandringsbakgrunn (Wiik 2015). Analysene er gjort med grunnlag i registerdata over alle ekteskap inngått i perioden 1990 til og med 2011, der ektemannen var født mellom 1972 og 1989 (i alt 139 861 par). Det var ingen statistisk signifikante forskjeller i skilsmisserisikoen mellom par der begge ektefeller var norskfødte med innvandrerforeldre og par uten innvandrerbakgrunn, mens par der begge ektefeller var innvandrere var mindre tilbøyelig til å skille seg. Også par der én av ektefellene var norskfødt med to innvandrerforeldre og den andre var innvandrer var mindre tilbøyelige til å skille seg enn par der begge ektefellene var uten innvandrerbakgrunn. Norskfødte med innvandrerforeldre som hadde giftet seg med en person uten innvandrerbakgrunn, hadde derimot høyere skilsmisserisiko enn par der begge var uten innvandrerbakgrunn. Analysene viste også at utdanning har ulik betydning for skilsmisserisiko for de forskjellige parkonstellasjonene. Blant ektepar der begge

hadde innvandrerbakgrunn, var de parene der bare kvinnen hadde fullført en høyere utdanning mer tilbøyelige til å skille seg enn par der ingen av ektefellene hadde fullført en universitets- eller høyskoleutdanning.

3.10. Konsekvenser av samlivsbrudd

Et samlivsbrudd innebærer at partnere flytter fra hverandre. I de tilfellene der paret har felles barn, bor de etter foreldrenes samlivsbrudd normalt enten fast med en av foreldrene eller vekselvis i begge foreldrehjem. Hvordan dette praktiseres blant foreldrene som opplever samlivsbrudd i Norge og hva slags konsekvenser det har, er dokumentert i flere rapporter basert på data fra "Undersøkelsene om samvær og bidrag" fra 2002, 2004 og 2012 (for en oversikt med resultater fra alle tre undersøkelsene og prosjektet, se Lyngstad, Kitterød og Nymoen 2014). Andelen som velger delt bosted, altså at foreldrene deler den daglige omsorgen for barnet seg imellom og at barnet bor fast hos hver av dem, har økt fra 8 prosent i 2002 til om lag 25 prosent i 2012. Samtidig har andelen hvor barnet bor fast hos mor sunket fra 84 prosent i 2002 til 66 prosent i 2012, mens andelen hvor barnet bor fast hos far har ligget mer eller mindre stabilt på 7 til 8 prosent.

Ved siden av den konkrete bo-ordningen foreldrene velger for barna, kan et samlivsbrudd ha ulike konsekvenser for de involverte familiemedlemmene og norsk forskning har belyst noen av disse i løpet av de siste årene.

3.10.1. Utviklingen i levekår etter samlivsbrudd

Forskning om økonomiske konsekvenser av samlivsbrudd viser at både kvinner og menn får dårligere økonomi etter et samlivsbrudd, men at det likevel finnes viktige kjønnsforskjeller. For Norge bruker Strand (2012) data fra levekårsundersøkelsene og finner at etter et samlivsbrudd er menns inntekt i større grad basert på yrkesdeltakelse enn kvinners inntekt. Overføringer fra staten til enslige forsørgere, som i hovedsak er kvinner, utjevner dermed kjønnsforskjellene i inntektstap etter samlivsbrudd.

En ny studie basert på registerdata fra årene 1992 til 2008 ser på sammenheng mellom skilsmisse og sykefravær blant parene som har gått fra hverandre (Dahl, Hansen og Vigenes 2015). Resultatene viser at seks år før en senere skilsmisse, hadde fraskilte foreldrene ikke et annet mønster i sykefraværet enn par som ikke har gått fra hverandre. Men året før skilsmissen økte sykefraværet seg og toppet seg i skilsmisseåret blant parene med et samlivsbrudd. Året etter skilsmissen falt sykefraværet igjen, men ikke til det samme nivået som flere år før skilsmissen.

Næss, Blekesaune og Jakobsen (2015) bruker paneldata fra HUNT og undersøker hovedsakelig generelle forandringer i livskvalitet, men også sammenheng mellom samlivsopløsninger og livskvalitet. Resultatene tyder på at personer som er mer fornøyd med livet sitt, ikke bare er mer tilbøyelige til å inngå et samliv, men også har mindre risiko for å oppleve et samlivsbrudd. Omvendt er den selvrapporterte livskvaliteten spesielt lav blant skilte, men det er til dels følge av en seleksjonseffekt, siden personer med lav livskvalitet har høyere sannsynlighet for å skille seg. Lavest er livskvaliteten blant unge skilte menn og enkemenn. Når det gjelder unge skilte menn, er det mulig at skilsmissen bare skjedde kort tid i forveien av datainnsamlingen og dermed har en sterk påvirkning på livskvaliteten. Som tidligere nevnt er det oftest kvinnen som tar initiativet til bruddet. For de fleste øker livskvaliteten igjen etter hvert, og en stor andel gifter seg også på nytt.

Studien av Mastekaasa (2006) viser, som nevnt ovenfor, at overgangen fra å være enslig til samboer eller gift, har liten betydning for psykisk helse. Derimot øker tilbøyeligheten til å ha psykiske plager rundt et samlivsbrudd.

3.10.2. Hvordan går det med barn etter foreldrenes samlivsbrudd?

En del andre studier ser på ulike konsekvenser for barn av par som velger å gå fra hverandre. Breivik og Olweus (2006) fokuserer på mulige skoleproblemer, sosiale

problemer, risikoatferd (stoffmisbruk, alkohol og røyking), psykiske problemer som ADHD, angst og depresjoner og mobbing blant skolebarn fra 5. til 9. klasse, basert på data fra en spørreundersøkelse blant elever i Bergen. De sammenligner barn som lever med begge biologiske foreldrene og barn som har opplevd samlivsbrudd og lever med sin mor (og uten stefar) ved intervjuutspunktet. Resultatene viser at barn som har opplevd samlivsbrudd har en høyere relativ risiko på alle utfallene. I tillegg diskuterer forfatterne om konsekvensene av samlivsbrudd er like i Norge og USA. Her støtter forfatterne seg på resultater fra lignende forskning fra USA. I hovedsak er den negative sammenheng mellom samlivsbrudd og disse utfallene veldig lik i de to landene. Forfatterne påpeker at det er uventet, hvis man tar i betraktning at enslige mødre i Norge har mindre økonomiske problemer enn lignende familier i USA. En mulig forklaring er at ikke bare et absolutt fattigdomsmål er avgjørende her. Sammenlignet med andre familier har også enslige mødre i Norge mindre økonomiske ressurser og de kan oppleve at de ikke kan holde den standarden andre har rundt dem eller de ønsker å opprettholde i utgangspunkt. Dette kan gå utover barnas psykiske helse og skolepresentasjoner.

Basert på norske registerdata som omfatter barn født i årene 1975 til 1979 med skilte foreldrene, undersøker Kalil, Møgstad, Rege og Votruba (2011) hvorvidt fars fravær har en effekt på barns skoleresultater. De skiller mellom 46 regioner i Norge og hvis far var hovedsakelig bosatt i samme region som barnet, regnes det som nær. Omvendt regnes far som fraværende, hvis han har bodd 10 prosent eller mindre av tiden etter skilsmissen i samme region som barnet. Basert på forfatternes definisjon bodde rundt 85 prosent av fedrene nær sine fraskilte barn. Nærheten etter skilsmisse har en svak negativ sammenheng med barnets skolekarakterer. Denne sammenhengen er sterkest blant fedre med høy utdanning. Ifølge forfatterne er det en gruppe som rapporterer et forholdsvis høyt konfliktnivå med den tidligere ektefelle etter en skilsmisse. Sånn sett kan en lengre avstand mellom foreldrene bidrar til et redusert konfliktnivå for barna, som kan være positiv for skolepresentasjonen.

Også Sigle-Rushton, Lyngstad, Kravdal og Andersen (2014) analyserer betydningen av foreldrenes samlivsbrudd for barnas skoleresultater basert på norske registerdata. Deres datamateriale omfatter barn født i perioden 1986 til 1990 og deres søsken født i årene 1991 og 1992. Foreldrene deres, som var tidligere gift eller samboerne, har gått fra hverandre i perioden 1993 til 2008. De eldste søsken har levd lenger sammen med begge foreldre og i en intakt familie enn de yngre søsken. Dermed kan forfatterne sammenligne om ulik alder ved samlivsbrudd for søsken, og dermed tiden de har tilbrakt i en intakt familie, har betydning for deres skolekarakter ved slutten av ungdomsskolen. En første modell uten kontrollvariabler tyder på at det er fordelaktig for barna å leve lenger sammen med begge foreldrene, men hvis man kontrollerer for paritet, snur denne sammenhengen. I en tredje modell kontrollerer de også for fødselsåret og disse resultater tyder på at bare et samlivsbrudd rett før eksamen har en negativ sammenheng barns skoleresultater. De konkluderer at alder ved samlivsbrudd generelt har liten betydning for barnas skolekarakterer og at det er viktigere om bruddet skjer rett før eksamen eller ikke. Forfatterne påpeker at deres framgangsmåte med forskjellige modeller viser at resultater fra slike studier må tolkes veldig forsiktig. Konfunderende faktorer som ikke er inkludert i analysemodellene kan ha stor betydning for utfall av resultatene.

Basert på data fra Helseundersøkelse i Nord-Trøndelag (HUNT) undersøker to studier ungdoms mentale helse (Størksen, Røysamb, Holmen og Tambs 2006) og ungdoms livskvalitet (Størksen, Røysamb, Moum og Tambs 2007) etter foreldrenes samlivsbrudd. I den første studien sammenligner forfatterne hvordan ungdom med og uten skilte foreldrene utvikler seg over tid, det vil si de sammenligner de relative forandringer i begge grupper. Resultatene viser at blant ungdom som vokser opp med skilte foreldrene øker risikoen for angst, depresjon, problemer i skolen, lavere livskvalitet og selvspekt mer enn blant ungdom som ikke har

opplevd samlivsbrudd av foreldrene. Forskjellene er størst blant jenter og blant gutter er det først og fremst en relativ økning i skoleproblemer i familier med skilte foreldre. En grunn for disse kjønnsforskjeller er muligens relatert til alderen. Forfatterne diskuterer at jenter kan være spesielt utsatt for konsekvensene av en skilsmisse i alderen mellom 14 til slutten av tenårene. I tillegg undersøker de om fars fravær har en spesifikk innflytelse. Kontrollerer man om barna bor med far eller ikke, og ca. 26 prosent bor med far, så har skilsmisse ikke lenger en signifikant betydning for skoleproblemer blant gutter. Blant jenter er forskjellene mellom skilte og ikke skilte for de andre indikatorene noen redusert hvis man kontrollerer for fars fravær.

I den andre studien (Størksen m.fl. 2007) fokuserer forfatterne på angst og depresjon, subjektiv livskvalitet og skoleproblemer og deres korrelasjon med foreldrenes samlivsbrudd. De finner moderat signifikante forskjeller mellom ungdom med og uten separerte eller skilte foreldrene. Ungdom som har opplevd at foreldrene har gått fra hverandre har en dårligere subjektiv livskvalitet, høyere risiko for angst og depresjoner og hyppigere skoleproblemer enn ungdom i intakte familier. Sterkest er sammenhengen mellom samlivsbrudd og skoleproblemer og disse øker også med alderen av ungdommen, mens resultatene tyder på at risikoen for psykiske problemer går ned med alderen. Også i denne studien finner de at psykiske problemer etter skilsmisse er mer utbredt blant jenter enn gutter. I tillegg finner forfatterne at forskjellene mellom ungdom i intakte og splittede familier fortsatt er tydelige flere år etter et brudd og de tolker dette resultatet slik at foreldrenes samlivsbrudd har en varig effekt. Kontrollerer man i tillegg for mulige psykiske problemer av foreldrene, reduserer det ikke effekten av selve samlivsbruddet. Det tyder på at foreldrenes samlivsbrudd og psykiske problemer av mor eller far har uavhengig av hverandre en negativ innflytelse på ungdoms livskvalitet. Det betyr at ungdommer som har opplevd samlivsbrudd og hvor en eller begge foreldrene sliter med psykiske problemer, har en dobbelt byrde å bære.

En siste studie undersøker hvorvidt familiestrukturen i barndommen påvirker barnas egen familiedanning senere i livsløpet. Reneflot (2009b) anvender norske registerdata som inkluderer barn født av gifte foreldrene i perioden 1974 til 1979. I forløpsmodeller undersøker hun sannsynligheten for at disse barna får sitt første barn forholdsvis tidlig (før 23 år) eller utenfor et samliv. Resultatene tyder på at å ha skilte foreldre ved 16-års alder (eller at en av foreldrene er død), er korrelert med en høyere sannsynlighet for relativt tidlig overgang til egen foreldreskap, fødsler utenfor ekteskap eller utenfor et samliv (enslig mor eller far). Disse sammenhengene er sterkere blant kvinner enn blant menn. For kvinner viser resultatene også at det å ha en mor som har giftet seg igjen, er korrelert med en første fødsel i relativt ung alder. Blant menn spiller også alderen ved foreldrenes skilsmisse en rolle. Opplever sønnen foreldrenes skilsmisse i relativt ung alder (6 år eller yngre), øker sannsynligheten for tidlig farskap. Hvis faren gifter seg igjen senere øker derimot sannsynligheten for at sønnene får sitt første barn innenfor ekteskapet. Disse sammenhenger består også når man kontrollerer for både egen og foreldrenes utdanningsnivå.

3.11. Oppsummering og kunnskapshull

Selv om de fleste voksne nordmenn fortsatt er gift, inngås ekteskapene senere i livet. Denne utviklingen skyldes spredningen av samboerskap, en samlivsform som i flere henseender har etablert seg som et alternativ til ekteskap i Norge. Dette gjelder særlig blant de yngre, og i dag er ni av ti samboere første gang de inngår et samliv. Alderen ved første samlivsinngåelse, altså ekteskap og samboerskap sett under ett, har holdt seg relativt stabil de siste tiårene. Når det gjelder samlivsbrudd, viser den offisielle statistikken at det har vært en kraftig økning i antallet par som skiller seg i Norge. Men på 2000-tallet er det tegn som tyder på at denne utviklingen har stabilisert seg, med rundt 10000 skilsmisser hvert år. At de fleste utsetter første ekteskap og er samboere før de eventuelt gifter seg, har mest sannsynlig bidratt til nedgangen i skilsmisser.

Det er imidlertid viktig å understreke at den offisielle statistikken om samboerskap fortsatt ikke er like gode som den om ekteskap. Mens statistikken om ekteskap er basert på registerdata over alle inngåtte og oppløste ekteskap, med nøyaktig vigselsdato og dato for en eventuell separasjon og skilsmisse, har den løpende offisielle statistikken om samboerskap hittil vært basert på intervjudata. Per i dag er ikke denne statistikken oppdatert med nyere tall om samboere uten felles barn fra husholdsstatistikken. Det publiseres heller ingen offisiell statistikk om alder ved første samboerskap og brudd blant de parene som er samboere uten felles barn. For å følge utviklingen i befolkningens familie- og samlivsattferd, er man derfor fortsatt avhengig av analyser basert på representative spørreundersøkelser.

Til tross for generell velstandsøkning og økt individualisering, er det fortsatt sosioøkonomiske ulikheter i samlivsinngåelse, samlivskarrierer og samlivsopløsning. Å ha høyere utdanning og inntekt, for eksempel, øker tilbøyeligheten til å inngå et samliv. Samtidig har kvinner og menn med høyere utdanning lavere skilsmisserater enn de med kortere utdanning. De studiene som er gjort på 2000-tallet tyder dessuten på at det er vanligst å gifte seg og få barn med en person som har en tilsvarende utdanning, selv om det har vært en kraftig økning i andelen ektepar der hun har høyere utdanning enn han.

Andelen som aldri har levd i et samliv ved 40-års alder er høyere blant menn enn blant kvinner, og særlig gjelder det de lavt utdannede mennene. Økningen i samlivsbrudd innebærer at det har blitt noe vanligere å være enslig en eller flere ganger i livsløpet enn tidligere. Siden samboerskap har blitt mer utbredt og bruddratene blant samboerne er høyere enn blant gifte, har antallet samliv det er vanlig å ha erfaring fra ved 35-års alder økt fra ett til to. Det er imidlertid lite som peker i retning av at unge nordmenn har fått en mer lettvtint holdning til det å inngå og oppløse samliv, slik man har sett blant noen grupper i andre land. Kun fem av hundre kvinner og tre av hundre menn født 1965 til 1973 hadde levd i tre eller flere samliv.

Kvinner og menn som lever i et stabilt samliv og har barn, har gjennomgående bedre psykisk og fysisk helse enn enslige. Dette gjelder særlig gifte, mens de som har gjennomgått et samlivsbrudd jevnt over har dårligere helse enn de som ikke har opplevd det. Om helseforskjellene etter samlivsstatus skyldes at de med god helse også er mer tilbøyelige til å gifte seg og mindre tilbøyelige til å bryte ut av samlivet, er fortsatt ikke avklart. Men, de få norske studiene som har data om samme individer fra to eller flere tidspunkter, tyder på at det å leve i et samliv er forbundet med bedre helse mens helsen faller rundt et samlivsbrudd.

Den kanskje største mangelen i den norske forskningen rundt samliv, er systematiske studier av samboeres partnervalg og oppløsningsrisikoen for samboerskap, inkludert samboerpar uten felles barn. Til tross for økningen i samboerskapets utbredelse og institusjonalisering, har svært få til nå undersøkt forskjeller og likheter i disse utfallene på tvers av samlivstyper i Norge. Den økende kompleksiteten i samlivsattferden har dermed ikke blitt fanget opp. Som vi har sett, er samboere en heterogen gruppe. Mens noen er ekteskapslike, og blir behandlet likt med gifte par i lovgivningen, er andre likere dem som ikke lever i et samliv. Samtidig er de fleste par i dag samboere før et eventuelt ekteskap, mens de som gifter seg direkte er en stadig mer selektert gruppe. Og selv om mange samboerpar gifter seg og får barn før eller senere, gjelder det på langt nær alle. For å forstå denne kompleksiteten og få et oppdatert og mer korrekt bilde av det norske samlivsmønsteret, bør samboerskap inkluderes i studier av både partnervalg og samlivsbrudd.

Tilsvarende finner de fleste studier at menn og kvinner som er gift for andre (eller tredje) gang, har en høyere skilsmisserisiko enn førstegangsgifte. Men de fleste tidligere studier har ikke hatt gode opplysninger om tidligere samboerskap, og om en tilsvarende sammenheng finnes for dem i postekteskapelige samboerskap.

Særlig relevant vil det være å se på betydningen av det å ha stebarn boende i husholdningen i slike samliv. Et annet tema det har vært forsket lite på i Norge til nå, er konsekvensene av samlivsbrudd for videre familieatferd. Hvem er det for eksempel som ikke inngår nye samliv etter et brudd, og er det forskjeller mellom dem som har vært gift og dem som har vært samboere?

Antallet vigslersom inngås i Den norske kirke har sunket betydelig gjennom hele 2000-tallet, mens vigslersom inngått i utlandet og i andre trossamfunn har økt betraktelig. Antallet borgerlige vigslersom har ligget noenlunde stabilt. Hva som ligger bak denne utviklingen, og kjennetegn ved par som velger den ene eller andre vigslersformen, finnes det lite eller ingen forskning om per i dag. Det har heller ikke vært gjort noen studier av hvordan det senere går med de ekteparene som valgte ulike måter å gifte seg på. Er noen av vigselstypene forbundet med lavere skilsmisserisiko enn andre, også når det tas hensyn til parenes øvrige kjennetegn, som deres utdanning, bosted og fruktbarhetsatferd? Som vi har sett, henger samlivsattferd fortsatt sammen med religiøsitet, og de mest religiøse gifter seg oftere enn mindre religiøse, som i større grad velger samboerskap. Analyser der man skiller mellom ulike typer ekteskap og samboerskap, kan bedre beskrive dagens virkelighet. Det kan for eksempel tenkes at par som valgte borgerlige vigslersom er likere noen typer samboerpar enn ektepar som giftet seg kirkelig.

Etter hvert som innvandrere og deres barn født i Norge utgjør en stadig større andel av den norske befolkningen, og barn av innvandrere fra «nye» land og verdensdeler blir voksne, er det behov for ytterligere studier av deres familie- og samlivsattferd. Det er særlig behov for mer forskning der samboerskap inkluderes. De aller fleste studier som har vært gjort til nå har tatt for seg ekteskapsinngåelse, skilsmisser og partnervalg blant dem som gifter seg. Selv om de studiene som er gjort til nå tyder på at samboerskap er uvanlig i enkelte grupper, må samlivsattferden inkluderes når man sammenlikner dem med og uten innvandrerbakgrunn.

Referanser

- Andersen, S. N., N. Drange og T. Lappegård. 2015. «Can a cash transfer to families change fertility behaviour?», *Discussion Paper* No. 800. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Andersson, G. 2004. «Childbearing developments in Denmark, Norway, and Sweden from the 1970s to the 1990s: A Comparison». *Demographic Research* SC3(7):155-176.
- Andersson G., K. Hank, M. Rønsen og A. Vikat. 2006. «Gendering family composition: Sex preferences for children and childbearing behavior in the Nordic countries». *Demography* 43(2):255-267.
- Andersson, G., T. Noack, A. Seierstad, A., og H. Weedon-Fekjær. 2006. «The demographics of same-sex marriages in Norway and Sweden». *Demography* 43:79-98.
- Andersson, G., M. Rønsen, L. B. Knudsen, T. Lappegård, G. Neyer, K. Skrede, K. Teschner og A. Vikat. 2009. «Cohort Fertility Patterns in the Nordic Countries». *Demographic Research* 20:313–352.
- Andersson, G. og T. Noack. 2010. «Legal advances and demographic developments of same-sex unions in Scandinavia». *Zeitschrift für Familienforschung* 22:87-101.
- Becker, G.S. 1991. *A treatise on the family*. Cambridge: Harvard University Press.
- Birkelund, G. E. og L. A. Goodman. 1997. «'Birds of a Feather Flock Together' - The Association between Husband's and Wife's Occupations in Norwegian Two-Earner Families», i Grønmo, S. og B. Henrichsen (red.) *Society, university, and world community: essays for Ørjar Øyen*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Birkelund, G. E. og J. Heldal. 2003. «Who marries whom? Educational homogamy in Norway». *Demographic Research* 8:1-30.
- Black, S. E., P. J. Devereux og K. G. Salvanes. 2008. «Staying in the classroom and out of the maternity ward? The effect of compulsory schooling laws on teenage births». *Economic Journal* 118(530):1025-1054.
- Bratsberg, B., O. Raaum og K. Røed. 2014. «Immigrants, labour market performance and social insurance». *Economic Journal* 124(580), Speical Issue F: F644-F683.
- Breivik, K. og D. Olweus. 2006. «Children of divorce in a Scandinavian welfare state: are they less affected than US children?». *Scandinavian Journal of Psychology* 47:61-74.
- Brekke, I. og J. Rogstad. 2011. «Godt gift? Betydningen av ektefellens landbakgrunn for kvinnelige etterkommeres arbeidsdeltakelse». *Søkelys på Arbeidslivet* 28:107-23.
- Brusdal, R., E. Borgeraas og M.-A. Stamsø. 2013. *Økonomisk likestilling blant gifte og samboende*. SIFO-rapport 13-2013, Oslo, SIFO.
- Cohen, J. E., Ø. Kravdal og N. Keilman. 2011. «Childbearing impeded education more than education impeded childbearing among Norwegian women». *Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)* 108(29): 11 830-11 835.

- Cools, S., J. H. Fiva, og L. J. Kirkebøen. 2015. «Causal Effects of Paternity Leave on Children and Parents». *The Scandinavian Journal of Economics*, 117(3):801-828.
- Cools, S. og R. K. Hart. 2015. «The effect of childhood family size on fertility in adulthood. New evidence from IV estimation». *Discussion Paper No. 802*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Dahl, G. B., K. Løken, M. Mogstad, K. V. Salvanes. 2013. «What Is the Case for Paid Maternity Leave? » *Working Papers in Economics*. doi:http://ideas.repec.org/p/hhs/bergec/2013_009.html
- Dahl, S.-Å., H.-T. Hansen og B. Vigenes. 2015. «His, Her, or Their Divorce? Marital Dissolution and Sickness Absence in Norway». *Journal of Marriage and Family* 77(2):471-479.
- Daugstad, G. 2008. *Ekteskap over landegrensene. Ekteskapsmønster og transnasjonale familieetableringar i perioden 1990-2007*. Rapport 2008/41. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Dommermuth, L., T. Noack og K. Aa. Wiik. 2009. «Samlivsetablering - nye og vedvarende mønstre: Gift, samboer eller 'bare' kjæreste?» *Samfunnsspeilet* 1/2009:13-19. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Dommermuth, L., J. Klobas og T. Lappegård. 2011. «Now or later? The Theory of Planned Behavior and timing of fertility intentions». *Advances in Life Course Research* 16:42-53.
- Dommermuth, L. og K. Aa. Wiik. 2014. «First, Second or Third Time Around? The Number of Co-residential Relationships among Young Adults in Norway». *Young* 22(4):323-343.
- Dommermuth, L., B. Hohmann-Marriott og T. Lappegård. 2015. «Gender equality in the family and childbearing». *Journal of Family Issues*. doi: 10.1177/0192513X15590686.
- Dommermuth, L., J. Klobas og T. Lappegård. 2015. «Realization of fertility intentions by different time frames». *Advances in Life Course Research* 24:34-46.
- Duvander, A.-Z., T. Lappegård og G. Andersson. 2010. «Family policy and fertility: Fathers' and mothers' use of parental leave and continued childbearing in Norway and Sweden». *Journal of European Social Policy* 20(1):45-57.
- Eika, L., M. Mogstad og B. Zafar. 2014. *Educational Assortative Mating and Household Income Inequality*. NBER Working Paper No 20271.
- Ellingsæter, A.-L. og E. Pedersen. 2013a. «Economic risk, fertility and the welfare state: Understanding individual rationalities». s. 33-47 i Ellingsæter, A.-L., A.-M. Jensen og M. Lie (red.) *The Social Meaning of Children and Fertility Change in Europe*. Abingdon: Routledge.
- Ellingsæter, A.L. og E. Pedersen. 2013b. «Fruktbarhetens fundament i den norske velferdsstaten». *Tidsskrift for samfunnsforskning* 54(1):3-29.
- Ellingsæter, A. L. og E. Pedersen. 2014. «Påvirker tillit til familiepolitikken fruktbarheten?». *Tidsskrift for velferdsforskning* 17(3):2-13
- Eriksen, J. 2001. «Unmarried cohabitation and family policy in Norway». *International Sociological Review* 11:63-74.

- Fartein A.T., K. Gustavson, E. Røysamb og K. Tambs. 2015. «Health, health behaviors, and health dissimilarities predict divorce: results from the HUNT study». *BMC Psychology* 2015 3:13.
- Gähler, M., Y. Hong, og E. Bernhardt. 2009. «Parental divorce and union disruption among young adults in Sweden». *Journal of Family Issues* 30(5):688-713.
- Gjerberg, E. 2003. «Leger i par». *Tidsskrift for Den norske lægeforening* 123:2300-2303.
- Goplen, E. 2014. *Barn i det moderne samboerskapet – en bindende eller splittende faktor?* Masteroppgave i demografi. Økonomisk institutt, Universitetet i Oslo.
- Grundy, E. og Ø. Kravdal. 2008. «Reproductive history and mortality in late middle age among Norwegian men and women». *American Journal of Epidemiology* 167(3):271-279.
- Hamplova, D. 2009. «Educational homogamy among married and unmarried couples in Europe. Does context matter?». *Journal of Family Issues* 30(1):28-52.
- Hansen, M. N. 1995. *Class and Inequality in Norway. The Impact of Social Class Origin on Education, Occupational Success, Marriage and Divorce in the Post-War Generation*. Rapport 1995:015, Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Hansen, M. N. 2002. «Sosial status og ekteskap innenfor legestanden». *Tidsskrift for Den norske lægeforening* 122:1881-1884.
- Hansen, T., T. Moum og A. Shapiro 2007. «Relational and Individual Well-being among Cohabitators and Married Individuals in Midlife: Recent Trends from Norway», *Journal of Family Issues* 28:910-933.
- Hart, R. K. 2015. *Serial coresidence and childlessness: New evidence from sequence analysis*. Unpublished manuscript.
- Henriksen, K. 2010. *Familieinnvandring og ekteskapsmønster 1990-2008*. Rapport 10/2010. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Hiekel, N., A. Liefbroer og A. R. Poortman. 2014. «Understanding Diversity in the Meaning of Cohabitation Across Europe». *European Journal of Population* 30(4):391-410.
- Hiekel, N. og T. Castro-Martin. 2014. «Grasping the diversity of cohabitation: Fertility intentions among cohabiters across Europe». *Journal of Marriage and Family* 76(3):489-502.
- Ivanova, K., M. Kalmijn og W. Uunk. 2013. «The effect of children on men's and women's chances of re-partnering in a European context». *European Journal of Population* 29(4):417-444.
- Jalovaara, M. og A. Miettinen. 2013. «Does his paycheck also matter? The socioeconomic resources of co-residential partners and entry into parenthood in Finland». *Demographic Research* 28:881-916.
- Jensen, A.-M. og S.-E. Clausen. 2003. «Children and family dissolution in Norway. The impact of consensual unions». *Childhood* 10(1):65-81.

- Kaldager, R. V. 2014. «The relationship between earnings and first birth probability among Norwegian men and women 1994-2008». *Discussion Papers* No. 787. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Kaldager, R. V. 2014. «Framtidas fruktbarhet: Færre barn eller eldre mødre?». *Økonomiske Analyser* (4):67-71. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Kalil, A., M. Mogstad, M. Rege og M. Votruba. 2011. «Divorced fathers' proximity and children's long-run outcomes: Evidence from Norwegian registry data». *Demography* 48:1005-1027.
- Klesment, M., A. Puur, L. Rahnü og L. Sakkeus. 2014. «Varying association between education and second births in Europe: Comparative analysis based on the EU-SILC data». *Demographic Research* 31(27):813-860.
- Kornstad, T. og M. Rønsen. 2014. «Women's wages and fertility revisited». *Discussion Papers* No. 784. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Kravdal, Ø. 1999. «Does marriage require a stronger economic underpinning than informal cohabitation?». *Population Studies* 53:63-80.
- Kravdal, Ø. 2001. «The high fertility of college educated women in Norway: An artefact of the separate modelling of each parity transition». *Demographic Research* 5(6):185-216.
- Kravdal, Ø. 2002. «Is the previously reported increase in second- and higher-order birth rates in Norway and Sweden from the mid-1970s real or a result of inadequate estimation methods?». *Demographic Research* 6(9):239-262.
- Kravdal, Ø. 2002. «The impact of individual and aggregate unemployment on fertility in Norway». *Demographic Research* 6(10):261-294.
- Kravdal, Ø. 2004. «An illustration of the problems caused by incomplete education histories in fertility analyses». *Demographic Research, Special Collection* 3(6):133-154.
- Kravdal, Ø. 2007. «Effects of current education on second- and third-birth rates among Norwegian women and men born in 1964: Substantive interpretation and methodological issues». *Demographic Research* 17(9):209-245.
- Kravdal, Ø. og R. R. Rindfuss. 2008. «Changing relationship between education and fertility: A study of women and men born 1940 to 1964». *American Sociological Review* 73:854-873.
- Kravdal, Ø., E. Grundy, T. H. Lyngstad og K. Aa. Wiik. 2012. «Family Life History and Late Mid-life Mortality in Norway». *Population and Development Review* 38(2):237-257.
- Kulu, H., A. Vikat og G. Andersson. 2007. «Settlement size and fertility in the Nordic countries». *Population Studies* 61(3):265-285.
- Kulu, H., P. J. Boyle og G. Andersson. 2009. «High suburban fertility: Evidence from four Northern European countries». *Demographic Research* 21(31):915-943.
- Kulu, H. og A. González-Ferrer. 2014. «Family dynamics among immigrants and their descendants in Europe: Current research and opportunities». *European Journal of Population* 30:411-435.

- Lappegård T., M. Rønsen, M. Rendall, C. Couet, I. Robert-Bebée og S. Smallwood. 2005. «Førstefødsler etter alder og utdanning i Storbritannia, Frankrike og Norge». *Økonomiske analyser* 6/2005. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Lappegård, T. og M. Rønsen. 2005. «The Multifaceted Impact of Education on Entry into Motherhood». *European Journal of Population* 21:31-49.
- Lappegård, T. 2006. «Family Formation and Education among Pakistani, Turkish and Vietnamese Women in Norway». *GENUS* LXII 1:75-95.
- Lappegård, T. «Family policies and fertility in Norway». 2010. *European Journal of Population* 26:99-116.
- Lappegård, T., M. Rønsen og K. Skrede. 2011. «Fatherhood and fertility». *Fathering* 9(1):103-120.
- Lappegård, T., T. Noack og M. Rønsen. 2013. «Changing fertility behaviour across two generations: The role of gender and class». i Ellingsæter, A.-L., A.-M. Jensen og M. Lie (red.). *The Social Meaning of Children and Fertility Change in Europe*. Routledge, ESA book series "Studies in European societies".
- Lappegård, T. og M. Rønsen. 2013. «Socioeconomic Differentials in Multi-partner Fertility among Norwegian Men». *Demography* 50(3):1135-1153.
- Lappegård, T. og E. Thomson. 2014. «Intergenerational transmission of multipartner fertility». *Stockholm research report in demography* 2014:19, Stockholm University.
- Lappegård, T. og T. Noack. 2015. «The link between parenthood and partnership in contemporary Norway – Findings from focus group research». *Demographic Research* 32:287-310.
- Lie, B. 2004. *Ekteskapsmønstre i det flerkulturelle Norge*. Rapporter 2004/1. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Liefbroer, A. C. og E. Dourleijn. 2006. «Unmarried Cohabitation and Union Stability: Testing the Role of Diffusion Using Data from 16 European Countries». *Demography* 43:203-221.
- Lyngstad, J., R. H. Kitterød, og E. H. Nymo. 2014. *Bosted og samvær 2002, 2004 og 2012. Endringer i ansvar og omsorg for barna når mor og far bor hver for seg*. Rapporter 2014/2, Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Lyngstad, T. H. og T. Noack. 2003. «Samboerskap eller ekteskap? Utbredt ønske om større likhet». <http://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/de-fleste-vil-likestille-samboerskap-med-ekteskap> (30.05.2015).
- Lyngstad, T. H. 2004. «The Impact of Parents' and Spouses' Education on Divorce Rates in Norway». *Demographic Research* 10(5):122-142.
- Lyngstad, T. H. og T. Noack, T. 2005. «Vil de velge bort familien? En studie av unge Nordmenns fruktbarhets- og ekteskapsintensjoner». *Tidsskrift for Velferdsforskning* 8:120-134.
- Lyngstad, T. H. 2006. «Why do couples with highly educated parents have higher divorce rates? » *European Sociological Review* 22:49-60.

- Lyngstad, T. H. og H. Engelhardt. 2009. «The influence of offspring's sex and age at parents' divorce on the intergenerational transmission of divorce, Norwegian first marriages 1980-2003». *Population Studies*. 63(2):173-185.
- Lyngstad, T. H. og M. Jalovaara. 2010. «A review on the antecedents of union dissolution». *Demographic Research* 23(10):257-292.
- Lyngstad, T. H. 2011. «Does Community Context Have an Important Impact on Divorce Risk? A Fixed-Effects Study of Twenty Norwegian First-Marriage Cohorts». *European Journal of Population* 27(1):57- 77.
- Lyngstad, T. H., T. Noack og P. A. Tuft. 2011. «Pooling of Economic Resources: A Comparison of Norwegian Married and Cohabiting Couples». *European Sociological Review*. 27(5):624-635.
- Lyngstad, T. H. 2013. «Bereavement and Divorce: Does the death of a child affect parents' marital stability?», *Family Science* 4(1):79- 86.
- Mastekaasa, A. 2006. «Is marriage/cohabitation beneficial for young people? Some evidence on psychological distress among Norwegian college students». *Journal of Community and Applied Social Psychology* 16(2):149- 165.
- Monstad, K., C. Popper og K. G. Salvanes. 2008. «Education and Fertility: Evidence from a Natural Experiment». *Scandinavian Journal of Economics* 110(4):827-852,
- Nadim, M. 2014. «Transnational marriages and second-generation women's employment». *Nordic Journal of Migration* 4:99-107.
- Nilsen, A. B. V., U. Waldenstrom, A. Hjemsted, S. Rasmussen og E. Schytt. 2012. «Characteristics of women who are pregnant with their first baby at an advanced age». *Acta Obstetrica Et Gynecologica Scandinavica* 91(3).
- Neyer, G., T. Lappegård og D. Vignoli. 2013. «Gender equality and fertility: Which equality matters?». *European Journal of Population* 29(3):245-272.
- Noack, T. 2001. «Cohabitation in Norway: An Accepted and Gradually More Regulated Way of Living». *International Journal of Law, Policy and the Family* 15:102-117.
- Noack, T. og A. Seierstad. 2003. «Utviklingen i samliv: Heller jeg enn vi?». *Samfunnsspeilet* 17:9-25. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Noack, T. 2010. *En stille revolusjon: Det moderne samboerskapet i Norge*. Doktoravhandling, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.
- Noack, T. og T. H. Lyngstad. 2012. «Samlivsrevolusjonen», s. 55-75 i Ellingsæter, A. E. og K. Widerberg (red.), *Velferdsstatens familier. Nye sosiologiske perspektiver*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Noack, T., E. Bernhardt og K. Aa. Wiik. 2013. «Cohabitation or marriage? Preferred living arrangements in the West», s. 16-30 i Abela, A. og J. Walker (red.), *Contemporary issues in family studies: Global perspectives on partnerships, parenting, and support in a changing world*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Næss, S., M. Blekesaune og N. Jakobson 2015. «Marital transitions and life satisfaction: Evidence from longitudinal data from Norway». *Acta Sociologica* 58(1):63-78.

- Ohlsson-Wijk, S. 2011. «Sweden's marriage revival: an analysis of the new-millennium switch from long-term decline to increasing popularity». *Population Studies* 65:183-200.
- Pedersen, E. 2013. «Trange fødsler»? Tidsplassering av foreldreskap i livsløpet». i Ellingsæter, A. L. og Widerberg, K. (red.): *Velferdsstatens familier*. Oslo: Gyldendal.
- Pedersen, E. 2014. «Jakten på en foreldreskapskontrakt: betydningen av arbeidsvilkår for fruktbarhetsoverveielser». *Sosiologisk tidsskrift* 22(2):178-198.
- Pedersen, W. 2014. «Forbidden fruit? A longitudinal study of Christianity, Sex and Marriage». *Journal of Sex Research*. 51(5):542-550.
- Perelli-Harris, B., W. Sigle-Rushton, M. Kreyenfeld, T. Lappegård, R. Keizer og C. Berghammer. 2010. «The educational gradient of childbearing within cohabitation in Europe». *Population and Development Review* 36(4):775-801.
- Perelli-Harris, B., M. Kreyenfeld, W. Sigle-Rushton, R. Keizer, T. Lappegård, A. Jasilioniene, C. Berghammer og P. Di Giulio. 2012. «Changes in union status during the transition to parenthood: An examination of 11 European countries». *Population Studies: A Journal of Demography* 66(2):167-182.
- Perelli-Harris, B. og N. S. Gassen. 2012. «How Similar Are Cohabitation and Marriage? Legal Approaches to Cohabitation across Western Europe». *Population and Development Review* 38(3):435-467.
- Perelli-Harris, B., O. Isupova, M. Mynarska, R. Keizer, A. Berrington, A. Klärner, C. Berghammer, T. Lappegård, A. Evans og D. Vignoli. 2014. «Towards a new understanding of cohabitation: Insights from focus group research across Europe and Australia». *Demographic Research* 31:1043-1078.
- Poortman, A. R. og T. H. Lyngstad. 2007. «Dissolution risks in first and higher order marital and cohabiting unions». *Social Science Research* 36(4):1431-1446.
- Rendall M., C. Couet, T. Lappegård, I. Robert-Bobee, M. Rønsen og S. Smallwood. 2005. «First births by age and education in Britain, France and Norway». *Population Trends* 121:27-34
- Rendall, M., E. Aracil, C. Bagavos, C. Couet A. DeRose, P. DiGiulio, T. Lappegård, I. Robert-Bobée, M. Rønsen, S. Smallwood og G. Verropoulou. 2010. «Increasingly heterogeneous ages at first birth by education in Southern European and Anglo-American family-policy regimes: A seven-country comparison by birth cohort». *Population Studies* 64(3):209-227.
- Riise, B. S., L. Dommermuth og T.H. Lyngstad. 2015. «Intergenerational transmission of age at first birth in Norway». Upublisert manuskript.
- Rindfuss, R., D. Guilkey, S. P. Morgan, Ø. Kravdal og K. B. Guzzo. 2007. «Child care availability and first-birth timing in Norway». *Demography* 44(2):345-372.
- Rindfuss, R., D. K. Guilkey, S. P. Morgan og Ø. Kravdal. 2010. «Child-care availability and fertility in Norway». *Population and Development Review* 36(4):725-748.
- Reneflot, A. 2006. «A Gender Perspective on Preferences for Marriage among Cohabiting Couples». *Demographic Research* 15:311-328.

- Reneflot, A. 2009a. «Do married and cohabiting fathers differ in their commitments to fathering?» *Advances in Life Course Research* 14(4):162-170.
- Reneflot, A. 2009b. «Childhood family structure and reproductive behaviour in early adulthood in Norway». *European Sociological Review* 27:56-69.
- Reneflot, A. og S. E. Mamelund. 2012. «The association between marital status and psychological well-being in Norway». *European Sociological Review* 28(3):355-365.
- Rønsen, M. 2004. «Fertility and public policies - Evidence from Norway and Finland. *Demographic Research* 10(6):143-170.
- Rønsen, M. 2004. «Fertility and family policy in Norway – A reflection on trends and possible connections». *Demographic Research* 10(10):263-285.
- Rønsen M. 2005. «Fruktbarhetsutviklingen i Norge». *Økonomiske analyser* 6/2005. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Rønsen M. og K. Skrede. 2006. «Nordic fertility patterns: Compatible with gender equality?» s. 53-76 i A.-L. Ellingsæter og A. Leira (red.): *Politicising Parenthood in Scandinavia. Gender relations in welfare states*. The Policy Press, Bristol.
- Rønsen M. og K. Skrede. 2007. «Familiepolitikk og fruktbarhet». *Tidsskrift for Velferdsforskning* 10:181-197.
- Rønsen M. og K. Skrede. 2008. «Fertility trends and differentials in the Nordic countries – Footprint of welfare policies and challenges on the road ahead». *Vienna Yearbook of Population Research* 2008:103-123
- Rønsen, M. og K. Skrede. 2010. «Can public policies sustain fertility in the Nordic countries? Lessons from the past and questions for the future». *Demographic Research* 22(13):321–346.
- Sandlie, H. C. 2008. *To må man være: Om ungdoms boligetablering på 1990-tallet*. NOVA-rapport 9/2008. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Sandnes, T. og K. Henriksen 2014. *Familieinnvandring og ekteskapsmønster 1990-2012*. Rapporter 2014/11. Oslo/ Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Sigle-Rushton, W., T. H. Lyngstad, Ø. Kravdal og P. L. Andersen. 2014. «Proceed with Caution? Parents' union dissolution and children's educational achievements». *Journal of Marriage and Family* 76(1):161-174.
- Skirbekk, V., H.-P. Kohler og A. Prskawetz. 2004. «Birth month, school graduation, and the timing of births and marriages». *Demography* 41(3):547–568.
- Skirbekk, V. og M. Blekesaune. 2014. «Personality traits increasingly important for male fertility: Evidence from Norway». *European Journal of Personality* 28(6):521-520.
- Skrede K. og M. Rønsen. 2006a. «Likestilling og fruktbarhet: Hvor bærekraftig er den nordiske familiepolitiske modellen?» *Samfunnspeilet* 2/2006. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Skrede K. og M. Rønsen. 2006b. «Likestilling og fruktbarhet». *NIKK magasin*, Nordisk institutt for kvinne- og kjønnsforskning 1:8-11.

- Skrede K. og M. Rønsen. 2006c. «Gender equality and fertility». *NIKK magasin*, Nordisk institutt for kvinne- og kjønnsforskning 3:17-19.
- Skrede, K, A. Seierstad og K. Aa. Wiik. 2011. «Forskjeller mellom samboere og gifte ved første barns fødsel: Mindre utdannings- og inntektsforskjeller». *Samfunnsspeilet* 3:29-38. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Slaastad, T. I., L. Flekke, U. H. Høydahl, M. Lillegård, L. R. Thorsen og P. Tuhus. 2012. *Sammenlikning av utvalgsbasert og registerbasert samlivsstatistikk*. Interne dokumenter 10/2012. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Statistisk sentralbyrå. 2015a. <http://www.ssb.no/befolkning/statistikker/samboer/aar>
- Statistisk sentralbyrå. 2015b. <http://www.ssb.no/kultur-og-fritid/statistikker/orgakt/hvert-3-aar/2014-12-04>
- Statistisk sentralbyrå. 2015c. <http://www.ssb.no/utdanning/statistikker/utniv>
- Statistisk sentralbyrå. 2015d. <http://www.ssb.no/innvbf>
- Strand, A. H. H. 2012. *The welfare state matters. On the economic consequences of partnership dissolution in Norway and Britain*. Doktoravhandling, Universitetet i Bergen.
- Størksen, I., E. Røysamb, T. L. Holmen og K. Tambs. 2006. «Adolescent adjustment and well-being: Effects of parental divorce and distress». *Scandinavian Journal of Psychology* 47:75-84.
- Størksen, I., E. Røysamb, T. Moum og K. Tambs. 2007. «Adolescents with a childhood experience of parental divorce: a longitudinal study of mental health and adjustment». *Journal of Adolescence* 28:725-739.
- Sundt, E. 1967 (1855). *Om giftermål i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Syltevik, L. J. 2010. «Sense and sensibility: Cohabitation in cohabitation land». *The Sociological Review* 58(3):444-462.
- Syltevik, L. J. 2014. «Cohabitation from illegal to institutionalized practice: the case of Norway 1972-2010». *The History of the Family*, doi:10.1080/1081602X.2014.963639.
- Tanskanen, A. O. og A. Rotkirch. 2014. «The impact of grandparental investment on mothers' fertility intentions in four European countries». *Demographic Research* 31(1):1-26.
- Texmon, I. 1999. «Samliv i Norge mot slutten av 1900-tallet», i *Norges Offentlige Utredninger*, 1999:25. Oslo: Statens forvaltningstjeneste: 251-285.
- Thomson, E., T. Lappegård, M. Carlson, A. Evans og E. Gray. 2014. «Childbearing across Partnerships in Australia, the United States, Norway and Sweden». *Demography* 51:485-508.
- Tønnessen, M. 2014. *Fruktbarhet og annen demografi hos innvandrere og deres barn født i Norge*. Rapporter 2014/4. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Vinberg, E., R. K. Hart og T. H. Lyngstad. 2015. Increasingly stable or more stressful? Children and union stability over four decades: Evidence from Norway. Unpublished manuscript.

- Vitali, A., A. Aassve og T. Lappegård. 2015. «Diffusion of childbearing within cohabitation». *Demography* 52:355-377.
- Wetlesen, T. S. 2014. «Møtesteder og pardannelse». *Sosiologi i dag* 44(3):54-74.
- Wiik, K. Aa. 2009. «'You'd Better Wait!' Socio-economic Background and Timing of First Marriage Versus First Cohabitation. *European Sociological Review* 25(2):139-153.
- Wiik, K. Aa. 2010. *Whether, when and with whom? Socioeconomic inequalities in marriage and cohabitation in Norway*. Doktoravhandling, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Oslo: University of Oslo.
- Wiik, K. Aa. 2011. «Socioeconomic Differentials in the Transition to First Cohabitation in Norway». *International Review of Sociology* 21(3):533-548.
- Wiik, K. Aa. 2012. *Samlivsinngåelse blant norskfødte kvinner og menn med innvandrereforeldre*. Rapport 24/2012. Oslo/ Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Wiik, K. Aa., E. Bernhardt og T. Noack. 2009. «A Study of Commitment and Relationship Quality in Sweden and Norway». *Journal of Marriage and Family* 71(3):465-477.
- Wiik, K. Aa., E. Bernhardt og T. Noack. 2010. «Love or Money? Marriage Intentions among Young Cohabitors in Norway and Sweden». *Acta Sociologica* 53(3):269-287.
- Wiik, K. Aa. og L. Dommermuth. 2011. «Type, number, and incidence. Recent patterns and differentials in relationship careers in Norway». *Discussion Papers* No. 650. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Wiik, K. Aa., R. Keizer og T. Lappegård. 2012. «Relationship Quality in Marital and Cohabiting Unions across Europe». *Journal of Marriage and Family* 74(3):389-398.
- Wiik, K. Aa. 2013. «Får de kone og barn? Om marginaliserte menn og familieetablering», s. 150-166 i T. Hammer og C. Hyggen (red). *Ung voksen og utenfor. Mestring og marginalitet på vei til voksenliv*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Wiik, K. Aa. 2014. *Valg av ektefelle blant norskfødte kvinner og menn med innvandrereforeldre*. Rapport 9/2014. Oslo/ Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Wiik, K. Aa. og L. Dommermuth. 2014. «Who Remains Unpartnered by Mid-life in Norway? Differentials by Gender and Education». *Journal of Comparative Family Studies* 45(3):405-424.
- Wiik, K. Aa., A. Seierstad og T. Noack. 2014. «Divorce in Norwegian Same-sex Marriages and Registered Partnerships: The Role of Children». *Journal of Marriage and Family* 76(5):919-929.
- Wood, J., K. Neels og T. Kil. 2014. «The educational gradient of childlessness and cohort parity progression in 14 low fertility countries». *Demographic Research* 31(46):1365-1461.
- Øyen, Ø. 1964. «Krake søker make: En undersøkelse av homogami med hensyn til yrkesprestisje». *Tidsskrift for samfunnsforskning* 5(1):179-188.

Aase, K. N. og R. V. Kaldager. 2014. «Befolkningsframskrivinger 2014-2100: Fruktbarhet». *Økonomiske Analyser* (4):37-43. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.

Aassve, A. og T. Lappegård. 2009. «Childcare cash benefit and fertility timing in Norway». *European Journal of Population* 25:67-88.

Aassve, A. og T. Lappegård. 2010. «Cash benefit Policy and Childbearing Decisions in Norway». *Marriage and Family Review* 46:146-169.

Aassve, A., E. Meroni og C. Pronzato. 2012. «Grandparenting and childbearing in the extended family». *European Journal of Population* 28(4):499-518.

Figurregister

1.	Samlet fruktbarhetstall 1970-2014 for kvinner og 2000-2014 for menn.....	9
2.	Gjennomsnittsalder ved alle fødsler og ved førstefødsler. Kvinner og menn. 1987-2014 (førstefødsler menn 2000-2014).....	10
3.	Aldersavhengige fruktbarhetsrater. 1986-2014. Kvinner.....	10
4.	Aldersavhengige fruktbarhetsrater. 2000-2014. Menn.....	11
5.	Andel som har fått barn ved ulike aldre. Kvinner. 1980-2014.....	11
6.	Andel som har fått barn ved ulike aldre. Menn. 1980-2014.....	12
7.	Barnetallsfordeling ved 45-årsalder. Kvinner. 1980-2014 ¹	12
8.	Barnetallsfordeling ved 45-årsalder. Menn. 1985-2014 ¹	13
9.	Barnetallsfordeling ved 50-årsalder. Menn. 1990-2014 ¹	13
10.	Samlivsstatus ved første fødsler. Kvinner. 2002-2014.....	14
11.	Samlivsstatus ved alle fødsler. Kvinner. 2002-2014.....	14
12.	Antall inngåtte ekteskap i Norge 1966-2014. Menn og Kvinner.....	34
13.	Antall ekteskap i Norge 1986-2013. Etter type vigsel. Antall.....	35
14.	Aldersbestemte ekteskapsrater. Inngåtte ekteskap per 1000 ikke tidligere gifte menn (venstre side) og kvinner (høyre side). 1977 til 2013.....	35
15.	Gjennomsnittsalder ved første ekteskap i Norge 1974-2013. Ekteskap mellom to personer av motsatt kjønn. Menn og kvinner.....	36
16.	Andel samboere av alle i et samliv. Kvinner og menn. 1993-2011. Prosent.....	37
17.	Andel samboere i ulike aldersgrupper. Kvinner og menn. 1993-2011. Prosent.....	37
18.	Andelen som er gift i ulike aldersgrupper. 1987 – 2014. Ekteskap mellom to personer av ulikt kjønn. Prosent.....	38
19.	Beregnet andel ugifte. Kvinner og menn 1974 – 2013. Ekteskap mellom to personer av motsatt kjønn. Prosent.....	38
20.	Registrerte partnerskap (1993-2008) og likekjønnede ekteskap (2009-2014), etter kjønn. Antall.....	39
21.	Type første samliv. Kvinner og menn født 1950-1985. 2007. Prosent.....	40
22.	Antall samliv ved 35-årsalder. Etter kjønn og fødselskohort.....	45
23.	Antall skilsmisser per år. 1966-2014.....	56
24.	Skilsmisserater i ulike aldersgrupper. Antall skilsmisser per 1000 gifte og separerte. Kvinner. 1983-2013.....	56
25.	Andel ekteskap som vil bli oppløst, forutsatt skilsmissemønster som i det enkelte år. Menn og kvinner. Prosent.....	57

Tabellregister

1.	Andelen barnløse og samlet kohortfruktbarhet ved 45-årsalder i ulike utdanningsgrupper. Menn.....	17
2.	Andelen barnløse og samlet kohortfruktbarhetstall ved 45-årsalder i ulike utdanningsgrupper. Kvinner	17
3.	Medianalder ved første samboerskap for kvinner og menn født 1950 – 1980.....	41
4.	Rettsutviklingen for samboere 1970-2009	50

Statistisk sentralbyrå

Postadresse:
Postboks 8131 Dep
NO-0033 Oslo

Besøksadresse:
Akersveien 26, Oslo
Oterveien 23, Kongsvinger

E-post: ssb@ssb.no
Internett: www.ssb.no
Telefon: 62 88 50 00

ISBN 978-82-537-9174-6 (trykt)
ISBN 978-82-537-9175-3 (elektronisk)
ISSN 0806-2056

ISBN 978-82-537-9174-6

9 788253 791746

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway